magazin istoric

ANUL V
Nr. 8 (53)
AUGUST
1971

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul V — Nr. 8 (53)
august 1971

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei

DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

În numărul viitor:

• Explorări în fascinanta lume a Bizanţului • Socialiştii români şi mişcarea muncitorească internaţională • Ion Ghica — diplomat • Un episod dramatic: vulturii împotriva avionului • 1940: pe frontul de vest nimic vechi • A fost vinovat generalul Gamelin? • Ce ne spune şi ce nu ne spune istoria despre Mircea Ciobanul • Duiliu Zamfirescu despre Ionel Brătianu: „Zero la purtare" • Socoteala de la palat nu se potriveşte cu cea din parlament

COPERTELE NOASTRE

① ④ ② ③

①④ Prolog la o viaţă nouă. Compoziţie de Sabin Bălaşa

② Giuvaer de artă bizantină: mozaic din sec. XI, aflat în Insula Chios, reprezentînd un centurion **(Andronic Comnenul,** p. 16)

③ Carol Quintul, împăratul a cărui ambiţie a fost făurirea unei „monarhii universale"; în viziunea lui Tizian **(Habsburgii,** p. 26)

SUMAR

Un magistral program, nesecate izvoare de învăţăminte 2
Pregătirea...: LUCREŢIU PĂTRĂŞCANU 4
Opinii de peste hotare despre 23 August 1944 5
Înfrăţiţi pe baricadele libertăţii . . 8
Autohtoni şi migratori: K. HOREDT . 9
Cărţi sosite la redacţie 15
Andronic Comnenul — curajos, perfid şi cavaler: ALEKSANDR KAJDAN . 16
Front împotriva teroarei: OLIMPIU MATICHESCU 22
Momente din istoria unei dinastii — Habsburgii: M. MAMINA . . . 26
Dr. N. Lupu: „Dacă şi d-ta ai fi fost bătut...": ION CONSTANTINESCU . 37
Din amintirile anului I: GABRIEL COHEN 44
Captivitatea şi moartea lui Baiazid Fulgerul: MIHAI MAXIM 46
„Omul simplu din popor este istoria română întruchipată": N. COPOIU . 54
Epopee şi tragedie la Polul Sud: VAL TEBEICA 59
Miron Costin — o nouă pagină de cronică: ILIE CORFUS 67
Urmaşii arhitecţilor daci: VIOREL FAUR 71
File din dosarul Al. Dobrogeanu-Gherea: FLORIAN TĂNĂSESCU . 73
Agentul secret al secolului: IURI KOROLKOV 77
Gestapoul sub bombe: CHRISTEN LYST HANSEN 83
Oşteni români de-a lungul veacurilor (Dicţionar) 86
Memorii (IV): ANTHONY EDEN . . . 90
Poşta redacţiei 97

UN MAGISTRAL PROGRAM, NESECATE IZVOARE DE ÎNVĂȚĂMINTE

Istoria va consemna ca pe un moment cu înalte și profunde semnificații în viața spirituală a României socialiste participarea întregului nostru popor la ampla dezbatere a programului prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, a muncii de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii. Propunerile secretarului general al partidului, adoptate de Comitetul Executiv al C.C. al P.C.R., strălucita expunere făcută la consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative oferă — în legătură firească cu linia trasată de Congresele IX și X ale partidului, de Conferința Națională a P.C.R. — o perspectivă și mai luminoasă asupra progresului continuu, spre culmi tot mai înalte, al societății noastre. Aceasta și explică aderiunea deplină, consensul unanim cu care programul stabilit a fost primit de întregul partid și popor, efervescența creatoare generată pretutindeni de dezbaterea lui.

România — vatra strămoșească a năzuințelor și luptelor pentru libertate, pentru dreptate și fericire — cunoaște azi, în anii socialismului, împlinirea și supraîmplinirea năzuințelor celor mai înaripate ale înaintașilor noștri. De mai bine de două decenii și jumătate, poporul nostru, sub conducerea clarvăzătoare a Partidului Comunist Român, trăiește cele mai profunde transformări social-politice din milenara sa existență. Sprijinindu-se pe învățătura cea mai înaintată, marxism-leninismul, cunoscînd legile dezvoltării sociale și aplicîndu-le creator la realitățile românești, partidul a asigurat victoria deplină și definitivă a socialismului în țara noastră. Înfăptuirea politicii de industrializare socialistă, de dezvoltare și modernizare a agriculturii, de creștere a nivelului de trai al oamenilor muncii, avîntul culturii, al științei și învățămîntului, asigură ridicarea României pe trepte tot mai înalte ale progresului și civilizației.

Avem nevoie, în domeniul economiei, filozofiei, sociologiei, istoriei, dreptului, de cercetări cu adevărat științifice, care să ofere material pentru concluzii în vederea soluționării problemelor dezvoltării societății noastre.

NICOLAE CEAUȘESCU

(Din raportul C.C. al P.C.R. la Congresul al X-lea al partidului)

Apare ca deosebit de firească, în contextul acestor realizări și în lumina optimistă, reconfortantă, a perspectivelor grandioase deschise societății românești, preocuparea susținută a partidului pentru activitatea ideologică, teoretică, educativă a oamenilor muncii. **„Pentru a merge înainte spre comunism,** sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, **este necesar să îndepărtăm din drum tot ceea ce ne poate crea**

greutăți, atît în dezvoltarea forțelor de producție, în perfecționarea relațiilor de producție cît și în ridicarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii, în formarea omului nou".

Noi nu putem să avem decît o singură istorie, o singură concepție despre istorie, materialismul dialectic și istoric ; nici un fel de altă concepție nu poate exista în predarea istoriei.

NICOLAE CEAUȘESCU

(din expunerea la consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative)

Omului, dezvoltării multilaterale a personalității sale, omului ca făuritor al societății socialiste multilateral dezvoltate, înzestrat cu bogate cunoștințe de specialitate și, în același timp, cu o înaltă conștiință politică, luptător activ pentru înfăptuirea liniei politice a partidului, pe care să o înțeleagă, să știe s-o aplice — făuririi unui astfel de om îi este consacrat programul elaborat de partid, documentele prezentate de tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Ampla problematică pe care o implică acest proces pune în fața tuturor celor ce-și desfășoară activitatea în domeniile ideologiei, învățămîntului, culturii, presei etc. sarcini de mare răspundere. Frontul istoricilor din țara noastră găsește în componentele acestui proces un vast și fertil teren de activitate — de afirmare fermă, în interpretarea fenomenelor istorice, a concepției partidului nostru, de acțiuni rodnice în munca instructiv-educativă.

Pe bună dreptate, academicianul Emil Condurachi, unul dintre istoricii participanți la ampla dezbatere a programului elaborat de partid, arăta că „numai în măsura în care acest program multilateral, unitar în toate compartimentele sale, va fi aplicat cu conștiinciozitate și tenacitate, numai în măsura în care la baza acestui efort se va găsi permanent concepția filozofică cea mai înaintată, concepția marxist-leninistă, numai în măsura în care activitatea noastră ca oameni de știință și ca profesori va contribui la educarea politico-educativă a tineretului care ne e dat în grijă, numai în această măsură vom putea afirma că ne-am făcut datoria pe deplin și că am adus o contribuție efectivă la consolidarea conștiinței socialiste și comuniste a poporului nostru".

Ca publicație menită să contribuie la răspîndirea culturii istorice în rîndurile unor largi categorii de cititori, revista „Magazin istoric" se consideră ferm angajată în această nobilă activitate. Găsim în documentele partidului nostru un nesecat izvor de învățăminte, de permanent îndemn la exigență și autoperfecționare, de orientare clară spre comandamentele sociale pe care avem datoria să le slujim. Îndemnului vibrant adresat de secretarul general al partidului de a manifesta maximă grijă și responsabilitate față de educarea tinerei generații îi răspundem prin eforturi sporite, prin stăruința de a fructifica la un înalt nivel de eficiență valențele educative pe care le conferă evocarea momentelor glorioase din trecutul patriei, din eroica activitate a partidului și a clasei noastre muncitoare, din lupta pentru libertate și demnitate a popoarelor lumii. Istoria este prin excelență o disciplină menită să cultive în rîndurile maselor muncitoare, și în primul rînd ale tineretului, virtuțile patriotice, eroismul și spiritul de sacrificiu dăruite celor mai înalte idealuri umane.

Este necesar să punem un mai mare accent pe cunoașterea de către tineret a trecutului de luptă al partidului și poporului. Să prezentăm permanent stările de lucruri din trecut, să reamintim cum a trăit clasa muncitoare, tineretul în trecut, pentru că numai așa tinerii vor putea să înțeleagă mai bine realizările de astăzi, condițiile pe care le au.

NICOLAE CEAUȘESCU

(din expunerea la consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative).

Avem în față un vast program de activitate menit să servească, așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, realizării celui mai uman și mai democratic scop din lume — făurirea societății comuniste. Materializarea acestui program, perfecționarea necontenită a activității ideologice, politice și cultural-educative, dezvoltarea, pe multiple planuri, a orizontului spiritual al tuturor cetățenilor țării, ne va apropia, indiscutabil, cu pași și mai repezi de comunism — țelul care sintetizează aspirațiile cele mai de preț ale omenirii.

PREGĂTIREA...

LUCREȚIU PATRAȘCANU

Minuțios pregătită de către conducerea Partidului Comunist Român, de către militanții săi de frunte, aflați în adîncă ilegalitate sau întemnițați în închisori și lagăre, insurecția națională antifascistă armată de la 23 August 1944 a dus la ieșirea imediată a României din războiul antisovietic și la intrarea ei în luptă împotriva Germaniei naziste, alături de Uniunea Sovietică, și celelalte țări ale coaliției antihitleriste. Din primul moment al înfăptuirii actului istoric de la 23 August, Partidul Comunist Român a fost organizatorul, sufletul tuturor acțiunilor poporului și ale armatei.

Reproducem mai jos un extras din articolul lui Lucrețiu Patrașcanu, „Cum s-a pregătit actul de la 23 August", apărut în România liberă **din 23 august 1945. Este o evocare plină de dramatism și autenticitate a uneia dintre fațetele complexei activități desfășurate de P.C.R. pentru înfăptuirea actului de la 23 August.**

Toate lucrările pregătitoare ale răsturnării de la 23 August s-au desfășurat sub teroarea bombardamentelor aeriene și a urmăririlor Gestapoului și Siguranței.

Cîteva dintre aceste momente au luat un caracter de-a dreptul dramatic. În legătură cu bombardamentele vreau să amintesc doar două împrejurări.

Pregătirile loviturii din 23 August erau terminate încă de la sfîrșitul lui iunie. Se mai discuta formula politică și în găsirea ei întîmpinam rezistențe din partea unora dintre conducătorii opoziției. Totuși, pentru a nu lăsa să fim surprinși de evenimente s-a luat hotărîrea, într-o ședință conspirativă de a pregăti proclamația guvernului și toate documentele menite să apară din primul moment. Am păsit imediat la redactarea proclamației. Împreună cu alți doi membri ai conspirației, reprezentînd pe rege, ne-am adunat în casa conspirativă din strada Armenească, după ora 11 noaptea. Textul pe care-l pregătisem a fost acceptat în întregime după oarecare discuții. În momentul în care am păsit la redactarea definitivă a proclamației s-a anunțat apropierea de București a bombardierelor engleze. Curînd acestea și-au făcut apariția. Dat fiind că eram urmărit atît de Gestapo cît și de Siguranță nu puteam folosi în timpul bombardamentelor, fie ziua, fie noaptea, adăposturile și eram nevoit să rămîn în încăperea în care întîmplător mă găseam. Am rămas și de astă dată în apartament, continuînd redactarea proclamației într-o săliță interioară, din care nu se vedea în afară nici o rază de lumină.

Zgomotul bombardierelor se apropia însă din ce în ce mai mult. Și deodată, la cîteva sute de metri, au început să cadă primele bombe. La „Asigurările Sociale", în Vasile Lascăr, pe strada Negustori; „covorul de bombe" — ne-a venit deodată la toți trei în minte. Ne-am oprit un moment din lucru. Dar ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, am continuat.

Proclamația a fost gata cînd sirenele anunțau că pericolul aerian a trecut.

Cel de-al doilea moment, tot în legătură cu bombardamentele este legat de întîlnirea cu reprezentanții din bloc. Neputînd circula niciodată ziua, din cauza urmăririlor, eram nevoit să intru totdeauna cu o noapte mai înainte în casa unde urma să aibă loc consfătuirile. Hotărîsem asemenea întîlniri într-o casă din strada Masaryk, colț cu Vasile Lascăr. După terminarea ședinței și plecarea participanților am așteptat să se facă noapte, ca să pot părăsi casa. Se făcuse ora nouă, nouă jumătate, zece și mașina care trebuia să mă ia întîrzia. Începusem să devin nervos. La un moment dat sirenele anunță prealarma. Mă pregăteam și de astă dată, socotind că ceva neprevăzut avusese loc, să rămîn în casa în care ținusem ședința, cu toate că aceasta însemna o încălcare flagrantă a regulilor conspirative. În sfîrșit, mașina vine în ultimul moment. O pană de motor o oprise multă vreme în loc. Am pornit imediat și ne-am adăpostit într-o stradă lăturalnică de la marginea Capitalei. După zece minute începe bombardamentul. Trei mari blocuri și locuința în care ținusem ședința au fost, în cea mai mare parte,

distruse de o mină aeriană. În acea noapte și în acel loc au fost uciși peste treizeci de oameni.

În pregătirea lui 23 August s-au ținut trei ședințe la Palat, sub președinția regelui. Gestapoul și Siguranța însă supravegheau cu minuțiozitate toate intrările și ieșirile Palatului. [...] Problema spinoasă era cum să intru la Palat, susträgîndu-mă nu numai pazei exterioare, ci și eventualilor spioni, recrutați de Gestapo și de Siguranță, în chiar interiorul Palatului. O dublă vigilență trebuia deci înfrîntă. Folosind o mașină a Palatului cu un șofer de toată încrederea, am trecut de primele gărzi, rămînînd într-o curte exterioară încăperilor principale. Lucrurile se petreceau între orele 11 și 12 noaptea. De aici, folosind intrări neuzitate și o serie întreagă de coridoare și încăperi în care nu întîlnisem nici un om am fost condus în camera în care urma să se țină ședința. Ședințele aveau loc în apartamentul personal al regelui, din chiar mijlocul Palatului.

Tot Palatul părea adîncit în somn. În sălile și încăperile prin care trecusem era întuneric complet. Toate aparențele trebuiau păstrate că nimic neobișnuit nu se întîmplă în acel moment în Palat. Ședințele țineau de obicei pînă la 3 și 4 dimineața. Însă înainte de a se crăpa de ziuă părăseam Palatul cu aceleași măsuri de precauție ca la venire. Prezența mea la Palat a rămas necunoscută pînă după 23 August [...]

23 AUGUST 1944

UN ACT DE MARE CURAJ

România a trecut acum în rîndul Națiunilor Unite care luptă pentru civilizație și împotriva stăpînirii Europei de către germani. Fapta României constituie un act de mare curaj și acest act va grăbi sfîrșitul războiului. Situația Germaniei în Balcani se apropie de o catastrofă îngrozitoare care va depăși proporțiile aceleia provocate germanilor în punga de la Falaise.

Comentariu
al postului de radio Londra
din 24 august 1944

NICI UN GENERAL ROMÂN DE PARTEA NAZIȘTILOR

24 august 1944 [...] Pe frontul Carpaților s-au purtat lupte cu Regimentul 3 român de grăniceri [e prima mențiune din jurnal asupra

ostilităţilor declanşate între armatele române şi trupele hitleriste — **n.r.]**. Restul unităţilor şi-au continuat marşul în direcţia sud şi sud-vest.

În jurul orei 00,00, şeful secţiunii operative transmite telefonic statului major ordinul Führerului, confirmat ulterior printr-o telegramă, de a zdrobi lovitura de stat [sic !], de a aresta pe rege şi camarila regală şi de a forma, sub conducerea unui general filogerman — în cazul în care mareşalul Antonescu nu mai este disponibil — un nou guvern. Comandantul suprem însărcinează cu aducerea la îndeplinire a ordinului Führerului pe comandantul aviaţiei militare germane, generalul de aviaţie Gerstenberg.

Atacul asupra Bucureştiului [subliniat în original — **n.r.]**, ordonat de Führer, nu a dat rezultate. El s-a lovit de o puternică rezistenţă organizată şi a ajuns numai pînă la intrările dinspre nord şi vest ale oraşului. În spatele frontului român, misiunile şi serviciile germane au fost somate în mod ultimativ de către trupele române să părăsească oraşele.

În cursul dimineţii au avut loc angajări ale aviaţiei noastre, în special împotriva coloanelor inamice şi a vîrfurilor blindatelor [sovietice] în spaţiile Comrat, Huşi, Vaslui, Bîrlad şi Bacău, iar după-amiază avînd ca obiectiv ministerele şi Palatul Regal din Bucureşti.

Au ieşit din subordonare Armatele 3 şi 4 române, cu unităţile române aferente.

Nici un general român nu este dispus să continue lupta de partea germanilor [...]

Jurnalul de operaţii al Comandamentului suprem al Grupului de armate Ucraina de Sud, ţinut de căpitanul Rabe, între 20 august şi 5 septembrie 1944. (Documentul a fost furnizat redacţiei noastre de **colonel Dumitru TUŢU)**

SFÎRŞITUL ILUZIILOR HITLERISTE

România nu se limitează la ruperea relaţiilor cu Germania. Ea se declară aliata Naţiunilor Unite... Consecinţele, care se pot aprecia în mod evident cu harta în faţă, sînt următoarele :

1. Prăbuşirea dominaţiei germane în Balcani. Bariera dificilă a Carpaţilor dispare în mod practic, iar ruşilor le este deschisă cîmpia vastă a Dunării care duce la Belgrad, Budapesta şi Viena şi chiar şi spre Germania. La sud-vest de România se întinde Iugoslavia împînzită de partizanii care ţin continuu în şah garnizoanele germane. Mai departe se află Adriatica dominată de către adversarii lor. În mod virtual este creată astfel o barieră continuă în nordul Balcanilor care va implica pierderea tuturor forţelor germane din Grecia, Marea Egee şi Creta ; evacuarea acestora este de pe acum aproape imposibilă datorită dificultăţilor în faţa cărora se află comunicaţiile. Bulgaria, care este înconjurată de România, Iugoslavia şi Turcia, desigur că va imita în scurt timp exemplul celei dintîi.

2. Petrolul de la Ploieşti rămîne pe de-a-ntregul pierdut pentru Germania, care pe viitor este redusă la precara şi costisitoarea producţie sintetică, producţie care de ani de zile constituie obiectivul preferat al cvadrimotoarelor aliate.

3. Ameninţarea este mai puţin imediată pentru Ungaria decît pentru Balcani, dar nu este mai puţin periculoasă. Armatele ar putea întîrzia încă cu invadarea teritoriului ei, dar bombardarea capitalei din aer nu se va lăsa aşteptată.

4. Şi în ceea ce priveşte Austria şi Cehoslovacia, Germania nu-şi poate face nici cea mai mică iluzie.

„La Prensa" (Argentina) din 25 august 1944

PRĂBUȘIREA NAZIȘTILOR

Ieșirea României din Axa fascistă este importantă nu numai pentru poporul român. Presa străină are dreptate să spună că aceasta înseamnă prăbușirea întregului sistem de apărare german din Balcani.

„Pravda" din 28 august 1944

O REGIUNE PIERDUTĂ PENTRU REICH

Întoarcerea armelor de către România constituie fără îndoială lovitura cea mai grea pe care Germania a primit-o în această regiune a Europei. Întîi pentru că aceasta o privează definitiv de ultimele rezerve de petrol, pe care bombardamentele neîncetate le lăsaseră intacte. Apoi pentru că, cu concursul României, accesul către Cîmpia Ungară devine mai ușor pentru armatele ruse și prin Cîmpia Ungară se pătrunde ușor în Austria... Chiar de acum, Germania a pierdut acea parte din această regiune a Europei pe care pretindea că o domină.

„Le Figaro" din 30 august 1944

„LOVITURA ROMÂNEASCĂ"

Înfrîngerile suferite de germani pe flancul de sud și trecerea României de partea aliaților sînt evenimente de o mare importanță pentru tot cursul războiului... Din punct de vedere strategic apariția armatei roșii pe malurile Dunării înseamnă, de fapt, începutul prăbușirii întregului flanc balcanic al lui Hitler. În imediata vecinătate, în Iugoslavia, acționează cu succes Armata Populară Iugoslavă de Eliberare, armata mareșalului Tito. În jurul diviziilor germane rămase în Grecia se strînge tot mai mult cercul de fier. Distrugerea completă a tuturor pozițiilor hitleriste în Balcani — iată adevărata perspectivă a viitorului cel mai apropiat. Or, aceasta înseamnă că pentru Germania este pierdută definitiv întreaga Europă de sud-est.

Înfrîngerile germane în România vor avea de asemenea pentru Reich cele mai grele repercusiuni economice. O dată cu aliatul român, nemții au pierdut și petrolul și grîul românesc. În economia germană de război acest lucru produce un gol atît de mare, încît întreaga lui importanță nici nu poate fi estimată acum. Doar Ploieștii sînt pentru Germania aproape singura sursă de petrol natural. Grîul românesc, materiile prime românești capătă în războiul actual, pe măsura pierderii de către Germania a altor surse de materii prime și produse alimentare, o importanță tot mai vitală.

În sfîrșit, „lovitura românească" nu va întîrzia să aibă o rezonanță politică în celelalte țări satelite ale Germaniei.

**„Voina i rabocii class" (Moscova),
nr. 17, din 1 septembrie 1944**

ÎNSEMNATA CONTRIBUȚIE A ROMÂNIEI

Dezastrul german din România a pecetluit soarta armatelor Reichului din Balcani. Prin trecerea României de partea aliaților, Germania este amenințată din sud-est, iar Ungaria se află în pragul prăbușirii. Drumul din sud-est care duce la Budapesta, Praga și Viena este deschis căci germanii nu mai au în aceste direcții nici o apărare și nu mai pot concentra noi trupe. Este deci legitim ca poporul român să aibă în momentul de față un sentiment de satisfacție, căci România are o contribuție însemnată la grăbirea sfîrșitului. Este o contribuție de care poporul român poate să se felicite.

**Comentariu
al postului de radio New York,
din 18 septembrie 1944**

ÎNFĂŢIŢI PE BARICADELE LIBERTĂŢII

Sub semnătura lui FRANTISEK MAINUS — autorul mai multor studii privind războiul antihitlerist și participarea armatei române la luptele pentru eliberarea Cehoslovaciei — revista „Vlastivědný věstnik moravský“ a publicat un articol intitulat *Armata română în luptele de eliberare a Moraviei.* Pentru elaborarea materialului, autorul a efectuat o amplă investigare a surselor documentare cehoslovace, sovietice și românești. Sînt menționate, printre altele, lucrările istoricilor români Petre Constantinescu-Iași, Ion Popescu-Puțuri, Gheorghe Zaharia, Eugen Bantea, Constantin Nicolae.

F. Mainuš arată că cele 16 divizii românești, împărțite în două armate, cu un efectiv total de circa 250 000 luptători, au urmărit, pas cu pas, inamicul, dînd lupte grele pentru alungarea forțelor hitleriste de pe teritoriul Cehoslovaciei. Între ostașii români, sovietici și formațiile de luptă organizate de populația locală a existat o strînsă colaborare.

Acțiunile viguroase ale armatelor române și sovietice au dus la eliberarea, la sfîrșitul lunii martie 1945, a întregii Moravii, pregătindu-se asaltul lanțului muntos de la granița slovaco-moravă. Aviația română — arată autorul — a jucat un rol important în timpul acestei acțiuni. Pagini eroice au fost înscrise și în aprigile încleștări de lîngă Klenovice na Hané. Timp de peste o săptămînă, ostașii români au respins atacurile în forță ale unităților hitleriste de tancuri. Eliberarea regiunii Kromeriz, începută la 1 mai 1945, a fost opera aproape exclusivă a Diviziilor 10 și 19 române.

Armata 1 română a adus un substanțial aport la eliberarea orașului Brno, în vreme ce Armata 4 a asigurat legătura dintre Fronturile 2 și 4 ucrainene. Ambele armate au fost angajate în luptele cu ultimele grupări germane care încercau cu disperare să se retragă cu efectivele cît mai complete. Cînd s-a anunțat capitularea Germaniei naziste, lîngă localitatea Kurimi se dădeau bătălii înverșunate. În zorii zilei de 9 mai unități ale Armatei 4 au intrat în Boskovice, făcînd un mare număr de prizonieri.

F. Mainuš subliniază, de asemenea, sprijinul acordat de armata română populației locale, dragostea cu care aceasta i-a înconjurat pe ostașii români.

În decurs de cîteva luni, se spune în încheierea articolului, armatele române au parcurs, dînd lupte grele, în cadrul Frontului 2 ucrainean, zona Slovaciei de sud, munții Slovaciei centrale și de apus, întreaga Moravie și au ajuns pînă în Cehia de răsărit. Un drum presărat cu acte de eroism și jertfe nenumărate, printre care 66 000 morți, răniți și dispăruți.

Ca o recunoaștere și prețuire a sacrificiilor poporului român, în numeroase localități din Cehoslovacia s-au ridicat monumente cinstind memoria celor căzuți.

Amintind ordinele de zi date de comandanți de mari unități sovietice sau telegrama din 5 aprilie 1945, adresată de I. V. Stalin doctorului Petru Groza, ce conțin aprecieri elogioase la comportarea ostașilor români în timpul luptelor, F. Mainuš consideră că, pe viitor, problema aportului românesc la luptele pentru eliberarea Cehoslovaciei trebuie să se bucure de o atenție sporită, ținîndu-se seama de marea însemnătate a acestei contribuții.

Sub semnătura aceluiași istoric, o altă revistă, „Casopis Matice Moravske“, a publicat recenzia cărții *În numele libertății și prieteniei*, a istoricilor români Gh. Zaharia, D. Tuțu, P. Gavrilescu, M. Dogaru și C. Mîndru.

Recenzentul apreciază că lucrarea — bazată pe un bogat material documentar — umple un gol, contribuind la cunoașterea aprofundată a contribuției românești la luptele pentru înfrîngerea fascismului. Sînt menționate „documentele de cel mai mare interes“ cuprinse în capitolul *De la Horn la Praga.* Acestea — subliniază istoricul — ajută la cunoașterea temeinică a luptelor pentru eliberarea Moraviei. În final, F. Mainuš apreciază lucrarea ca fiind o mărturie a prieteniei dintre cele două popoare, prietenie cimentată prin sîngele vărsat în comun, în urmă cu peste un sfert de veac, în lupta pentru înfrîngerea fascismului.

AUTOHTONI ŞI MIGRATORI

K. HOREDT

prof. dr. docent, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice

Rămasă în afara Imperiului roman, Dacia post-aureliană intră în vîltoarea evenimentelor care aveau să aducă lumii o nouă configuraţie politică şi etnică. O formidabilă pendulare de populaţii — nu prima, nu singura, dar poate unica prin consecinţele sale ulterioare — tulbură, deopotrivă, teritoriile ieşite de sub dominaţia Romei şi a imperiului însuşi. Triburi nomade — ca cele de neam turanic, triburi înclinate spre viaţa sedentară — ca cele de neam germanic, se mişcă din matca lor, înghiţind spaţii, pulverizînd sub copitele cailor regate, ignorînd hotare şi tronuri împărăteşti. De ce? Ce le împinge înainte? Frigul? Nevoia de pămînturi rodnice? Faima Romei — nume temut, dar şi punct rîvnit pentru mărire şi jaf? Aurul comorilor?

Primul mileniu al erei noastre debutează sub semnul acestei nelinişti care va dura secole. De-a lungul cîtorva veacuri „barbarii" — care-i înfricoşează pe romani într-atît încît împăraţii le plătesc subsidii în aur, încheie cu ei tratate de bună înţelegere, îi primesc uneori în imperiu şi le oferă pămînturi, dîndu-le chiar în grijă paza graniţelor împotriva altor „barbari" şi mai temuţi — constituie un element dinamizator pentru lumea din lăuntrul şi dinafara Romei. Prin intermediul lor, romanii intră în legătură cu civilizaţiile de veche tradiţie ale lumii orientale. Tehnici metalurgice rafinate, meşteşugul prelucrării pielii şi arta plină de prospeţime şi de originalitate a stepelor, noi concepţii în strategia militară, noi metode de prelucrare a pămîntului, o organizare diferită a vieţii sociale, alte aspiraţii, alte mobiluri politice — iată numai cîteva dintre elementele pe care popoarele migratoare le aduc cu ele. În contact cu autohtonii cu care trăiesc laolaltă, împrumutînd reciproc obiceiuri de viaţă şi rituri de moarte, au loc sinteze din care ies la iveală popoare şi culturi noi.

Aflată la porţile Imperiului roman, la încrucişarea de drumuri spre cele patru puncte cardinale, Dacia post-aureliană cunoaşte din plin efectele transformatoare — deşi dureroase — ale acestor sinteze.

Cunoașterea și înțelegerea relațiilor care s-au închegat între populația băștinașă și populațiile sau triburile migratoare constituie una dintre problemele de bază ale cercetării istoriei patriei noastre. Desfășurarea evenimentelor rezultă din izvoarele scrise, dar relatările acestora sînt deseori echivoce și prea generale. Scrierile care menționează evenimentele de la nord de Dunăre în răstimpul petrecut după ce Aurelian a retras, în sudul Dunării, administrația militară și civilă, amintesc aproape exclusiv numai populațiile migratoare și neglijează ori presupun ca ceva de la sine înțeles, fără ca s-o menționeze în mod expres existența populației autohtone.

Această lacună, începe, a fi înlăturată. Cercetări și săpături arheologice au reușit în ultimele decenii să aducă o contribuție importantă la cunoașterea traiului populației băștinașe și a raporturilor ei cu diferitele triburi migratoare. Confruntarea datelor arheologice cu cele literare a *modificat* și a *completat*, în parte, imaginea oferită de izvoarele scrise despre epoca migrațiilor, ceea ce permite ca discuțiile asupra acestei perioade să se poarte pe baza unor materiale concrete și nu a unor raționamente teoretice, căpătînd astfel un caracter mai științific și mai concludent.

Desigur, în cadrul cîtorva pagini nu este posibil să fie tratate toate laturile problemei, dar vom prezenta unele ipoteze noi referitoare la traiul populației autohtone și a contactului ei cu popoarele migratoare. Ne vom ocupa, corespunzător sferei noastre de preocupări, mai mult de situația din Transilvania, văzută în ansamblul întregului teritoriu al României.

În provincia abandonată

Abandonarea provinciei Dacia în anul 271 — de către administrația romană — a avut incontestabile consecințe pentru populația sedentară, influențînd în același timp evoluția politică și socială a fostei provincii. (În treacăt amintim că, pe baza analizei amănunțite a biografiei împăratului Lucius Domitius Aurelianus — 270-275 — se crede că părăsirea Daciei s-ar fi petrecut nu la începutul, ci către sfîrșitul domniei acestuia. Dar asupra acestei chestiuni, investigații ulterioare își vor spune cuvîntul.)

Ce s-a întîmplat deci în Dacia după retragerea armatei și a administrației romane ? Pe baza datelor arheologice ne putem face o imagine asupra tabloului Daciei abandonate de administrație. În general, structura vieții cotidiene se modifică, trecînd printr-un proces de ruralizare. Orașele mari din zona apuseană continuă să fie locuite, dar în proporții din ce în ce mai reduse. La strălucitorul Apulum (Alba Iulia), locuitorii își înmormîntează morții printre terme, în chiar centrul orașului, iar la Sarmizegetusa, în palatul Augustalilor, se amenajează camere de locuit. Castrele militare sînt pustii, viața continuă însă în așezările civile din jurul lor. Ridicarea construcțiilor cu ziduri de mortar încetează, iar inscripțiile votive dispar cu totul. Este semnificativ, însă, că atelierele de meșteșugari lucrează mai departe, producînd mărfuri pentru nevoile zilnice ale populației. Ceramica continuă să fie de factura celei din timpul administrației romane. Olarii produc vasele în tehnica și forma română, iar făurarii și turnătorii în bronz lucrează obiecte — unele chiar mai pretențioase. Numai astfel se explică descoperirea, în mare număr, a așa-numitelor „fibule cu butoni în formă de ceapă", foarte frecvente în colecțiile muzeale din Transilvania.

Trebuie spus că abia acum, în urma unor amănunte sesizate de către specialiști, unele obiecte intrate în muzee cu decenii în urmă au fost identificate ca aparținînd perioadei imediat următoare retragerii administrative, adică sec. IV. Așa sînt diferite piese de bronz sau argint — printre ele și un inel de argint descoperit în castrul de la Ilișua (jud. Bistrița-Năsăud), pe care, pe baza ornamentului triunghiurilor mici, am putut să le datez ca fiind din sec. IV.

Se mențin legăturile comerciale cu provinciile imperiului, de unde se aduc îndeosebi obiecte mai prețioase, ca, de exemplu, o gemă[1] creștină din Pannonia sau donariul[2] de la Aquileia, găsit la Biertan (jud. Sibiu). Din provincii pătrund monedele romane cu care locuitorii sînt obișnuiți în tranzacțiile comerciale. Studierea monedelor romane datînd din perioada următoare domniei lui Aurelian a permis concluzii interesante asupra intensității circulației monetare și, bineînțeles, asupra traiului oamenilor care le-au folosit.

Deosebit de concludente pentru identificarea populației rămasă după părăsirea provinciei sînt mormintele, cimitirele, riturile de înmormîntare, precum și inventarele funerare. An de an se înregistrează, în această direcție, descoperiri și concluzii noi.

---

[1] *gemă* — obiect de artă făcut din piatră pe care sînt gravate figuri sau motive decorative.

[2] *donariu* — piesă cu caracter votiv ; donariul de la Biertan este creștin, iar inscripția lui a devenit celebră : „ego Zenovius votum posui".

Goţii? Nu, carpii!

Pînă nu de mult, se credea că provincia romană Dacia ar fi fost cedată goţilor încă în 271, cu toate că în izvoarele literare nu există o menţiune precisă în acest sens. O primă rezervă faţă de această ipoteză a fost formulată în legătură cu faptul că goţii nu puteau să pătrundă dinspre răsărit direct în Dacia, deoarece între aşezările lor şi podişul transilvănean se intercalau carpii [3] din Moldova. Aceştia au fost adesea aliaţii goţilor cu prilejul diverselor incursiuni pe care le-au întreprins la Dunărea de Jos în tot cursul sec. III. Nu goţii, ci carpii au fost aceia care au pătruns, către sfîrşitul sec. III în teritoriile fostei provincii romane.

În sprijinul acestei teze vin materialele arheologice. Pe baza particularităţilor podoabelor filigranate de argint, frecvente la carpi, se apreciază că cimitirele din Transilvania, unde apar asemenea piese au aparţinut carpilor : de aici concluzia existenţei nu numai a anumitor legături culturale cu teritoriul dinafara cercului interior carpatin, ci chiar a unei prezenţe efective carpice.

În prezent se admite unanim că goţii au pătruns în Transilvania abia mai tîrziu, pe la mijlocul sec. IV. Goţii s-au refugiat, pare-se, în interiorul Carpaţilor abia în urma invaziei hunilor din 376. Cercetări ulterioare vor adeveri sau infirma dacă populaţia transilvăneană a trăit fără goţi în primul secol de după abandonarea provinciei, intrînd în contact cu ei abia după invazia hunilor. În caz că da, toate materialele arheologice datînd din intervalul de timp cuprins între 271 şi 376 aparţin în mod exclusiv dacilor, ceea ce modifică substanţial imaginea noastră asupra acestei perioade.

În nord-vestul ţării se stabileşte însă mai devreme un contact între dacii liberi autohtoni şi populaţia migratoare a vandalilor. La Medieşul Aurit, lîngă Satu Mare, s-a cercetat o aşezare a dacilor liberi, unde au fost găsite mari cuptoare de olari. În cimitirul aşezării, mormintele conţin, însă, în afară de vase dacice, obiecte neobişnuite la această populaţie : arme, vîrfuri de lance, scuturi precum şi alte piese caracteristice pentru vandali, cum sînt pintenii şi fibulele. Aici, ca şi în cazul carpilor, se pune aceeaşi întrebare : dacă obiectele de metal indică doar o influenţă culturală sau chiar prezenţa efectivă a vandalilor şi convieţuirea lor cu dacii ? Acest lucru n-ar fi de mirare, deoarece vandalii s-au aşezat în această regiune încă în sec. II de unde pe la anul 400, în urma invaziei hu-

[3] *carpii* — dacii liberi din Moldova.

GOŢI

— populaţie de neam germanic, originară din Scandinavia. Dintr-un prim popas făcut pe malul Balticei, la gurile Vistulei, către sfîrşitul sec. II, goţii au început să coboare spre sud, iar în sec. III s-au aşezat pe teritoriile dintre Carpaţi şi Don. Treptat, s-au împărţit în două mari grupuri : goţii de răsărit (ostrogoţi) şi goţii de apus (vizigoţi). Împreună cu carpii au întreprins numeroase atacuri la graniţele Imperiului roman.

Atît vizigotii cît şi ostrogoţii au intrat în legături paşnice cu populaţia de pe teritoriul fostei provincii romane Dacia, cu care au ajuns să convieţuiască. În perioada dominaţiei hunilor, s-au bucurat de o situaţie particulară fiind un fel de aliaţi ai acestora.

Goţii (după Lavisse)

nilor, au plecat spre apus și au înființat, în cele din urmă, regatul lor din Africa de nord, la Cartagina. În sec. VI, vandalii rămași la Tisa trimiteau, după cum relatează Procopius din Caesarea, o solie la frații lor din Africa, cerîndu-le să renunțe la drepturile de proprietate asupra pămînturilor ce le aparținuseră.

În privința hunilor trebuie spus că în efemerul imperiu al lui Attila au intrat și teritoriile fostei Dacii romane și ale Daciei libere, dar și în cazul acesta cercetările arheologice au permis precizări și diferențieri. În zona extracarpatică, în Moldova și lîngă Dunăre, s-au găsit sporadic obiecte ce aparțin hunilor : diademe, cazane. Oricît ar părea de ciudat, ele lipsesc însă în Transilvania de unde concluzia că ostrogoții, care veniseră aici mai înainte, și-au exercitat dominația asupra acestui teritoriu ca împuterniciți ai hunilor. După cum s-a arătat și cu altă ocazie *, credem că ostrogoților li se pot atribui tezaurele de la Șimleul Silvaniei, Cluj-Someșeni și Pietroasa, precum și mormintele princiare de la Apahida. În afară de acestea și de unele morminte izolate mai bogate, cum sînt cele de la Cepari (jud. Bistrița-Năsăud) și Velț (jud. Sibiu), așezări sau morminte ale populației vandale, care pot fi datate cu siguranță în sec. V, sînt rare și prea puțin concludente. Dar poate că această lacună se datorește mai curînd unor imperfecțiuni în metodologia cercetării, ceea ce ne împiedică de la nuanțări cronologice mai fine.

seni, de la Porolissum pînă la Sarmizegetusa, ci cursul mijlociu al Mureșului și Cîmpia Transilvaniei cu teritoriile învecinate, așa cum arată o hartă arheologică, întocmită încă acum 15 ani.

Spre deosebire de părerea mai veche, cum că populația romanică s-ar fi retras din văile principale, frecventate de populațiile migratoare, în regiuni mai greu accesibile, la poalele munților, materialele arheologice reflectă o altă situație. Nu există pînă în prezent, în presupusele regiuni de refugiu, dovezi care să demonstreze locuirea lor în această perioadă. Pe de altă parte, materialele identificate în largul văilor din partea centrală a Transilvaniei indică o comunitate de viață, mai strînsă decît s-a crezut, cu migratorii. În general, trebuie subliniat faptul că, pretutindeni unde au pătruns pe teritoriul Imperiului roman, triburile nomade au conlocuit cu băștinașii. Dovadă — densitatea așezărilor din Transilvania, care nu pot fi atribuite numai migratorilor, ci și autohtonilor. Ana-

VANDALI

— un alt grup de triburi germanice, constituit din două ramuri — asdingii și silingii — venit și el tot din Scandinavia. Migrația lor spre paralelele sudului a început mai devreme decît a goților. În sec. I au părăsit țărmurile Balticei, stabilindu-se în Silezia și Moravia, iar mai tîrziu în Cîmpia Tisei. Pe la sfîrșitul sec. IV, au migrat mult spre vest, pustiind Galia (406). Trei ani mai tîrziu, au traversat Pirineii, trecînd în Spania pe care au ocupat-o. Numele lor a fost împrumutat de provincia Andaluzia. Vandalii au fost singurii „barbari" care au avut o flotă. Așa a fost posibilă, de altfel, trecerea prin strîmtoarea Gibraltar în Africa (428), unde au cucerit provincia romană formată din actualele teritorii ale Tunisiei și Algeriei orientale. În timpul regelui Genseric (428-477) a ființat aici regatul vandalilor, recunoscut ca independent de către împăratul roman Valentinian. În 476, împăratul bizantin Zenon a încheiat cu regele Genseric o pace perpetuă care, însă, n-a ținut decît vreo 60 ani. La moartea lui Genseric (477), regatul vandal cuprindea și cîteva insule : Sardinia, Corsica, parțial Sicilia și insulele Baleare.

45 ani după asediul și cucerirea Romei de către vizigoții lui Alaric (410), vandalii lui Genseric au reînnoit episodul care uimise lumea, jefuind și ei Cetatea Eternă timp de două săptămîni — de data asta fără vărsări de sînge. Dar în secolul următor, regatul vandal s-a prăbușit sub loviturile armatelor bizantine conduse de generalul Belisarie. Gelimer a fost luat prizonier de Belisarie. Africa de Nord a intrat în stăpînirea Imperiului bizantin.

Fuga în munți sub semnul dubiului

O dată cu începutul sec. VI, situația din fosta provincie romană de la nord de Dunăre se schimbă din nou. Viața în fostele orașe romane din Transilvania încetează definitiv, iar zona cea mai intens populată nu mai este fîșia din jurul Munților Apu-

liza ceramicii indică existența celor două grupe (gepidă și romanică) și legăturile dintre ele. Vase mari de provizii, chiupuri, de exemplu, frecvente în timpul provinciei romane, s-au menținut pînă în sec. VI, putînd fi datate datorită teșirii caracteristice a buzei, numai în acest veac. Pe de altă parte, cănile confecționate cu un tub

* Vezi și „Magazin istoric" nr. 4/1971.

O reprezentare, mai mult sau mai puţin autentică, a lui Attila

lateral de turnare, datînd din sec. VI, aparţin, se pare, gepizilor. Ele sînt atestate, pînă în prezent, numai în trei localităţi din Transilvania, în mod semnificativ întotdeauna în aşezări fortificate.

O altă categorie de piese lămuritoare sînt acele, în formă de stilus, care apar într-un număr mai mare, atît în sec. VI în aşezarea de la Moreşti (jud. Mureş), cît şi în prima jumătate a sec. VII în cimitirul de la Bandu (jud. Mureş), amîndouă atribuite în trecut gepizilor. Or, în cele cîteva mii de morminte gepide din Cîmpia Tisei nu se întîlneşte nici un singur exemplar din asemenea piese pe cînd în Pannonia învecinată ele sînt frecvente. Aceste piese, modeste ca înfăţişare, impun, pe o scară mai largă, concluzia amintită a unei convieţuiri mai strînse între romanici şi gepizi.

Înmormîntarea populaţiilor de neam diferit în cimitire comune este astăzi un fapt recunoscut. De exemplu, în zona de întrepătrundere între franci şi romani, cimitirele erau comune. La fel şi la germani şi romani. După cum arată anumite amănunte ale inventarelor, din cimitirele cercetate putem presupune că acest obicei exista şi în Transilvania. Premisele convieţuirii au fost probabil interesele economice similare şi, desigur o religie comună — creştinismul.

Ultimii: avarii nomazi

Potrivit unei periodizări mai vechi, se aprecia că după dominaţia hunică încheiată în 453, prin dezmembrarea imperiului, după moartea lui Attila, a urmat pînă în 567, cea a stăpînirii gepide şi apoi, pînă pe la 800, aceea a avarilor. Cercetările arheologice au modificat însă aceste date. Gepizii au pătruns pe teritoriul Transilvaniei ceva mai tîrziu, probabil abia pe la 470, după ce ostrogoţii au plecat în Peninsula Balcanică. Desfiinţarea regatului lor de către avari, în 567, nu a însemnat şi dispariţia etnică a gepizilor. Aceştia s-au menţinut în teritoriile Transilvaniei cam pînă în al treilea sfert al sec. VI şi, ca şi ostrogoţii în perioada dominaţiei hunice au fost, se pare, împuterniciţii avarilor în

HUNI

— triburi nomade asiatice, de neam turanic, menţionate pentru prima dată în vechile cronici chineze, sub numele de hiung-nu. **către sfîrşitul sec. III. În prima jumătate a sec. I (pe la anul 48), marea uniune de triburi hunice s-a divizat în două mari ramuri. Triburile din sud au recunoscut autoritatea dinastiei Han, cele din nord au migrat spre vest, alcătuind nucleul ce va invada Europa. În sec. IV, aceste triburi au traversat fulgerător regiunea Volgăi şi a Donului, pulverizînd sub copitele cailor regatul ostrogot al lui Ermanarich (375). Un an mai tîrziu, o altă seminţie germanică a intrat sub dominaţia noilor veniţi. În 430, conglomeratul de triburi hunice a ajuns în Cîmpia Pannonică, stabilindu-şi aici centrul de greutate, un fel de „cartier general" al viitoarelor incursiuni şi intrigi politice. Acesta este aşa-numitul regat al lui Rua şi apoi al temutului Attila. Timp de aproape un secol, pînă la bătălia de la Nedao (454), cînd au fost înfrînţi de o coaliţie de triburi germanice, condusă de regele gepid Ardarich, fost colaborator intim al lui Attila, hunii au ţinut sub ascultare populaţii şi teritorii aflate în afara graniţelor Imperiului roman, periclitînd şi tulburînd, nu o dată, liniştea basileilor din Constantinopol.**

Înfrîngerea de la Nedao a însemnat sfîrşitul dominaţiei hunice în Europa şi dispariţia fulgerătoare a „imperiului" lui Rua şi Attila. Rămăşiţele triburilor hunice au părăsit rapid Cîmpia Pannonică, stabilindu-se în stepele nord-pontice. Păstori nomazi şi călăreţi războinici, ei nu s-au aşezat nicăieri durabil, constituindu-şi doar „baze" de pornire a atacurilor şi incursiunilor de jaf, a raidurilor lor fulgerătoare. Şi-au exercitat dominaţia şi prin intermediul triburilor germanice, îndeosebi al gepizilor şi ostrogoţilor.

AVARI

— populaţie de origine asiatică, înrudită cu hunii. În 567 i-au învins pe gepizi şi s-au aşezat în Europa centrală, de unde au întreprins numeroase incursiuni îndeosebi în teritoriile aflate în afara Imperiului bizantin. Sub dominaţia lor s-au aflat teritorii întinse din stepele pontice şi pînă la Marea Adriatică. Au constituit pînă în sec. VIII, o forţă militară de temut.

Imperiul lor s-a dezintegrat şi, ca şi hunii, ei s-au împrăştiat în grupuri mici şi au fost treptat asimilaţi de alte populaţii.

ceea ce priveşte relaţiile cu populaţia locală. Prezenţa gepizilor în această perioadă a putut fi sesizată îndeosebi în regiunile salinelor de pe cursul mijlociu al Mureşului (Noşlac, Unirea-Vereşmort, Bandu), unde au condus sau au supraveghiat exploatarea sării. Zăcămintele de sare din Transilvania au avut încă, din epoca bronzului pînă tîrziu în evul mediu, un rol deosebit de important pentru viaţa economică. După ce a slăbit forţa gepizilor, avarii au ocupat ei înşişi luncile fertile ale văilor din apropierea salinelor transilvănene. Astfel, mijlocul sau al treilea sfert al sec. VII au o importanţă istorică deosebită : ultimii germani migratori dispar şi, într-o anumită zonă a Transilvaniei, se aşază o populaţie nomadă avară, care se menţine aici şi în secolul următor. Concomitent sau chiar ceva mai devreme, mormintele de incineraţie în urne, vădesc şi prezenţa slavilor. Astfel, începe o nouă etapă a procesului de formare a limbii şi a poporului român.

MARCOMANI

— seminţie de neam germanic din regiunea rîului Main. La începutul sec. I, marcomanii s-au deplasat spre est, pătrunzînd pe teritoriul Cehoslovaciei de azi şi întinzîndu-şi stăpînirea pînă la Dunăre. Ceea ce le-a adus celebritatea a fost şirul războaielor purtate cu împăratul roman Marcus Aurelius şi intrate în istorie sub numele de „războaie marcomanice".

Prizonieri marcomani executaţi de romani (basorelief de pe Arcul de triumf al împăratului Marc Aureliu)

Cărți sosite la redacție

„În anii din urmă, România a luat asupra ei un rol din ce în ce mai important în arena europeană. Oamenii de știință din Statele Unite acordă o atenție mai mare decît în trecut istoriei și dezvoltării politice a acestei țări".

Așa începe cuvîntul introductiv al lui Keith Hitchins, profesor la Universitatea din Illinois (S.U.A.) și redactor-șef al noii publicații-anuar **Rumanian Studies** *. Din colegiul redacțional fac parte profesori reprezentînd cinci universități americane de prestigiu. Tipărirea este în grija editurii olandeze „E. J. Brill", spezele fiind suportate de două centre de studii ale Universității din Illinois.

Primul număr, apărut recent, poartă ca dată pe coperta sa anul 1970. Publicația își propune „să lărgească și mai mult colaborarea științifică [dintre savanții români și americani], dînd la iveală noi lucrări din domeniile științelor sociale și umaniste, elaborate de ambele părți ale Atlanticului".

Sumarul vădește o orientare pe cinci direcții principale : istorie, arheologie, literatură, artă și bibliografie. Sectorul istoric este cel mai vast — aproape 100 din cele 225 pagini ale volumului — și cuprinde studii ale unor autori români și americani. David Prodan scrie despre Gh. Șincai, iar Dan Berindei se ocupă de problema edificării statului român pînă în 1848 și în cursul evenimentelor revoluționare ale acelui an.

Deosebit de interesantă este contribuția Barbarei Jelavich, profesor de istorie la Universitatea din Indiana, despre „Rusia, marile puteri și recunoașterea dublei alegeri a lui Al. I. Cuza : scrisorile lui A. P. Lobanov-Rostovskii către N. K. Giers, 1858-1859". Sub titlul „Politica agrară a Partidului Național-Liberal, 1900-1916", Philip Eidelberg, profesor de istorie la filiala din Newark a Universității Rutgers, expune un punct de vedere original asupra eforturilor depuse de burghezie pentru dezvoltarea industriei din România la începutul secolului nostru.

În cadrul celorlalte sectoare, Richard Todd, conferențiar de istorie la Universitatea de stat din Wichita, semnează articolul „Arheologie și istorie la Histria", Mircea Zaciu scrie despre „Camil Petrescu și modalitatea estetică a romanului", iar regretatul Petru Comarnescu face o serie

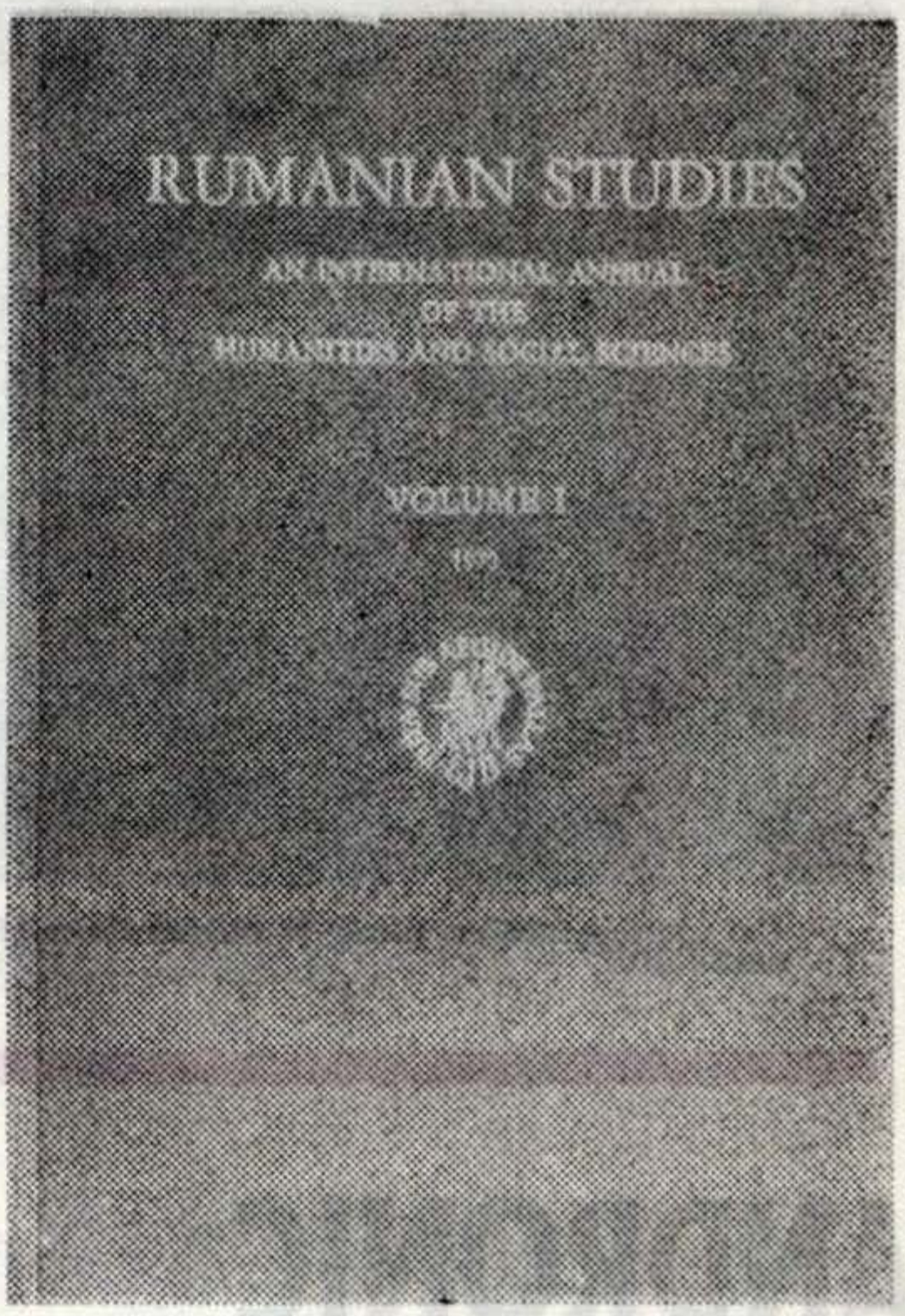

de reflecții pe marginea „Românescului și universalului în arta lui Brâncuși". Ștefan Pascu își concentrează atenția asupra „Publicării de izvoare în legătură cu răscoala lui Horea" și Paul Simionescu oferă cititorilor „Un ghid bibliografic pentru istoria medievală și modernă a României".

Prin varietatea conținutului său, prin amploarea investigațiilor și spiritul penetrant care caracterizează cele nouă studii din corpul anuarului, prin seriozitatea cu care sînt abordate și tratate temele, **Rumanian Studies** justifică, de la primul număr, speranța exprimată de redactorul-șef, Keith Hitchins, că publicația „va promova în primul rînd, în Statele Unite studiul tuturor aspectelor de istorie și cultură românească, furnizînd numărului crescînd de cercetători americani specializați în aceste domenii un loc unde să expună rezultatele lucrărilor lor... atît în S.U.A. cît și în Europa și, în al doilea rînd, că va da oamenilor de știință din România prilejul de a informa un public mai vast... despre noile direcții de cercetare și despre noile puncte de vedere din țara lor".

* **Rumanian Studies, An International Annual of the Humanities and Social Sciences, Ed. „E. J. Brill", Leiden, 1970.**

ÎN EXCLUSIVITATE PENTRU „MAGAZIN ISTORIC"

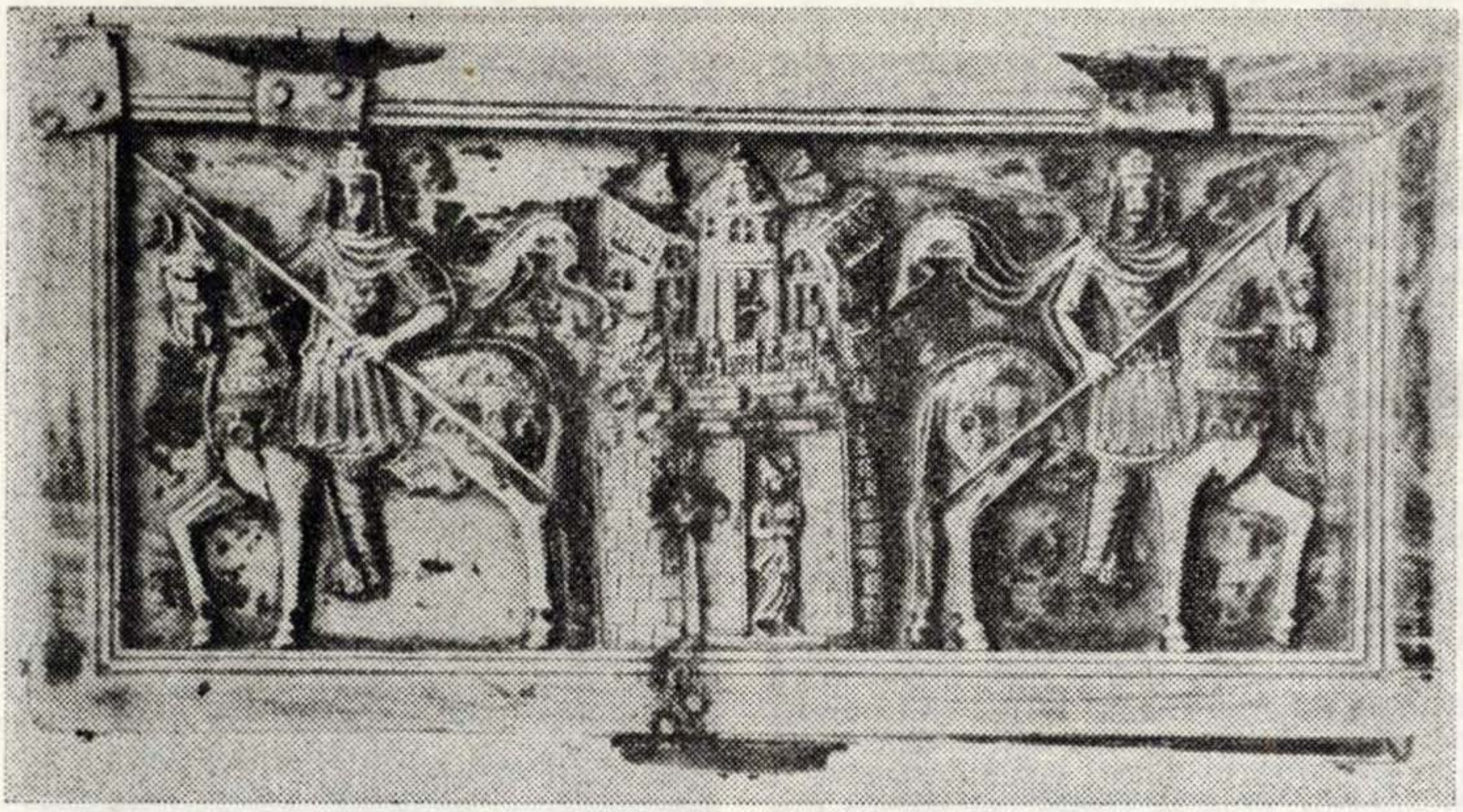

Cei „născuți în purpură" și vlăstarele nobilimii învățau de timpuriu arta călăriei și a războiului

ANDRONIC COMNENUL — Curajos, perfid și cavaler

ALEKSANDR KAJDAN

doctor în istorie, cercetător principal la Institutul de istorie al Academiei de științe a U.R.S.S.

De-a lungul întregului ev mediu timpuriu, Imperiul bizantin a fost cel mai puternic și mai bogat stat din Europa. Începînd cu mijlocul sec. XI, prestigiul politic al Bizanțului a început să scadă; în 1204, capitala imperiului și-a deschis porțile, aproape fără să opună rezistență, în fața unei cete de cavaleri occidentali.

Andronic Comnenul a domnit în Bizanț între anii 1183-1185. Ce rol a jucat acest împărat în pregătirea tragicelor evenimente din anul 1204? Unii l-au considerat un reformator genial, care s-a străduit să vindece rănile statului și să dea poporului fericire și bunăstare. Alții l-au socotit un maniac, care, o dată ajuns la putere, a purces la nimicirea aristocrației bizantine cu o frenezie sadică. În Însemnări cronologice, *Karl Marx relatează aventurile acestui bizantin de tipul lui Alcibiade și Nero, socotindu-l „curajos, mîrșav, șiret, perfid și cavaler desăvîrșit".*

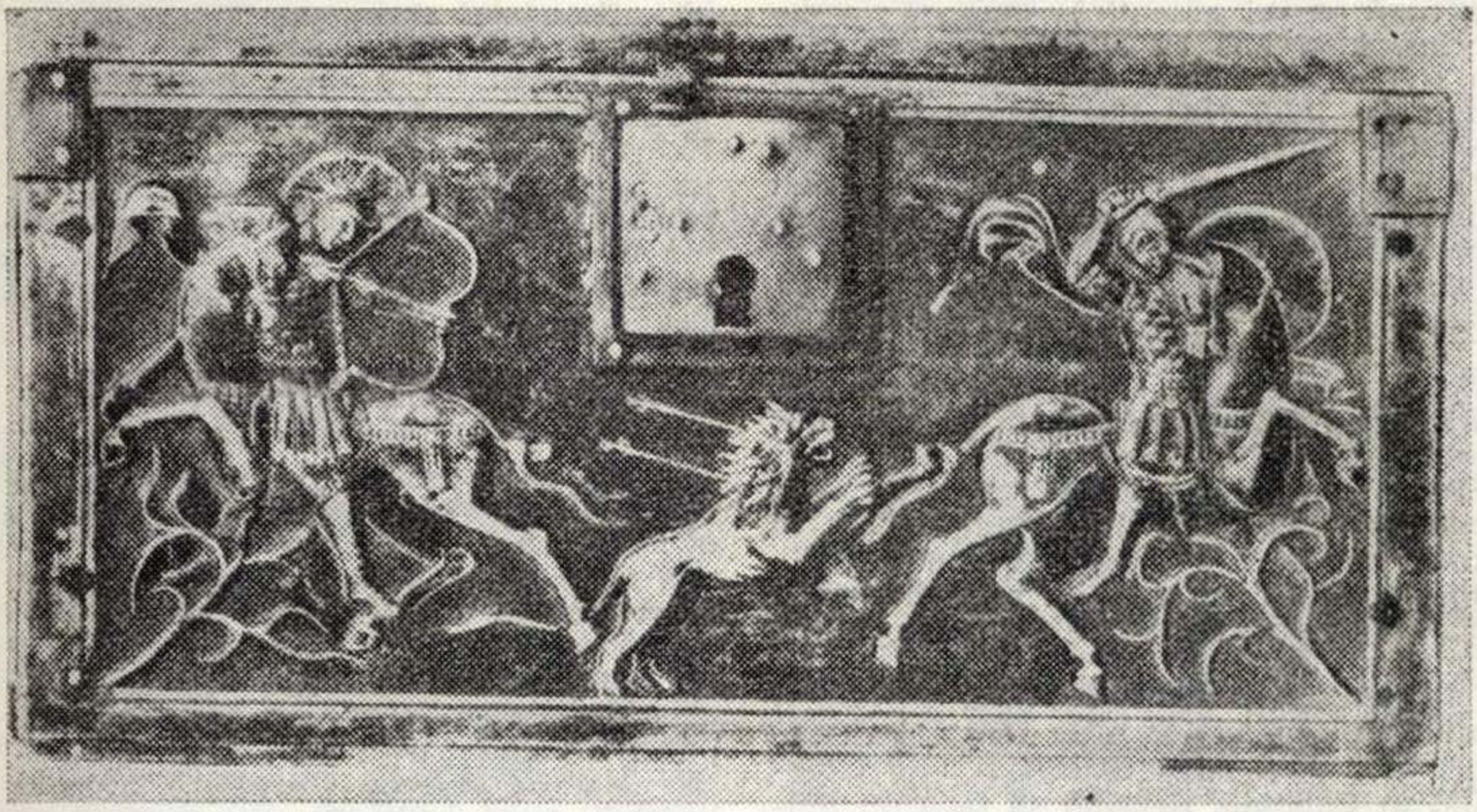

Comnenii dădeau ospețe, organizau vînători și turnire (imagini de pe un cufăr de fildeș din sec. XI, aflat la catedrala din Troyes)

★

★ ★

Împărătesele bizantine își aduceau copiii pe lume în Sala de purpură, o încăpere cu pereții căptușiți cu plăci de marmură purpurie. Pruncii care vedeau lumina zilei aici căpătau numele de *porfirogeneți*, adică născuți în purpură. „Născut în purpură" a fost, de pildă Manuil, văr cu Andronic și de o vîrstă cu el, al patrulea și ultimul fiu al împăratului Ioan. Întîmplarea a făcut ca Manuil să ajungă pe tronul imperial, iar Andronic doar să rîvnească la el.

UN VĂR TURBULENT...

Comnenii, mulți la număr, au fost cu toții ostași și administratori energici. Au ajuns la putere în 1081, cînd Imperiul bizantin, împărțit între castelani și potopit de valurile de cotropitori străini, era pe cale să se destrame; cînd din turnurile Constantinopolului se puteau desluși, de partea cealaltă a Bosforului, corturile pestrițe ale selgiucizilor; cînd ducele Normandiei își pregătea corăbiile pentru cucerirea Greciei, iar pecenegii își mînaseră hergheliile de cai pînă la sud de Dunăre. Au ajuns la putere și au menținut imperiul. I-au alungat pe selgiucizi în interiorul Asiei Mici, au nimicit hoardele pecenegilor, i-au respins pe normanzi și i-au silit pe feudalii de la periferia imperiului să intre în slujba lor.

Comnenilor nu le plăcea să stea fereca ți în palatele din Constantinopol. Ei preferau campaniile, goana nebună după inamicul în retragere, urmărirea lui prin păduri, pe potecile abrupte de munte, pe ploaie și zăpadă, noaptea, la lumina făcliilor de rășină. Cînd se întorceau victorioși, Constantinopolul își deschidea porțile, și mulțimea îi aclama, așternînd brocart sub copitele cailor. Comnenii dădeau ospețe, organizau vînători, turnire, primeau soli, ascultau panegirice în versuri și în proză, hotărau soarta disputelor teologice, după care plecau din nou la război.

Țara le aparținea. Ei erau aceia care împărțeau vitele și ogoarele fertile, cîștigurile adunate la iarmaroace sau veniturile de pe urma pescuitului. Le împărțeau rubedeniilor și slujitorilor credincioși, dar mai ales cavalerilor străini. Rudele lui Manuil purtau titluri sonore de sevastocrați și protosevaști, aveau moșii și case somptuoase și călăreau cai arabi, urmați de suite de servitori înarmați.

Andronic, fiul sevastocratului Isaac și al unei prințese ruse, s-a născut în jurul anului 1123. A crescut și a învățat împreună cu cei născuți în purpură; a deprins, împreună cu aceștia, arta călăriei, a scrimei și a tragerii cu arcul. Neobișnuit de înalt, luptător neînfricat, interlocutor inteligent, Andronic părea să aibă tot ce-și putea dori un bizantin: bunăvoința monarhului, ranguri înalte, popularitate, venituri de pe urma a numeroase orașe. Dar el visa să ajungă împărat.

Andronic a dus o existență dublă. Îl slujea pe monarh, întocmai ca ceilalți aristocrați bizantini. Dar în taină căuta ostași devotați și coresponda cu conducătorii statelor învecinate, pregătind un complot împotriva lui Manuil. Deși a aflat, Manuil n-a întreprins atunci nimic împotriva vărului său. În cele din urmă însă, ajungînd la capătul răbdării, a poruncit ca Andronic să fie închis.

Întemnițarea a durat 9 ani. O dată a izbutit să fugă, dar niște țărani l-au recunoscut, l-au legat fedeleș și l-au expediat în Capitală. Reușind să facă un mulaj de ceară după broasca de la ușa închisorii, Andronic l-a transmis prietenilor săi, care i-au confecționat o cheie. Într-o noapte a ieșit din temniță, a încuiat ușa după el, pentru a nu trezi bănuielile paznicilor, și a escaladat zidul dinspre mare, unde-l aștepta o luntre.

Ajungînd la țărm, și-a scos lanțurile de la picioare, s-a aruncat în șa și a fugit, îndreptîndu-se spre Galiția. Iaroslav Osmomîsl, cneazul Galiției și ruda lui Andronic, l-a primit cu brațele deschise, dăruindu-i și cîteva orașe. În Galiția a luat parte la dezbaterile Consiliului lui Osmomîsl și a urzit noi planuri de cucerire a Bizanțului, de data aceasta cu ajutorul cumanilor, pentru a smulge cu forța tronul imperial. Cum însă în anul 1165 Bizanțul era în război cu Ungaria și un atac declanșat de Andronic ar fi putut avea consecințe grave, Manuil a preferat să-l ierte pe turbulentul său văr. Acesta s-a reîntors la Constantinopol și s-a aruncat în brațele împăratului, pe care ar fi fost mai bucuros să-l sugrume; apoi și-a reluat îndeletnicirile de altădată.

Andronic, s-a distins în războiul cu ungurii, și — a primit o funcție înaltă în Cilicia, situată la extremitatea răsăriteană a imperiului. Pentru ca vărul lui să nu ducă lipsă de nimic, împăratul a dispus ca insula Cipru să-i trimită plocoane. Andronic ar fi putut trăi împărătește dacă s-ar fi astîmpărat, mai cu seamă că trecuse de 50 ani. Dar deodată, Andronic a hotărît să-și abandoneze provincia și să plece în cetatea Antiohia din Siria; se îndrăgostise de Filippa, sora mai mică a lui Bohemond III, principele Antiohiei. Scandalul a fost cu atît mai răsunător cu cît Filippa era sora Mariei-Xenia, soția lui Manuil Porfirogenetul.

Pasiunea subită a lui Andronic pentru Filippa s-a stins la fel de subit, poate din pricina amenințărilor lui Manuil. Dar renunțînd la prințesa antiohiană, Andronic a purces la noi aventuri, care l-au supărat și mai mult pe vărul său.

...ȘI UN NEPOT PIERDE-VARĂ

Frumoasa Teodora, văduva lui Baudouin III, rege al Ierusalimului, îi era nepoată. Deci, nimic surprinzător că ea și-a întîmpinat cu căldură unchiul la venirea lui din Antiohia. Dar curînd, între cei doi, s-au născut legături mai strînse decît cele obișnuite între o nepoată și un unchi în pragul bătrîneții. Andronic n-a putut rămîne cu Teodora în Palestina, căci Manuil, suzeran al regatului Ierusalimului, a poruncit cîrmuitorilor palestinieni să-l aresteze și să-i scoată ochii. Cei doi îndrăgostiți au fugit la Damasc, la Bagdad, apoi la Harran și, în cele din urmă, la Tbilisi. După aceea, Andronic a trecut la cîrmuitorul turc al Erzerumului, Izeddin Saltuk, intrînd în slujba musulmanilor și jefuind pămînturile bizantine. Biserica bizantină a pronunțat anatema asupra lui, punîndu-l în afara legii.

Totuși, Andronic a revenit în patrie. Fie pentru că Teodora și copiii ei fuseseră capturați de bizantini, fie pentru că se săturase de viața de nomad, fie pentru că presimțea că Manuil nu mai avea mult de trăit. A cerut îndurare, împăratul i-a acordat-o și i-a îngăduit să apară în fața lui, cu care prilej Andronic a jucat una dintre cele mai spectaculoase scene din istoria fățărniciei bizantine.

Înainte de a se înfățișa lui Manuil, și-a atîrnat de gît un lanț de fier, ascunzîndu-l în cutele veșmintelor. Intrînd în sala de primire, s-a trîntit pe jos și s-a rugat cu lacrimi fierbinți (de altminteri, bizantinii obișnuiau să plîngă ușor și mult) să-i fie iertate fărădelegile. Manuil a făcut un semn să fie ridicat, dar Andronic s-a împotrivit, rugîndu-se să fie tîrît de lanț pînă la picioarele tronului. Împăratul i-a urat bun venit, dar, pentru mai multă siguranță, l-a trimis să locuiască la Inei, în apropiere de Paphlagonia.

La moartea lui Manuil, în 1180, Andronic avea aproape 60 ani. Veșnic posomorît, cu o privire sălbatică de animal hăituit, plesuv, părea mai bătrîn decît era în realitate. Puterile nu-l părăsiseră însă. Nu fusese bolnav niciodată și nici nu cunoștea gustul medicamentelor. Iar

după moartea împăratului s-a simțit din nou tînăr. Sosise, în sfîrșit, și vremea lui.

Manuil îl numise moștenitor pe fiul lui, Alexios, care, avînd doar 11 ani, nu se gîndea decît la joacă și vînătoare. Iar împărăteasa Maria-Xenia, încă tînără, era îndrăgostită de protosevastul Alexios Comnen — nepotul răposatului ei soț —, un pierde-vară rafinat, care-și petrecea nopțile în societatea unor cheflii veseli, iar în timpul zilei dormind sau doftoricindu-și dinții bolnavi. Maria, fiica vitregă a împărătesei, ar fi fost bucuroasă să-l dea pe mîna unor ucigași plătiți.

În timp ce demnitarii se băteau pentru putere, poporul suferea din pricina lăcomiei autorităților, a samavolniciei judecătorilor, a aviditătii perceptorilor de biruri, a cruzimii cîrmuitorilor din provincii. Nemulțumirile sporeau cu fiecare zi. Pe străzile Constantinopolului se țineau întruniri spontane, se iscau ciocniri, răsunau strigăte de nemulțumire.

Din îndepărtatul Inei s-a făcut atunci auzit glasul lui Andronic. Nu era el vărul răposatului împărat și apărătorul firesc al nepotului său, Alexios? Nu-i revenea oare datoria morală de a restabili ordinea în mult zbuciumatul imperiu? Și din Inei au început să plece spre Constantinopol mesaje ticluite iscusit, demascînd trîndăvia, incapacitatea și perfidia protosevastului Alexios.

Andronic fusese favorizat de anonimatul în care trăia. La Constantinopol se știa despre el că era petrecăreț, că fugise din închisoare și pribegise ani îndelungați, răstimp în care ecoul aventurilor lui din tinerețe începuse să se stingă. Provincialul din Inei nu putea fi privit ca fruntaș posibil al opoziției. Nu făcea parte din nici o grupare de la curte, nu ocupa nici un post oficial, nu era implicat în afaceri venale, nici în specula cu perceperea impozitelor, motive care au făcut ca promisiunile lui să fie crezute.

Cei care pînă nu demult chefuiseră cu protosevastul Alexios au început să treacă de partea lui Andronic. Acesta a pornit, în fruntea unei armate, spre Constantinopol. Comandanții de oști trimiși împotriva lui, nu i-au opus rezistență. Înaintarea lui Andronic n-a semănat nicidecum cu un război civil, ci cu o procesiune triumfală. La Constantinopol, ușile închisorilor s-au deschis, adversarii protosevastului și-au recăpătat libertatea. Cum nu se cuvenea ca închisoarea să rămînă goală, locul celor eliberați a fost luat de favoriții protosevastului și ai împărătesei. Alexios a fost pus sub pază, împiedicat să doarmă, atît ziua cît și noaptea, și transportat, într-o barcă de pescari, pe țărmul Bosforului. Aici a fost judecat în pripă și osîndit să i se scoată ochii, după care Andronic și-a făcut intrarea triumfală în Capitală.

PLUMBUL UNUI SECOL DE AUR

Orbirea protosevastului a marcat doar începutul răfuielilor lui Andronic cu cei din preajma tronului. I-au urmat otrăvirea Mariei, sora împăratului, și a soțului ei, exilarea patriarhului, uciderea Mariei-Xenia, mama împăratului. În cele din urmă a venit și rîndul împăratului Alexios. În toiul nopții, el a fost sugrumat cu o coardă de arc, iar trupul neînsuflețit i-a fost adus lui Andronic. Mare a fost bucuria acestuia! A lovit cadavrul cu picioarele, strigînd în gura mare că Alexios a fost fiul unui sperjur. Nefericitul adolescent a fost decapitat, capul i-a fost aruncat într-o groapă, iar trupul închis într-un sicriu de plumb și aruncat în mare.

Apoi Andronic s-a pregătit de nuntă, binevoind să se însoare cu logodnica lui Alexios, Agnessa, fiica regelui Franței, o fetiță sosită de curînd la Constantinopol.

Cum se explică ascensiunea acestui conducător de oști mediocru, administrator incapabil, ce s-a distins numai prin fățărnicie și moravuri îndoielnice? L-au ajutat împrejurările și faptul că poporul Bizanțului devenise conștient de nenorocirile sale. Guvernul lui Manuil năzuise să dobîndească dominația asupra Mării Mediterane, dar ambiția nu se împlinise; în schimb, barbarii pricinuiseră grele pierderi oștilor bizantine. Străinii veniți din Occident, protejații defunctului împărat, ocupaseră cele mai bune posturi în dauna bizantinilor, primiseră în dar moșii și acaparaseră comerțul cu Orientul și cu Rusia.

Supuse orbește unor tradiții seculare, încătușate de rigorile impuse de stat, meseriile locale începuseră să decadă treptat, nemaiputînd face față concurenței meșterilor de peste hotare. Țăranii aveau de suportat o dublă asuprire: din partea feudalilor și din partea perceptorilor. Erau datori să presteze munci în folosul statului, să construiască cetăți și corăbii, să aprovizioneze armata cu alimente și furaje. Corupția făcea ravagii. Luau mită judecătorii, temnicerii, strîngătorii de dări, vameșii, comandanții de oști.

În anii de regență ai protosevastului Alexios, putreziciunea sistemului de guvernare ieșise la suprafață în toată hidoșenia ei. Cu cît o duceau mai greu, cu atît mai mult visau oamenii la „secolul de aur". Un secol de aur cu mîncare bună, cu veșminte și cizme pentru toți și cu locuințe durate din piatră. În momentul culminant al nemulțumirilor, care cuprinseseră cele mai largi pături ale societății, Andronic a făgăduit — tuturor — acel secol de aur.

A venit la putere ca „împărat al poporului". Folosea expresii populare și avea o comportare aparent democrată, îngăduind chiar anumitor demnitari să stea jos

în prezența lui. Nu rezolva problemele de stat de unul singur, ci convoca *sinclitul* — adunarea marilor demnitari și comandanți de oști —, iar pronunțarea sentințelor judecătorești o încredința unor colegii.

Pentru a face ordine în sistemul de fixare și percepere a impozitelor — așa cum făgăduise —, a înființat o nouă funcție, aceea de pretor de provincie, fixînd pretorilor lefuri mari, spre a nu fi tentați să pretindă mită, și încredințîndu-le supravegherea strîngerii impozitelor. A aplicat pedepse exemplare cîtorva perceptori, pentru ca ceilalți să ia aminte. Țăranii au răsuflat ușurați, văzînd în Andronic pe salvatorul lor.

Dar această stare de lucruri n-a durat mult, sistemul fiind de fapt același ca în trecut, iar vigilența pretorilor tocindu-se repede. Pe de altă parte, statul avea nevoie de mulți bani, mai mulți chiar decît în timpul lui Manuil, așa încît Andronic a revizuit impozitele, sporindu-le din ce în ce mai mult.

Pentru a se pune bine cu comercianții mărunți din Constantinopol și cu țăranii mai înstăriți, care îi urau pe străini și pe marii bogătași, Andronic le-a îngăduit locuitorilor Capitalei să-i jefuiască pe cei veniți din Apus. Dar, în același timp, a avut grijă să încheie un tratat cu Veneția, oferind privilegii negustorilor venețieni. Și a mai avut grijă să se înconjoare de străjeri care nu cunoșteau limba greacă și care aveau misiunea să-l apere pe el, împăratul țăranilor, democratul și apărătorul intereselor naționale...

SPRIJIN: PESCUITORII ÎN APE TULBURI

O vreme, masele au crezut în secolul de aur promis de Andronic. Dar făgăduielile n-au fost împlinite, și poporul a fost dezamăgit. La o întrunire, cîțiva „neînfricați" — cronicarul care i-a numit astfel ne spune că erau neînfricați, pentru că n-aveau ce pierde — i-au strigat lui Andronic să-și ia tălpășița din Constantinopol. De atunci împăratul n-a mai apărut la întrunirile publice, preferînd să nu mai aibă de-a face cu poporul, ci cu „reprezentanții" lui, cu cei mai de vază dintre comercianți, armatori și meșteșugari.

Populația orașelor de provincie s-a dovedit deosebit de ostilă, și multe cetăți au refuzat să i se mai supună. Împotriva lor a fost trimisă armata. Niceea s-a predat, după o luptă îndelungată, iar Bursa a fost luată cu asalt. Căpeteniile celor două orașe au fost ucise, apărătorii Niceei aruncați de pe ziduri, iar cei ai Bursei spînzurați de copaci.

În cele din urmă, chiar și aristocrația, care fusese un timp de partea lui Andronic, s-a ridicat împotriva sa.

Împăratul a căutat fie să-și sperie adversarii, printr-un regim de aprigă teroare, fie să-i îmbuneze dăruindu-le privilegii și moșii. La fel s-a comportat și cu biserica: ba confiscînd bunurile bisericești — susținea că sărăcia e purificatoare —, ba dăruind pămînturi mănăstirilor.

Adevărații lui sprijinitori au fost: comercianții și armatorii, invidioși pe negustorii și navigatorii italieni, mai isteți și mai operativi decît ei; micii funcționari care visau la funcții mai mari; foștii diplomați și semidocții avizi de ranguri și averi. Aceștia erau cu toții interesați să creeze și să mențină o atmosferă de instabilitate, de schimbări neîntrerupte, de persecuții și asasinate, prielnică parvenirii elementelor incapabile. Ei erau oricînd gata să semneze verdicte, să dea năvală în casele altora, să strîngă lațul de gîtul celor condamnați.

Unul dintre cei mai credincioși slujitori ai împăratului a fost Stefan Aiochristoforit, poreclit în taină Antichristoforit. Fiu

O miniatură de epocă înfățișează munca la cîmp...

al unui mic funcţionar, încercase să se însoare cu o aristocrată şi fusese pedepsit prin tăierea nasului. Şiret, reuşise să folosească dispreţul public spre binele lui ; comportîndu-se ca un bufon, strigînd în gura mare că e un nimic, o floare murdară a răului, atrăsese atenţia lui Andronic şi devenise mîna lui dreaptă.

Mîna stîngă i-a fost Constantin Tripsich, ucigaşul împăratului Alexios, „fiul iubit şi cel mai devotat om" al lui Andronic (după cum îl numeau documentele imperiale), care a făcut avere de pe urma confiscărilor. Tripsich a osîndit la tortură şi la moarte pe cei care au îndrăznit să cîrcnească împotriva noilor rînduieli.

Totuşi, într-o bună zi el însuşi a fost capturat de adversarii lui şi orbit.

Printre stîlpii regimului lui Andronic s-a numărat şi noul patriarh, Vasile Kamatir. Altădată ambasador în Italia, Kamatir petrecuse mulţi ani în exil, după ce căzuse în dizgraţie. Venirea la putere a lui Andronic îi deschisese subit perspective nebănuite. Kamatir renunţase la cariera diplomatică în favoarea celei bisericeşti şi s-a pomenit în fruntea bisericii din Constantinopol, după ce a fost pus să semneze că va proceda întotdeauna după voia împăratului.

Teroarea instaurată de Andronic n-a fost numai opera lui, ci, în egală măsură, a păturii de mici funcţionari, comercianţi, ţărani înstăriţi, deveniţi între timp proprietari de pămînturi, comandanţi de oşti, judecători, perceptori de biruri, călăi voluntari. Teroarea nu l-a salvat însă pe împărat. Domnia i-a fost de scurtă durată. Şi-a făcut intrarea în Constantinopol în 1182 ; la sfîrşitul anului 1183 l-a ucis pe Alexios, iar în septembrie 1185 poporul răsculat l-a înlăturat de la putere.

PE O CĂMILĂ RĂIOASĂ

Aceleaşi cauze care au generat popularitatea lui Andronic au dus curînd la slăbirea statului. Sperase să cucerească inimile comercianţilor printr-o propagandă antilatină şi prin îngăduinţa de a-i jefui pe latini. Dar stîrnise astfel indignarea Occidentului, creînd un pretext pentru intervenţie : în 1185, normanzii stabiliţi în Sicilia au cucerit Dirrachium, apoi s-au apropiat de Salonic, care a căzut în mîinile lor la 24 august 1185. Normanzii şi-au continuat înaintarea spre Constantinopol.

Tocmai atunci s-au răsculat locuitorii Capitalei. Pretextul l-a constituit un episod neînsemnat, care altădată ar fi trecut neobservat : încercarea de a-l aresta pe Isaac Angelos. Isaac Angelos era acelaşi tînăr curtean care-l tîrîse pe Andronic de lanţ la picioarele tronului lui Manuil. Mai tîrziu, deşi luase parte la răscoala Niceei, Andronic îl cruţase. Nenorocirea avea să bată la uşa lui Angelos în seara zilei de 11 septembrie 1185, sub înfăţişarea lui Stefan Aiochristoforit. Oricine ştia că o asemenea vizită era aducătoare de moarte, dar nimeni nu îndrăznea să se atingă de „mîna dreaptă a împăratului".

Isaac Angelos însă şi-a dat seama — sau a intuit — că regimul de teroare începea să se clatine, că locuitorii Constantinopolului se temeau mai mult de normanzi decît de stăpînul bătrîn şi pleşuv. A înţeles că cineva trebuia să dea semnalul, pentru ca falsul gigant, măscăriciul de lut cu numele căruia mamele îşi speriau copiii să fie răsturnat. Isaac Angelos s-a smuls din mîinile slujitorilor imperiali,

(Continuare în p. 53)

...şi efectuarea plăţii

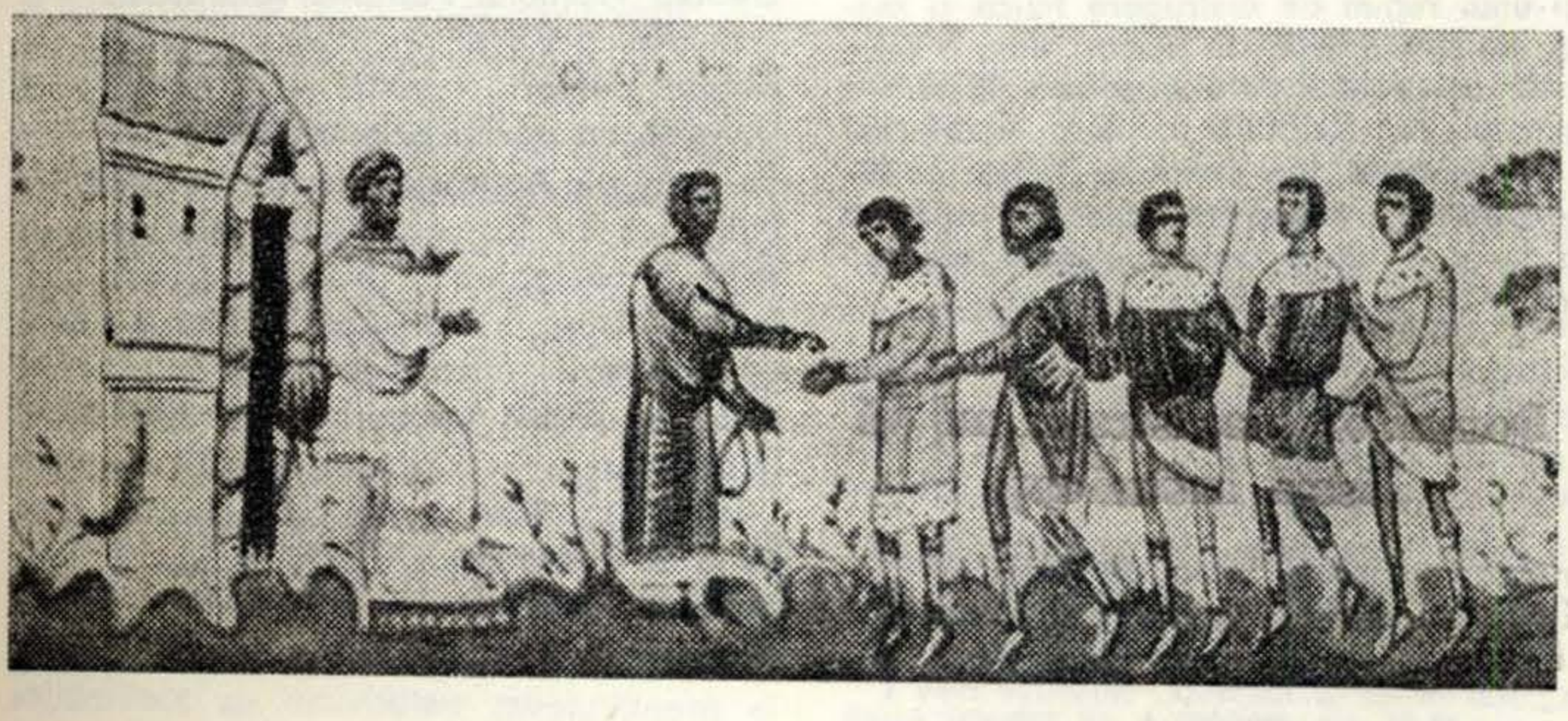

FRONT ÎMPOTRIVA TEROAREI

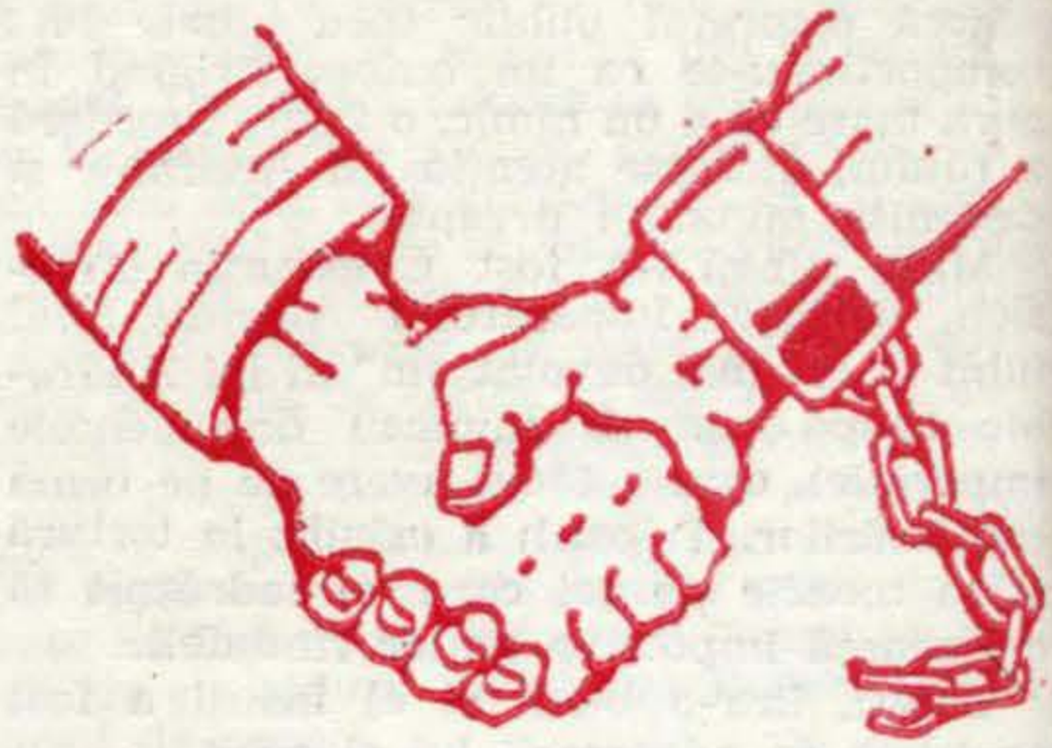

APARAREA PATRIOTICA

O. MATICHESCU

Actul istoric de la 23 August 1944, al cărui suflet a fost Partidul Comunist Român, a pus capăt uneia din cele mai grele perioade ale istoriei poporului nostru — anii dictaturii militaro-fasciste. O perioadă de gravă încălcare a demnității naționale, de jefuire a bogățiilor țării, de prigoană sălbatică.

O dată cu instaurarea regimului de dictatură militaro-fascistă, teroarea împotriva comuniștilor, a militanților revoluționari, a maselor muncitoare, a tuturor celor ce se opuneau fascismului și războiului a devenit și mai cruntă. Între anii 1940-1944, mii de comuniști și antifasciști au fost internați sau întemnițați în lagăre și închisori, fiind supuși unui regim de distrugere fizică și morală. Au fost arestați în același timp o serie de oameni politici care trezeau suspiciunile regimului de dictatură militară, indiferent de apartenența lor politică. Dictatura antonesciană a instituit pedeapsa cu moartea și a decis să treacă toate „delictele politice" în competența tribunalelor de război.

Domnilor magistrați, nu vă lăsați intimidați

In aceste condiții, lupta împotriva sălbăticiei fasciste a căpătat, treptat, un caracter de masă. Ea izvora din profundul sentiment antifascist al maselor largi ale poporului român, ostile regimului de dictatură și politicii sale reacționare, antinaționale, din necesitatea apărării vieții celor căzuți în mîinile organelor represive.

Ajutorul Roșu — organizație de masă, creată și condusă de P.C.R., de luptă împotriva teroarei antimuncitorești — a fost reorganizată și adaptată la situația creată. Noii organizații, Apărarea Patriotică, i-au revenit sarcini de mare importanță în domeniul ajutorării materiale, morale și juridice a luptătorilor comuniști și antifasciști întemnițați. În afară de aceste sarcini imediate, Apărarea Patriotică și-a propus, ca obiectiv politic important, sprijinirea luptei pentru crearea Frontului Patriotic Antifascist.

În acei ani grei, în lagăre și închisori a răsunat deseori cuvîntul de îmbărbătare transmis de partid prin legăturile asigurate de activiștii Apărării. Cu sprijinul Apărării Patriotice au fost constituite colectivele de deținuți pe lagăre și închisori și s-au luat măsuri pentru a împiedica izolarea acestora de ansamblul mișcării muncitorești. A fost creat un sistem conspirativ de contacte și informări.

În același timp au fost organizate campanii de informare a opiniei publice asupra activității revoluționare și patriotice a celor închiși și asupra metodelor barbare folosite

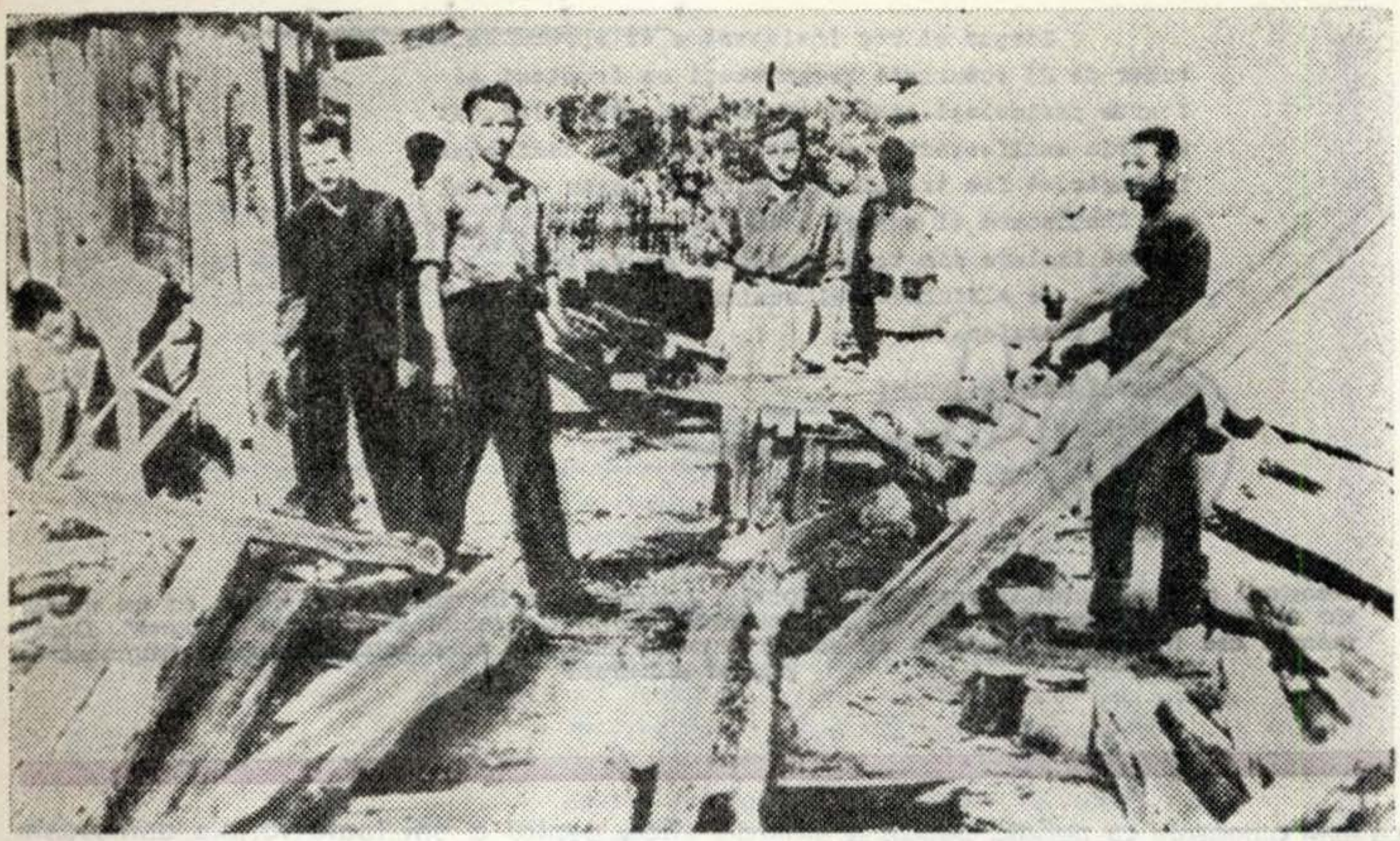

Lagărul din Tg. Jiu : un grup de internați politici. Al doilea din stînga, tovarășul Nicolae Ceaușescu

de autorități împotriva lor. Aceasta a stimulat lupta maselor populare împotriva terorii, a determinat o largă condamnare a silniciilor fasciste.

Cu deosebită vigoare a activat Apărarea Patriotică în sprijinul salvării vieții celor închiși, începînd cu acțiunile pentru prevenirea condamnărilor la moarte și continuînd cu cele menite să împiedice asasinarea lor în lagăre și închisori. În jurul proceselor politice a inițiat ample campanii protestatare. Din septembrie 1940, pe adresa autorităților au fost trimise numeroase proteste din partea celor mai diverse pături ale opiniei publice. Unul din acestea, trimis lui Antonescu în mai 1941, preciza „Muncitorimea română este profund indignată de arestările și condamnările luptătorilor nevinovați".

Există numeroase exemple care vădesc influența chemărilor lansate de Apărarea Patriotică în rîndul maselor. La începutul lunii decembrie 1943, Siguranța a arestat un grup de antifasciști, conducători ai Uniunii Patrioților și Frontului Plugarilor, printre care : dr. Petru Groza, prof. univ. Vlădescu Răcoasa, studenții Manea Mănescu și Paul Georgescu, Miron Belea, Anca Magheru, avocatul Mihail Magheru, muncitorul Petre Ioan etc., învinuiți de activitate comunistă, potrivnică războiului hitlerist. Condițiile de teroare în care s-a desfășurat ancheta au determinat o largă campanie de protest și solidaritate cu activitatea revoluționară și patriotică a celor arestați. Un grup de studenți din Capitală a lansat un protest, în care se spunea : „Domnilor magistrați, nu vă lăsați intimidați, făceți-vă datoria după cum vă dictează conștiința și dreptatea. Nu uitați că ceasul marilor socoteli încă n-a sosit, dar se apropie cu pași repezi și atunci, fiecare dintre noi va trebui să dea socoteală pentru ceea ce a făcut în aceste timpuri tulburi..."

Pe 12 foițe de țigară

Asasinatul politic de la închisoarea Rîbnița din martie 1944 * a declanșat o amplă campanie pentru apărarea vieții luptătorilor din lagăre și închisori. „Rîbnița — se arăta în «Buletinul Apărării Patriotice» — trebuie să fie semnalul de alarmă pentru pornirea la luptă ; fiecare să-și facă un sever examen de conștiință și să răspundă dacă din momentul în care a luat cunoștință de cele de mai sus (asasinarea celor 56 comuniști — **n.r.**) mai are dreptul la o clipă de odihnă pînă cînd sancțiunile nu vor fi aplicate (asasinilor — **n.r.**) și pînă cînd nu va fi făcut tot

* Vezi articolul „Oameni și fiare" din „Magazin istoric" nr. 4 (25)/1969, pp. 57-59.

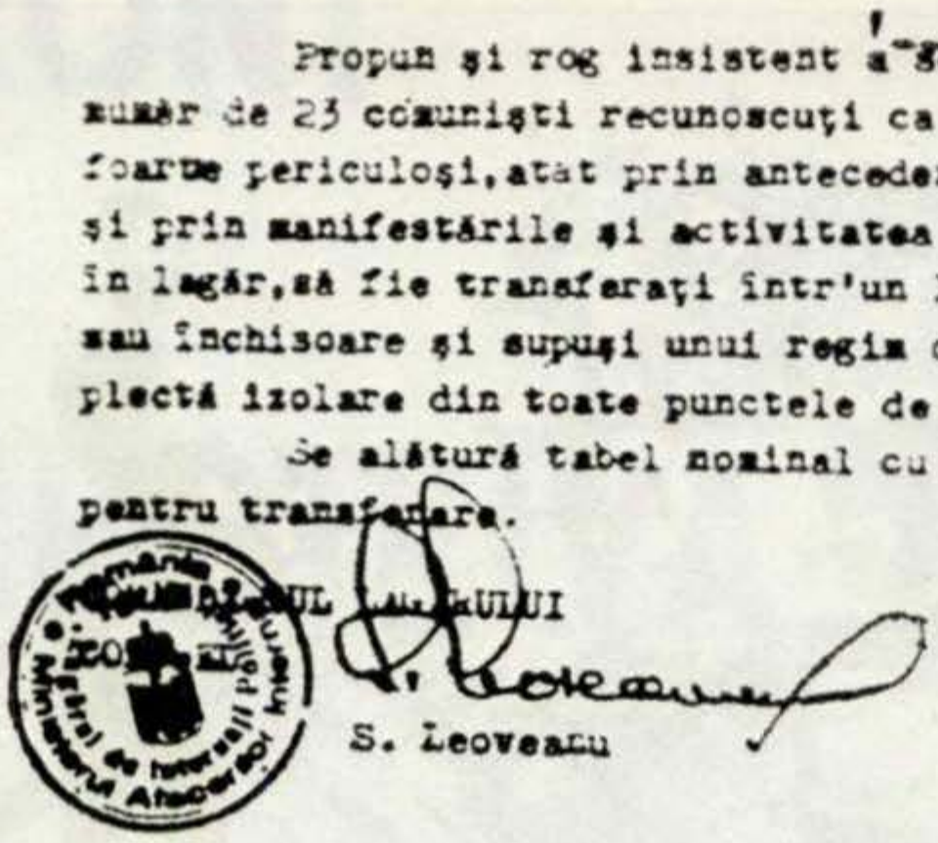

Propun şi rog insistent a se aproba ca un număr de 23 comunişti recunoscuţi ca fruntaşi şi foarte periculoşi, atat prin antecedentele lor, cat şi prin manifestările şi activitatea ce desfăşoară în lagăr, să fie transferaţi într'un lagăr special sau închisoare şi supuşi unui regim de totală şi completă izolare din toate punctele de vedere.

Se alătură tabel nominal cu acei propuşi pentru transferare.

COMANDANTUL LAGĂRULUI

S. Leoveanu

Facsimil al raportului întocmit de colonelul Leoveanu, prin care acesta cerea ca un număr de 23 internaţi comunişti să fie „supuşi unui regim de totală şi completă izolare". Documentul era însoţit de un tabel cu scurte caracterizări din care reproducem un fragment în pagina alăturată

ce este omeneşte cu putinţă pentru a înfiera şi împiedica repetarea unor crime abominabile care apasă asupra întregului popor".

Realizarea unui front naţional împotriva teroarei era, în aceste condiţii, singura soluţie eficientă de apărare a vieţii celor internaţi.

Rîbniţa era doar începutul unui plan deliberat al hitleriştilor de a lichida pe toţi deţinuţii politici antifascişti din închisorile şi lagărele situate în teritoriile din care se retrăgeau. Acest pericol a determinat o serie de acţiuni concrete menite să asigure eliberarea cu forţa a patrioţilor închişi — dacă evenimentele ar fi evoluat în direcţia asasinării lor în masă — precum şi adoptarea unor măsuri de întărire organizatorică a colectivelor de deţinuţi şi internaţi. Numeroase documente, trimise pe căi conspirative în lagăre şi închisori, evidenţiază aceste preocupări. Circulara C.C. al Apărării Patriotice, intitulată **Către şcoli** ⋆, trimisă la sfîrşitul anului 1943 colectivelor de militanţi comunişti internaţi, preciza necesitatea adoptării unor noi norme de organizare. Din textul scris mărunt pe 12 foiţe de ţigară se desprindeau sarcini de mare importanţă. În primul rînd, se cerea lărgirea colectivelor prin înglobarea tuturor victimelor teroarei din lagăre şi închisori, indiferent de concepţiile lor politice, pentru a uni toate forţele antifasciste într-un şuvoi cît mai larg. Se cerea, în acelaşi timp, sporirea vigilenţei şi respectarea strictă a normelor de conspirativitate, adoptarea unor măsuri eficiente pentru a feri organizaţiile de activitatea destructivă a agenţilor provocatori.

Oameni condamnaţi la exterminare

Siguranţa şi Gestapoul reuşiseră să introducă în lagărul de la Tg. Jiu peste 30 informatori. Pe lîngă spionarea organizaţiei de partid din lagăr, aceştia urmăreau să desfăşoare o activitate provocatoare, menită să creeze autorităţilor pretextele necesare pentru luarea unor măsuri de reprimare în masă. Planurile autorităţilor au fost, însă, dejucate de către comuniştii internaţi. Astfel, dintr-un referat întocmit în ianuarie 1943, de colonelul S. Leoveanu, comandantul lagărului, se desprinde furia pe care i-a provocat-o demascarea unuia dintre agenţii provocatori. Colonelul era atît de mînios, încît propunea practic exterminarea celor care-i dejucaseră planurile. „Propun şi rog insistent a se aproba — cerea el — ca un număr de 23 comunişti, recunoscuţi ca fruntaşi şi foarte periculoşi, atît prin antecedentele lor, cît şi prin manifestările şi activitatea ce desfăşoară în lagăr, să fie transferaţi într-un lagăr special sau închisoare şi supuşi unui regim de totală şi

⋆ Termen conspirativ folosit pentru definirea închisorilor şi lagărelor — **n.r.**

LAGARUL DE INTERNATI POLITICI TG.JIU

T A B E L N O M I N A L

fruntaşii mişcării comuniste din lagăr,cari se propun a fi transferaţi în alt lagăr.

rt.	Numele şi pronumele	Calificativul 043
	Horvath Ioan	Membru marcant în Partidul Comunist. Fost condamnat 3 ani închisoare pentru agitaţii comuniste. A donat o treime din veniturile sale (400.000.-lei) anual pt.Ajutorul Roşu.
	Cioroiu Nicolae	Cunoscut ca secretar al Comit.Judeţean Constanţa,în care calitate dă sarcini membrilor comunişti locali.A suferit condamnări pentru activitate comunistă.
	Popescu Ioan-Puţuri	Vechi militant în mişcarea comunistă,Condamnat 3 ani pentru activitate comunistă.A condus regionala comunistă din Oltenia.A fost condamnat 2 ani închisoare în lipsă,pedeapsă redusă la 2ooo lei amendă,este un fanatic militant al mişcării de stânga,internarea fiind necesară.

completă izolare din toate punctele de vedere".

Înfrîngerile tot mai mari suferite de naziști pe frontul de răsărit au împiedicat aplicarea măsurilor preconizate împotriva celor 23 activiști ai partidului comunist, printre care Ion Popescu-Puțuri, Alexandru Iliescu, Nicolae Cioroiu, Andrei Neagu, C. Mănescu (Cocu), I. Horvath și alții.

În apărarea vieții, onoarei și demnității umane

Tot prin rețelele conspirative ale Apărării Patriotice, în lagăre și închisori a fost introdus un bogat material de propagandă, care a avut un rol important în menținerea moralului celor arestați, în consolidarea colectivelor respective. „Lagărele și închisorile, se menționa într-un document al organelor represive, constituie pentru comuniști terenul propice pentru recrutarea de noi aderenți și adevărate academii pentru perfecționarea viitorilor militanți". Broșuri, documente de partid, informări cu privire la situația politică internă și internațională, presa ilegală și legală de partid erau studiate sistematic de deținuții politici, în cadrul unor acțiuni organizate. La Doftana a existat o tradiție în acest sens, formată de generațiile de luptători comuniști care s-au perindat necontenit prin celulele sale. Metodele de la Doftana s-au răspîndit și în alte închisori, iar mai apoi și în lagărele de concentrare. Un raport al organizației de partid din lagărul de la Tg. Jiu, trimis C.C. al P.C.R. în anul 1943, ne informează că în acest lagăr funcționau o serie de cursuri politice.

O atenție deosebită a fost acordată problemelor de educare a tineretului antifascist din lagăr. Organizația de tineret din lagăr, condusă de comuniști cu experiență revoluționară, între care se remarca tovarășul Nicolae Ceaușescu, s-a încadrat în toate acțiunile întreprinse de colectivul luptătorilor patrioți, a luat parte la învățămîntul politic de partid, la rezolvarea complexelor sarcini legate de activitatea politică și de educație revoluționară.

Se poate spune că în condițiile deosebit de complexe ale anilor 1940-1944, cînd însăși ființa națională a poporului român era amenințată de fascism, Apărarea Patriotică — organizație de masă creată și condusă de P.C.R. — și-a adus o importantă contribuție la strîngerea într-un șuvoi larg a tuturor dușmanilor fascismului, a contribuit la salvarea vieții multor militanți revoluționari, la apărarea onoarei și demnității lor.

Momente din istoria unei dinastii

Habsburgii

După 19 ani de anarhie, în toamna anului 1273 principii electori — conducători ai statelor care formau Sfîntul Imperiu roman de naţiune germanică * *— au hotărît să acorde coroana imperială contelui Rudolf de Habsburg. Nici unul dintre ei nu-şi putea închipui că acest senior provincial, pe care-l investiseră cu o demnitate* neereditară, *va fi fondatorul uneia din cele mai mari dinastii ale lumii.*

Nimic întîmplător în acest început de drum: imperiul avea nevoie de o conducere centralizată şi de conducători energici şi autoritari. Rudolf I a fost omul potrivit şi necesar. Urmaşii lui s-au prezentat în faţa dietelor elective ori de cîte ori se alegea noul suveran, pînă cînd au reuşit să acapareze — definitiv şi ereditar — tronul şi coroana Sfîntului Imperiu. Din acel moment, alegerile au devenit o simplă formalitate.

Exponenţi ai feudalităţii germane, clasă cu veşnice tendinţe expansioniste, Habsburgii au militat pentru întărirea absolutismului, întemeindu-şi puterea pe exploatarea maselor, purtînd un şir nesfîrşit de războaie şi instaurînd un regim de teroare şi exploatare în ţinuturile cotropite. Pentru creşterea puterii şi pentru întinderea influenţei lor în toată Europa, Habsburgii n-au ocolit nici unul din mijloacele obişnuite în vremea lor, acordînd mare importanţă şi alianţelor matrimoniale. Pe aceste di-

---

* Întemeiat în anul 962 de Otto cel Mare, care a urmărit restaurarea Imperiului roman de apus; cuprindea Italia şi o bună parte din ţările de naţiune germană. Ulterior, a inclus şi alte teritorii. Incoronarea împăratului de către papă, la Roma, i-a dat un caracter sacru, de unde şi numele de Sfîntul Imperiu.

verse căi, Habsburgii au ajuns să domnească în Cehia, Ungaria, Spania, Țările de Jos și în unele state italiene.

Figura cea mai impunătoare din șirul împăraților Habsburgi este, fără îndoială, Carol Quintul, al cărui vis suprem a fost crearea unei monarhii universale. Imperiul său — în care, după o expresie curentă pe atunci „soarele nu apunea niciodată", căci îngloba și coloniile spaniole din Lumea Nouă — era, însă, atît de șubred, încît s-a descompus încă înainte de moartea sa! Fiul său, Filip II, rege al Spaniei (1556-1598) a fost un aprig reprezentant al absolutismului și un fanatic susținător al contrareformei în Europa apuseană.

O singură femeie s-a urcat pe tronul Habsburgilor — Maria Tereza — care a devenit împărăteasă mai mult datorită ambiției și perseverenței sale, decît decretului special (Pragmatica Sancțiune) prin care tatăl său îi asigurase succesiunea.

Lupta popoarelor oprimate a silit pe Habșburgi să caute noi formule, capabile să mențină integritatea vastului imperiu multinațional. Astfel, Maria Tereza și fiul ei, Iosif II, au practicat „despotismul luminat". Cît de ineficace a fost această politică o dovedește faptul că, tocmai sub Iosif II, a izbucnit marea răscoală a românilor din Transilvania (1784-1785).

După revoluția de la 1848, slăbiciunea imperiului a devenit atît de evidentă, încît Franz Iosef, ultimul Habsburg marcant, a fost nevoit să accepte, în 1867, dualismul austro-ungar.

De multă vreme, monarhia habsburgică devenise un anacronism. Conflagrația din 1914-1918 a accelerat procesul de descompunere a „Imperiului din petice". În noiembrie 1918, ultimul reprezentant al dinastiei, Carol I, a fost nevoit să abdice.

Istoria românilor cunoaște și ea o serie de momente cînd voievozi din sec. XVI-XVII, căutînd să contracareze creșterea puterii otomane, s-au îndreptat spre Habsburgi. E suficient să amintim legăturile lui Mihai Viteazul cu împăratul Rudolf II. Din 1699, cînd, prin pacea de la Karlowitz, Imperiul otoman a cedat-o Habsburgilor, Transilvania a simțit din plin semnificația înlocuirii jugului „de lemn" al turcilor cu cel „de fier" al imperialilor, pînă la 1 decembrie 1918, cînd visul milenar al românilor — unirea celor trei provincii într-un singur stat unitar — a devenit realitate.

Istoria Habsburgilor a făcut obiectul multor lucrări. Una dintre cele mai recente este cea a lui Michel Géoris, intitulată : Les Habsbourg, *apărută în 1969, la editura elvețiană „Rencontre", în colecția „Grandes dynasties d'Europe".*

Din acest volum, bine documentat, scris într-o formă accesibilă marelui public, prezentăm cititorilor două fragmente : unul despre întemeierea dinastiei de către Rudolf I, celălalt despre Maria Tereza ⋆.

M. MAMINA

⋆ Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

O mînă de fier într-o mănușă de catifea

Trecînd prin cantonul elvețian Argovia, o tăbliță puțin vizibilă și îngustă, aflată la un cot al drumului, vă va îndrepta spre castelul strămoșesc al Habsburgilor. Modestia proporțiilor sale vă va dezamăgi, poate. E o mică fortăreață crenelată, înălțată pe o stîncă abruptă, care domină rîul Aar, un afluent al Rinului. Aici se află leagănul marii dinastii europene care și-a sfîrșit mileniul, prelungind feudalismul pînă în sec. XX.

Primul strămoș cunoscut al conților de Habsburg a fost un oarecare *Leutharius*, care și-a găsit moartea pe malul lacului Garda, în anul 554, iar primii care au purtat titlul de „conte de Habsburg", — după numele castelului construit în 1201 — au fost cei doi fii ai contelui de Altenburg. Străbunul lor, *Gontran cel Bogat*, contele Alsaciei, fusese silit să se retragă în Argovia, după ce căzuse în dizgrația împăratului Otto (973-983) pentru că a participat (în 974, împreună cu cîțiva mari seniori feudali) la revolta lui Henric cel Certăreț, ducele Bavariei.

Adevăratul fondator al dinastiei, *Rudolf I*, a văzut lumina zilei în micul

castel argovian, în 1218. Legenda îl înfăţişează ca pe un cavaler pios, „fără teamă şi prihană", înzestrat cu toate calităţile sufletului, corpului, inimii şi spiritului, dar adevărul istoric ne obligă să spunem că el nu se deosebea întru nimic de ceilalţi seniori medievali : era ambiţios, războinic, fără prea multe scrupule în alegerea mijloacelor pentru a spori strălucirea Casei sale. Obsedat de dorinţa de a-şi mări posesiunile, a încercat întîi să-l jefuiască pe unchiul său dinspre tată ; neizbutind, şi lipsit de prejudecăţi familiale, l-a atacat apoi pe unchiul dinspre mamă... Nici de rîndul acesta n-a avut mai mult succes, ajungînd chiar să fie desmoştenit ! Hotărît să săvîrşească fapte mai glorioase, a pornit să lupte, alături de cavalerii teutoni, împotriva armatei lui Ottokar de Boemia. S-a întors de pe cîmpul de luptă cu reputaţia unui comandant viteaz.

Moartea lui Conrad IV, ultimul împărat din dinastia de Hohenstaufen, în 1254, i-a schimbat destinul. Timp de aproape 20 ani, în Germania a domnit haosul : doi pretendenţi — puternicul rege al cehilor *Ottokar* de Boemia şi Moravia, penultimul rege ceh din dinastia Prsemysl (1253-1278) — şi *Alfons X* al Castiliei (1252-1284) — şi-au disputat coroana. La început, situaţia tulbure a convenit marilor vasali germani. Dar cum anarhia persista, seniorii luptîndu-se între ei neîncetat, iar bandiţii de drumul mare terorizînd populaţia, cei şapte principi electori s-au gîndit să dea imperiului un nou conducător. Credincioşi devizei lor — *Volunt imperatorem, sed potentiam abhorrent* (vor un împărat dar le e groază

Un senior medieval, întru nimic deosebit de ceilalţi : Rudolf, conte de Habsburg

de cineva puternic — *n.r.)* — erau în căutarea unui candidat capabil să restabilească liniştea internă şi să facă imperiul respectat în afară, dar nu într-atît de puternic încît să le diminueze influenţa. Din acest punct de vedere, Ottokar, foarte orgolios, părea un candidat periculos. Hotărîrea lor a fost grăbită de papa *Grigore X*, (1271-1276) care a ameninţat că va numi un prinţ ales de el, dacă electorii nu se vor grăbi să pună capăt dezordinei.

Cei şapte principi au convocat o adunare electorală la Frankfurt, în septembrie 1273. Episcopul Werner, elector de Mainz, l-a propus pe seniorul argovian, pe atunci conte de Habsburg şi de Kyburg. După lungi discuţii, punctate de obiecţiile interesate ale lui Ottokar de Boemia, cei şapte electori — cărora Frederic de Hohenzollern, burgrav (comandant militar) al Nürnbergului le-a amintit că Rudolf avea trei fete de măritat, tocmai bune pentru cei trei electori care căutau soţii pentru ei sau fiii lor — s-au decis în favoarea lui Rudolf. La 29 septembrie 1273, el a devenit împărat *neereditar* al Germaniei, după care... şi-a măritat fiicele.

Electorii l-au ales pe Rudolf, pentru că acesta, deşi se trăgea din nobilimea veche, era relativ sărac, iar ei erau convinşi că n-aveau a se teme de el. Nu-l cunoşteau, însă, prea bine pe şiretul şi ambiţiosul conte de Habsburg, care, la 55 ani, începea o nouă carieră. Primii cinci ani, a trebuit să ţină piept răzvră-

O fortăreaţă cu creneluri, înălţată în cantonul Argovia, pe o stîncă deasupra rîului Aar...

tirii lui Ottokar, rivalul său. Rudolf a procedat cu tact, cîştigînd de partea sa, unul cîte unul, pe toţi vasalii lui Ottokar, măgulindu-i pe papă şi pe reprezentanţii diferitelor ordine religioase. Factor al ordinii, el a cîştigat repede simpatia unanimă a micii nobilimi şi a burgheziei. Ottokar s-a prefăcut că se supune : bogat înveşmîntat în haine brodate cu aur, regele Boemiei a îngenunchiat în faţa împăratului, — acest „parvenit", cum îi spunea el. În ziua aceea, Ottokar a suferit cea mai grea dintre umilinţe : a renunţat la pămînturile austriece pe care le cucerise, mulţumindu-se, resemnat, cu pămînturile ereditare — Boemia şi Moravia — pe care le primea acum din mîinile suzeranului său !

Dar Rudolf voia să anexeze Austria la pămînturile ereditare ale Casei sale, aşa încît principalii săi vasali germani s-au înfricoşat şi l-au îndemnat pe Ottokar să pornească iar la luptă împotriva lui. Victoria finală i-a revenit, însă, lui Rudolf, care, la 26 august 1278, a repurtat un strălucit succes asupra rivalului său. Ottokar a rămas pe cîmpul de luptă de la Marchfeld.

Rudolf şi-a dovedit calităţile de om politic şi de stat, făcînd foarte puţin caz de victorie. A pus definitiv stăpînire pe Austria, în schimb a lăsat tronul Boemiei lui Vaclav II, fiul lui Ottokar, însurîndu-l cu fiica sa Juditha. Şi-a căsătorit apoi fiul, Rudolf, cu Agnes, sora lui Vaclav, inaugurînd astfel tradiţia căsătoriilor avantajoase pentru puterea habsburgică.

Autoritatea imperială fiind acum consolidată, Rudolf s-a îngrijit de restaurarea liniştii interne. A pornit o luptă nemiloasă împotriva seniorilor-tîlhari care-i jefuiau teritoriile. I-a hărţuit cu oştirile sale şi le-a distrus puternicele castele. Într-un singur an — 1280 — numai în pădurea Turingiei, a desfiinţat şaizeci şi şase de cuiburi de tîlhari.

Cel mai mult i-a dat de furcă asediul castelului Schaffhausen, unde se refugiaseră şapte astfel de seniori. După ce i-a biruit, i-a spînzurat. Unui sfetnic, ce se temea ca dezonoarea să nu se răsfrîngă asupra întregii nobilimi, Rudolf i-a răspuns : „Nu este o dezonoare pentru nobilime ; căci oamenii aceştia nu erau cavaleri, ci hoţi şi asasini. Adevăratul cavaler nu-şi pradă semenii, ci îi apără pe cei slabi". Relatările despre asemenea isprăvi, înfrumuseţate şi răspîndite în tot imperiul, i-au adus o mare popularitate printre oamenii de rînd ; doar marii seniori şi principii electori mai cîrteau împotriva modului său de guvernare, căci începuseră să-şi dea seama — prea tîrziu — că mănuşa de catifea a Habsburgului acoperea o mînă de fier.

Rudolf s-a îngrijit şi de viitorul casei sale. Şi-a dat multă silinţă să-i asigure fiului său, Albert, dreptul de a purta coroana, dar s-a lovit de dreptul cutumiar (legi nescrise, respectate prin tradiţie — *n.r.*) potrivit căruia împăratul nu-şi putea desemna succesorul, decît după ce fusese încoronat de papă. Iar Rudolf, măcinat de gută şi de cei 73 ani, a murit la jumătatea lui iulie 1291, înainte de a fi fost încoronat. Succesiunea sa a revenit în mîinile celor şapte principi electori, care s-au grăbit să spulbere ambiţiile Habsburgilor. Orice formă de ereditate dinastică ar fi pus capăt dreptului lor electiv ; de aceea, au hotărît să aleagă un suveran cu năzuinţe mai modeste, şi alegerea s-a oprit asupra contelui Adolf de Nassau. Dar, abia ajuns împărat, el i-a înfruntat făţiş, apropiindu-se de Eduard I, regele Angliei. Furioşi, electorii l-au destituit şi l-au ales pe Albert de Austria, fiul răposatului împărat Rudolf. Unui Habsburg i-a urmat la tron un alt Habsburg — şi astfel dinastia a fost întemeiată...

Şi totuşi, pe tronul Imperiului roman de naţiune germanică un Habsburg a urmat altui Habsburg : Albert I

Operația „Seducție"

În 1556, Carol Quintul a abdicat și a împărțit imperiul între fiul său Filip, care a devenit rege al Spaniei, și fratele său Ferdinand, care a primit coroana imperială. Linia spaniolă s-a stins în 1700, iar cea austriacă, pînă atunci pe planul al doilea, a rămas în fruntea Casei Imperiale, luînd mai tîrziu numele de Habsburg-Lorena.

Pretendent nenorocos la tronul Spaniei, Carol VI, unicul Habsburg supraviețuitor, s-a văzut în 1713 — după cinci ani de căsătorie — fără urmaș. Înspăimîntat de dispariția dinastiei, și-a adunat consilierii, prezentîndu-le un pact, ce prevedea ca — în lipsa moștenitorilor masculini — fetele să fie chemate să-i urmeze la tron. Acest pact s-a numit *Pragmatica Sancțiune*.

În 1716, fiul pe care i-l dăduse în sfîrșit soția sa, Elisabeta de Braunschweig, a murit; cum n-a avut alți moștenitori, în afara celor două fete — Maria Tereza și Maria Ana — el a încercat să ia măsuri ca dietele (inclusiv cea a Ungariei — deosebit de turbulentă) și statele germane să aprobe Pragmatica Sancțiune, care reglementa succesiunea la tron, după propunerea din 1713. Acceptată de statele din Austria Inferioară, de Boemia și de Silezia în 1720, Pragmatica Sancțiune a fost ratificată de-abia în 1722 și de către dieta maghiară.

La 20 octombrie 1740, Carol VI a murit pe neașteptate; Maria Tereza, care n-avea decît 23 ani, s-a găsit față în față cu

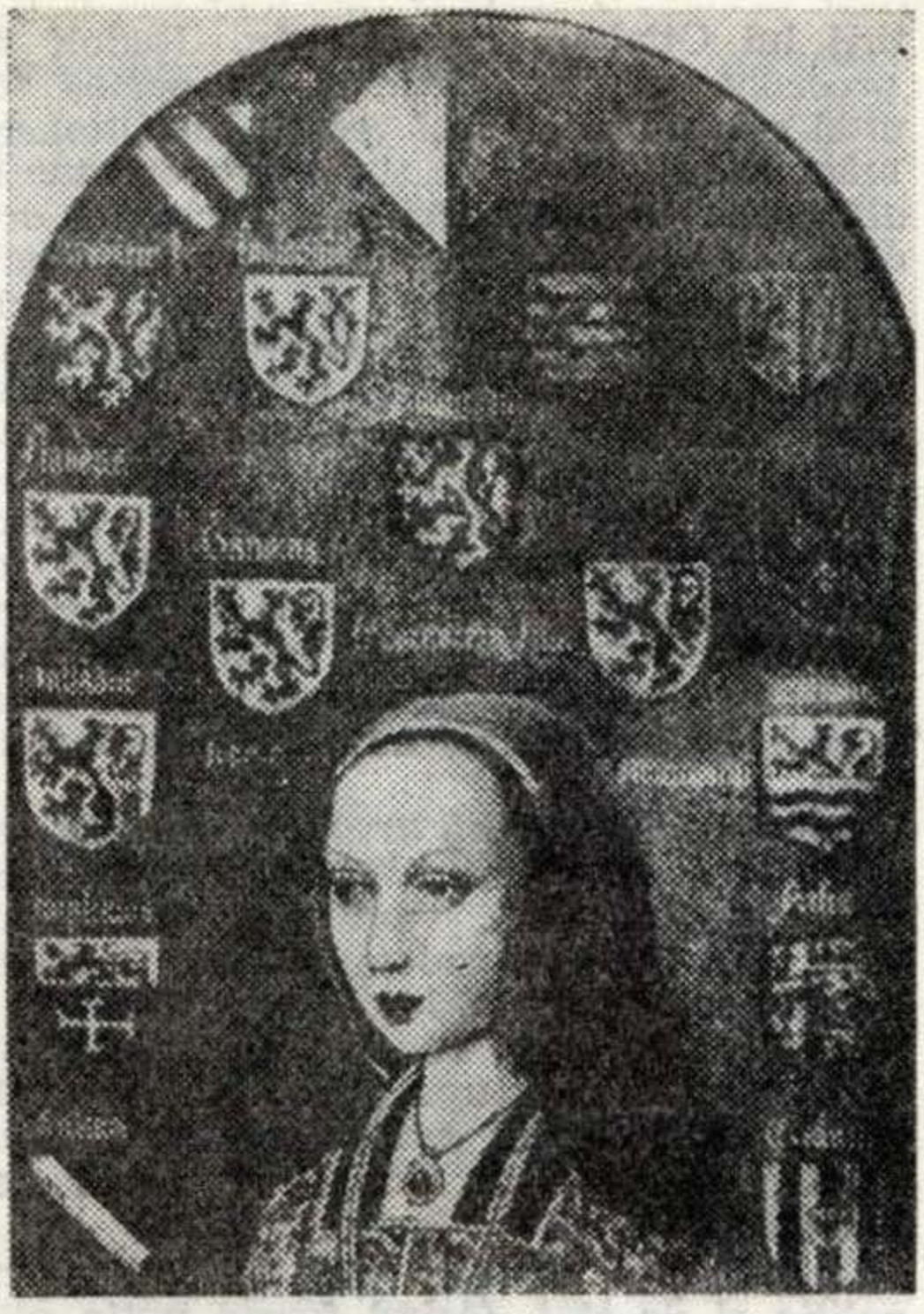

Ioana cea Nebună — fiica lui Ferdinand de Aragon și a Isabellei de Castilia — a adus Casei de Austria, în dar de nuntă, coroana Spaniei

semnatarii Pragmaticei Sancțiuni, care i-au contestat numaidecît dreptul la succesiune. Puterile europene au înțeles că sosise momentul să dezmembreze vastul imperiu. Spania dorea să anexeze posesiunile ita-

DINASTIA HABSBURGILOR

1273-1291
— **Rudolf de Habsburg**, întemeietorul dinastiei, e ales împărat al Imperiului roman de națiune germanică.

1291-1298
— **Adolf de Nassau** preia conducerea imperiului.

1298-1308
— Prin **Albert I**, fiul lui Rudolf, tronul revine din nou Habsburgilor.

1308-1438
— Habsburgii sînt eliminați de la conducerea imperiului, cu o excepție: **Frederic cel Frumos**, duce de Austria, coregent (1314-1330 al împăratului Ludovic IV de Bavaria.

1438-1439
— **Albert II** restabilește dinastia, domnind și în Ungaria și Boemia.

1440-1493
— **Frederic III** pierde Ungaria și Boemia.

1493-1519
— **Maximilian I** își extinde stăpînirea, prin căsătorie, asupra Burgundiei și Țărilor de Jos; fiul său, Filip cel Frumos, se căsătorește cu moștenitoarea regatelor spaniole.

1519-1556
— **Carol V** (Carol Quintul), fiul lui Filip cel Frumos și al Ioanei de Castilia și Aragon, reunește toate moștenirile într-un imperiu „în care soarele nu apune niciodată".

1526
— După victoria turcilor asupra ungurilor la Mohàcs, Habsburgii iau o parte din Ungaria și Boemia.

1556
— Carol V abdică; fratele său — **Ferdinand** — rămîne împărat, fondînd ramura austriacă a Habsburgilor; fiului — **Filip II** — îi revine coroana Spaniei.

HABSBURGII ÎN SPANIA

1598-1621
— **Filip III**

1621-1665
— **Filip IV**

1665-1700
— **Carol II**, la moartea căruia coroana spaniolă revine Burbonilor.

liene. Bavaria revendica Boemia și Tirolul ; Saxonia cerea Moravia. Franța — urmînd, în domeniul politicii externe, principiile ce se desprindeau din testamentul lui Richelieu „de a înjosi Austria și de a răpi Habsburgilor coroana imperială" — își îndrepta privirile spre Țările de Jos. Ca să nu rămînă mai prejos, noul și tînărul rege al Prusiei, Frederic II, a reafirmat vechile pretenții ale Hohenzollernilor asupra Sileziei.

Pe deasupra, vistieria imperiului conținea vrafuri de polițe, dar numai cîteva mii de florini. În timpul domniei sale, Carol VI fusese de o nepăsare cu adevărat regală... Maria Tereza nu exagera cînd scria : „Sînt lipsită de bani, de credite, de armată, de experiență, de cunoștințe și de sfaturi".

În 1740, avea trei fiice și era obsedată de propria-i succesiune, dorind fierbinte un băiat. La 13 martie 1741, l-a născut în sfîrșit, și l-a botezat Iosif. O lună după nașterea prințului moștenitor, vastul imperiu austriac pîrîia din toate încheieturile. Maria Tereza a înțeles că trebuia să folosească o politică foarte abilă. Soarta ei depindea de Ungaria, a cărei aristocrație provocase multe griji Casei de Austria. La 11 septembrie 1741, Maria Tereza s-a prezentat în fața dietei maghiare, întrunită în fortăreața de la Pressburg, (azi Bratislava), pe atunci capitala țării. Tînăra suverană a expus situația dificilă în care se afla, și, adresîndu-se, în încheiere cu lacrimi în ochi, nobililor unguri, le-a spus : „Încrezătoare în loialitatea voastră depun în mîinile voastre soarta mea și a copiilor mei". În zilele următoare, Maria Tereza a continuat operația „Seducție", care i-a reușit din plin. La 21 septembrie, partida era cîștigată și ea l-a prezentat dietei pe soțul său, care a fost recunoscut drept coregent, și pe micul Iosif, în vîrstă de 6 luni.

Maria Tereza — o împărăteasă perseverentă

Francisc de Lorena a depus jurămîntul de prinț-consort. Dieta a hotărît ca redutabila cavalerie maghiară să lupte în Boemia și în Bavaria, în slujba Habsburgilor. Nu numai spiritul cavaleresc i-a împins pe nobilii

HABSBURGII ÎN AUSTRIA

1564-1576
— **Maximilian II** e ales împărat, la moartea tatălui său Ferdinand.

1576-1612
— **Rudolf II**, fiul lui Maximilian II.

1612-1619
— **Mathias**, fratele lui Rudolf. Moare fără urmași.

1618-1648
— Războiul de treizeci de ani, pierdut de germani în favoarea Franței, se încheie prin pacea Westfalică ; se accentuează procesul de fărîmițare a imperiului.

1619-1637
— **Ferdinand II**, văr al lui Mathias.

1637-1657
— **Ferdinand III**, fiul și succesorul lui Ferdinand II.

1657-1705
— **Leopold I.**

1697
— Victoria de la Zenta asupra turcilor, urmată de pacea de la Karlowitz, aduce Habsburgilor Ungaria, Transilvania, Croația și Slovenia.

1705-1711
— **Iosif I**, fiul lui Leopold.

1711-1740
— **Carol VI**, fratele lui Iosif.

1713
— Carol VI emite „Pragmatica Sancțiune", pentru a asigura succesiunea fiicei sale, Maria Tereza.

1718
— Pacea de la Passarowitz, încheiată în urma unui război austro-turc, aduce Habsburgilor o parte din Serbia și, pentru o vreme, Banatul și Oltenia.

1736
— Moștenitoarea prezumptivă a imperiului, Maria Tereza, se căsătorește cu ducele Francisc de Lorena ; urmașii lor vor purta numele de Habsburg-Lorena.

1740-1780
— **Maria Tereza.**

1740-1748
— Războiul de succesiune la tronul Austriei.

1772
— Are loc prima împărțire a Poloniei, la care participă și Austria.

maghiari s-o sprijine pe Maria Tereza, ci mai cu seamă interesul : acordîndu-i un ajutor într-un moment crucial, ei își salvau enormele lor privilegii.

La Frankfurt, Carol Albert, principele elector al Bavariei, fusese ales împărat al Sfîntului Imperiu romano-german, sub numele de Carol VII. Pentru prima dată, după trei secole, dinastia Habsburgilor pierduse titlul imperial. Dar odată dobîndit sprijinul maghiar, norocul s-a întors în favoarea Mariei Tereza. La 24 ianuarie 1742, trupele austriece au reocupat orașul Linz. La vestea victoriei, Maria Tereza l-a strîns la piept pe micul Iosif, strigînd : „Ți-am salvat tronul !".

Neliniștită de pretențiile Franței asupra Țărilor de Jos și de ambiția lui Frederic II, regele Prusiei, Anglia s-a alăturat austriecilor ; curînd, Franța și Spania au rămas singurele puteri pe care se mai putea bizui împăratul Carol VII.

În 1745, prin moartea lui, poziția Mariei Tereza a fost considerabil ameliorată. Nedorind să continue un război costisitor, fiul lui Carol VII, Maximilian Iosif, a renunțat la coroana imperială.

În opt ani, Maria Tereza a reușit, astfel — grație persistenței sale — să readucă dinastia de Habsburg pe tronul imperiului.

Din căsătoria cu vărul său Francisc de Lorena, Maria Tereza a avut 16 copii ; numai zece au supraviețuit. Pentru cuplul imperial — ca de altfel pentru toți Habsburgii — copiii reprezentau un capital politic dintre cele mai prețioase. Timp de 20 ani, și înainte ca ei să fi depășit vîrsta jocurilor, vrednica lor mamă a chibzuit cum să-i căsătorească, creîndu-și prin ei alianțe cît mai avantajoase. Maria Tereza a acordat mare importanță educației primului său fiu, viitorul Iosif II, al cărui caracter dificil și orgolios o neliniștea. A supravegheat și educația celui de-al doilea fiu, Leopold, mare duce de Toscana, care a urmat la tron după Iosif II, sub numele de Leopold II. În schimb, a neglijat formația Mariei Antoaneta (viitoarea regină a Franței și soție a lui Ludovic XVI) pe care n-a învățat-o decît bunele maniere, arta reverenței și alte asemenea.

După moartea soțului ei în 1765, Maria Tereza a voit să abdice, dar s-a temut să-l lase singur pe tron pe Iosif, pe care l-a asociat la putere, în calitate de coregent. Fiul — spre deosebire de tatăl său — a suportat greu acest rol de secund. „Nu sînt aici decît a cincea roată la căruță", se plîngea el într-o scrisoare către Maria Antoaneta. Asemenea cuvinte au întărit hotărîrea Mariei Tereza de a păstra puterea în întregime cît mai mult timp.

Ultimii ani ai suveranei au fost întunecați de certurile neîncetate cu fiul său. Vîrsta i-a accentuat înclinația spre bigotism. A păstrat gustul pentru muzică : pe Fuchs — gloria muzicii baroce — l-a protejat, în schimb pe Mozart nu l-a apreciat. A ordonat arderea operelor „nelegiuite" ale lui Voltaire, Montesquieu, Machiavelli, Fielding, Crébillon etc.

În toamna anului 1780, bătrîna împărăteasă a răcit și a început să aibă crize de sufocare. Medicii i-au pus diagnosticul : congestie pulmonară. Agonia a durat pînă la 29 noiembrie.

Duminică 4 decembrie, mii de călugări, nobili, militari și înalți funcționari i-au condus rămășițele pămîntești la cripta capucinilor. Locuitorii Vienei au aflat vestea morții suveranei lor cu indiferență : Maria Tereza devenise nepopulară.

1780-1790
— **Iosif II,** fiul Mariei Tereza, asociat la domnie din 1765.

1790-1792
— **Leopold II,** fratele lui Iosif II.

1792-1835
— **Francisc II,** fiul precedentului.

1797
— Pacea de la Campo-Formio ; în urma campaniilor lui Napoleon, Austria pierde Belgia și Lombardia.

1805
— Francezii ocupă Viena.

1806
— Francisc II renunță la titlul de împărat al Imperiului roman de națiune germanică, păstrînd pe acela de împărat al Austriei, și devine **Francisc I.**

1810
— Maria Luiza, fiica sa, se căsătorește cu Napoleon.

1835-1848
— **Ferdinand I,** fiul lui Francisc II.

1848-1916
— **Franz Iosef I.**

1860
— Sfîrșitul absolutismului. Se introduce un sistem parlamentar-constituțional.

1866
— Războiul austro-prusac se termină prin înfrîngerea austriecilor la Sadova.

1867
— Dualismul austro-ungar : Imperiul Habsburgilor ia numele de Austro-Ungaria.

1889
— Moștenitorul tronului, Rudolf, se sinucide la Mayerling.

1914
— **Francisc Ferdinand,** vărul lui Rudolf și moștenitor prezumptiv, este asasinat la Sarajevo.

1914-1918
— Primul război mondial, al cărui sfîrșit va însemna și sfîrșitul imperiului Habsburgilor.

1918
— **Împăratul Carol,** urmașul lui Franz Iosef, abdică. După două încercări nereușite de a ocupa tronul Ungariei (care rămăsese nominal regat), moare în exil, la Madera, în 1922.

Scene din istoria negoţului românesc. Frescă de Cecilia Cuţescu-Storck ; sala de festivităţi a Academiei de Ştiinţe Economice din Bucureşti **(„Omul simplu din popor este istoria română întruchipată“,** p. 54.)

Captivitatea și moartea lui Baiazid Fulgerul, p. 46

Sultanul Baiazid în mijlocul dregătorilor săi...

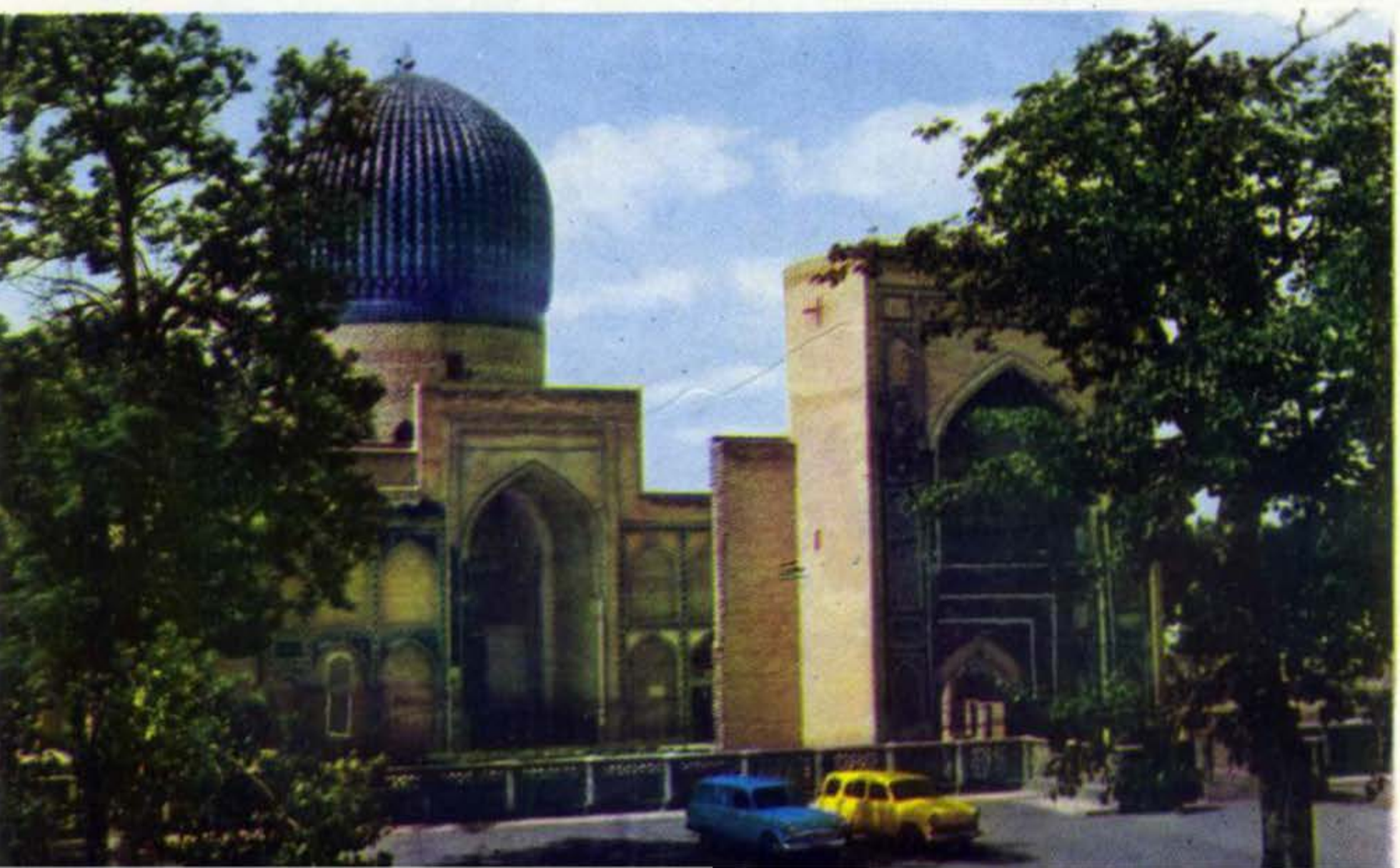

Mausoleul Timurizilor din Samarkand

... și la vînătoare. Picturi de epocă.

În piața Reghistan, din fosta capitală a lui Timur, se înalță clădirea multiseculară a unei medrese (școală musulmană)

Mărturii ale măiestriei meşterilor bihoreni

(Urmaşii arhitecţilor daci, p. 71)

DIN
ÎNSEMNĂRILE
UNUI
FOST
REPORTER
PARLAMENTAR
1919 - 1939

DR. N. LUPU: „DACĂ ȘI D-TA AI FI FOST BĂTUT...“

ION CONSTANTINESCU

Primul Parlament al României după războiul 1916-1918 : noi regrupări de forțe politice și o acerbă luptă pentru putere. Guvernul prezidat de Vaida-Voievod se clatină sub povara marilor probleme cărora nu le găsește soluții rapide și eficace. În urma unei sugestii venită de la Brătianu, regele îi dă lovitura de grație. La 13 martie 1920, generalul Averescu se prezintă la Cameră cu decretul regal de președinte al noului cabinet. Cel care amăgise mulțimile năpăstuite cu promisiuni „populare“ se înfățișează în Cameră, hotărît să pună „ordine“ în viața țării...

Iată de fapt cum s-au petrecut evenimentele, așa cum rezultă din însemnările lui ION CONSTANTINESCU, **fost reporter parlamentar la „Neamul românesc“ și „Universul“.**

În cele 13 zile de vacanță, Averescu a încercat să capteze unele personalități de vază sau, prin tratative, să alcătuiască o coaliție provizorie, ca să poată utiliza un timp Parlamentul în compoziția sa de atunci. Deși generalul avea de la început acordul regelui pentru dizolvarea Camerelor, ceruse un răgaz. Scopul era clar : determinarea unor reacții puternice din partea partidelor politice și astfel, Averescu putea justifica în ochii maselor dizolvarea Parlamentului.

Profesorul Iorga a cerut fostului bloc parlamentar, care sprijinise guvernul Vaida, să rămînă mai departe unit și să respingă categoric conlucrarea cu generalul. Dar apropierea unor fracțiuni din partidele politice ale fostului bloc de guvernul Averescu, poziția de expectativă a Partidului Național din Transilvania, în frunte cu I. Maniu, după care singurul rost al blocului fusese să sprijine guvernul anterior, a făcut imposibilă realizarea acestei coaliții. În locul blocului dizolvat, s-a ajuns la constituirea, la 16 martie 1920, a Federației Democrației Național-Sociale, în frunte cu N. Iorga și în care au intrat gruparea profesorului, Partidul Țărănesc și gruparea condusă de dr. N. Lupu.

O farsă sinistră

Parlamentul și-a redeschis porțile în ziua fixată : 25 martie. Pe banca ministerială : generalul Averescu, în uniformă de cavalerist, urmat de C. Argetoianu — mi-

nistru de Finanțe, prof. P.P. Negulescu — la Învățămînt și Culte, scriitorul Duiliu Zamfirescu — la Externe, generalul Văleanu — la Lucrări Publice și Comunicații, Teodor Cudalbu — la Agricultură și Domenii, generalul Răşcanu — la Război, Octavian Tăslăuanu — la Industrie și Comerț și patru miniștri fără portofoliu: I. Inculeț, I. Nistor, Anton Mocioni și Grigore Trancu-Iași. Mai tîrziu lista s-a completat cu Octavian Goga (căruia i s-a înființat Ministerul Artelor și Cultele la un loc).

Proaspătul prim-ministru a citit o scurtă declarație, care explica prezența noului guvern. Se vorbea acolo de *„ruperea echilibrului dintre sentimentul datoriei și legitimitatea dreptului"* și se atrăgea atenția, pe un ton amenințător, că la *„orice nesocotință brutală de-a zdruncina ordinea se va pune cu cea mai mare energie o stavilă nesovăitoare"*.

Sabia Generalului

Generalul: *La Mărășești aveam altă sabie. In Dealul Mitropoliei o am pe asta și nu e adevărat că e a lui Damocles; e a mea!*

Declarației guvernamentale i-au răspuns șefii de grupări din Adunare.

A vorbit întîi șeful liberalilor, Ionel Brătianu, care a arătat că sprijină guvernul, ca și conservatorul Marghiloman: *„Programul expus de onorabilul președinte al Consiliului de Miniștri răspunde năzuințelor noastre"*.

Era, deci, clar: guvernul generalului Averescu fusese adus la putere pentru a face jocul liberalilor și conservatorilor și nu putea fi decît „stavilă nesovăitoare" în calea revendicărilor muncitorești și țărănești. Grigore Iunian a declarat, în numele Federației Democrației Național-Sociale, că aceasta *„nu poate să participe la acțiunea politică a guvernului, alcătuit să zădărnicească marea operă legislativă începută..."*. I. Maniu, în numele Partidului Național din Transilvania, s-a declarat împotriva guvernului, considerîndu-l *„necorespunzător principiilor adevăratului parlament"*. Ion Mihalache, șeful Partidului Țărănesc, a amintit generalului nădejdile, în privința împroprietăririi, ce și le puseseră în el ostașii țărani în timpul războiului; astăzi aflau că Averescu primise să vină la putere tocmai spre a împiedica votarea unei legi care să asigure loturi tuturor plugarilor.

Dr. Lupu a subliniat că regele adusese un guvern reprezentînd voința liberală, reacționară și odioasă:

— *Imprejurările în care ați venit la putere constituie o lovitură de stat. Prezența dv. aici, d-le general, este trist că v-o spun, nu se datorește nici măcar popularității pe care, incontestabil, o aveți, ea se datorește, d-le general, continuării vechiului sistem al intrigilor de culise, al tragerilor de sfori* (Aplauze prelungite).

AVERESCU: *Este dureros lucru să ne pierdem timpul cu acuzații personale. Am voit să fac să rezulte că împroprietărirea nu se va face prin învrăjbire, nu se va face cu ură, ci prin bună-voință și prin asentimentul tuturor.*

GRIGORE IUNIAN: *Ne-am săturat! De cincizeci de ani ni se vorbește de bunăvoința claselor conducătoare. Sîntem sătui!*

N-a fost greu pentru generalul Averescu să înțeleagă că nu va putea lucra cu acest Parlament. Ședința s-a suspendat. Dar redeschiderea întîrzia. S-a aflat că se aștepta revenirea lui Averescu în Adunare. Într-adevăr, generalul s-a înapoiat, ședința s-a redeschis, dar nu spre a se continua discuția la programul guvernului, ci pentru a se citi... decretul de dizolvare a Corpurilor legiuitoare — Camera și Senatul. Generalul fusese la Palat, arătînd situația și obținînd decretul regal necesar.

„Sinistră farsă!" — a strigat profesorul Iorga.

După mai puțin de cinci luni, alegătorii au fost, deci, din nou convocați în fața urnelor.

Prezenți la apel: bătăușii

Noile alegeri au fost fixate pentru sfîrșitul lunii mai și începutul lunii iunie 1920. Dar nimeni nu știa cum se vor desfășura ele, sub un guvern care trebuia să demonstreze nu numai că regele îl che-

Ministrul Inculet

...sau indispensabilul tuturor guvernelor

mase, dar și că țara îl dorea. Generalul era orgolios : cîștigase bătălii pe cîmpul de luptă împotriva nemților, putea el pierde bătălia alegerilor ?

Într-adevăr, guvernul a obținut majoritatea, dar alegerile averescane din mai-iunie 1920 au deschis larg porțile ingerințelor brutale utilizate apoi de toate guvernele regimului parlamentar burghez. Orînduite *manumilitari*, ele s-au desfășurat sub semnul „popularității" forțate a generalului : cine nu mergea cu generalul, risca baioneta !

În ședința din 29 iunie, cu prilejul discuțiilor în jurul validărilor, Al. Dobrogeanu-Gherea descria astfel climatul în care a avut loc consultarea corpului electoral în județul Prahova :

— *Din toate provinciile am avut o unanimă plîngere în privința felului cum s-a procedat la primirea candidaturilor : nu s-au primit normal decît [cele] ale candidaților guvernului ; candidații opoziției, în primul rînd candidații socialiști, au fost metodic împiedicați să se prezinte în fața alegătorilor. Iată un caz concret...*

VOCI : *S-auzim !*

O VOCE DE PE BĂNCILE MAJORITĂȚII : *În care sat socialiștii au mîncat bătaie ?*

N.IORGA : *Stenografiați, vă rog, d-lor stenografi, are mare importanță.* (Către vorbitor) *Continuați, vă ascultăm cu interes.*

AL. DOBROGEANU : *Nu numai delegații, nu numai propagandiștii electorali, nu numai asistenții la alegeri au fost supuși la asemenea procedee administrative „moderne", dar chiar și candidații. ...În ziua de 20 mai, cu cîteva zile înainte de alegeri, m-am dus în comuna Ocina să țin o întrunire. Am fost cu cîțiva tovarăși, toți neînarmați, fără nici o intenție agresivă, ci numai cu intenția ca, pe baza drepturilor ce ni le dădea Constituțiunea [și] pe care dv. le apărați cu vorba, să ținem o întrunire. Am avut naivitatea să credem că în aceste alegeri se vor respecta libertățile constituționale. După ce-am sosit și am împărțit cîteva manifeste electorale, ne-am dus la locul unde urma să se țină întrunirea. Nici n-am apucat bine să intrăm, că s-au și prezentat bătăușii, s-au grupat în fața localului, împiedicînd pe țărani să pătrundă.*

DR. N. LUPU : *Luați notă, d-le Argetoianu* (acesta trecuse după alegeri la Ministerul de Interne), *e vorba de abuzurile administrative care vă privesc.*

C. ARGETOIANU, ministru de Interne : *Eu n-am fost ministru de Interne pe vremea alegerilor. Dacă voi fi ministru de Interne cînd vor fi alegeri, nici jumătate nu se vor mai alege* (Aplauze puternice pe băncile majorității, proteste pe băncile opoziției).

DR. N. LUPU : *Să se noteze aceasta de [către] stenografi, să se noteze ce-a fost în stare să spună un ministru de Interne* (Aplauze puternice pe băncile opoziției).

N. IORGA : *Stenografiați, d-lor stenografi.* (Către Argetoianu) *Sînteți Oberpolizeimeister, nu sînteți ministru !*

AL. DOBROGEANU : *Această declarație este caracteristică pentru regimul „democrat" care se inaugurează... Unul din tovarășii mei s-a dus, fără să se gîndească la vreo primejdie, în fața acelor scandalagii și le-a spus : „Veniți, d-lor, la întrunire să ne combateți, vă dăm libertate deplină". Erau acolo vreo zece bătăuși...*

AL. OTEȚELEȘANU (averescan) : *Un ceas întreg ai să ne ții cu asta !*

DR. N. LUPU : *Dacă și d-ta ai fi fost bătut, ai vorbi azi ore.*

AL. OTEȚELEȘANU : *Noi n-o să fim bătuți, căci nu sîntem bolșevici.*

N. IORGA : *Cum adică ? Bolșevicii nu sînt și ei oameni ? Atunci n-aveți decît să-l încărcați pe cineva cu epitetul de bolșevic, pentru ca să-l scoateți de sub scutul legii !*

AL. DOBROGEANU : *Va veni odată timpul să vorbim și de legi. Cum spuneam, colegul nostru a fost luat la bătaie fără nici un motiv și maltratat crunt. Autoritățile, de față, asistau și aprobau actul de*

banditism. Ba şeful de post, rugat de tovarăşul nostru să intervină, a spus: „Să nu mai vii altă dată la Ocina, dacă vrei să nu mai mănînci bătaie". Am intervenit eu, care eram nu numai candidat al partidului, dar şi fost deputat, iar Constituţia prevede că foştii deputaţi mai au un rol de jucat pînă la convocarea noilor Camere. În această calitate am ieşit şi eu, aşa cum eram, cu capul descoperit, încercînd să restabilesc liniştea. Am fost luat şi eu la bătaie, sub ochii primarului şi jandarmului... Aşa s-a crezut în anul 1920 că trebuie să se întoarcă un candidat de deputăţie din campania sa electorală.

De zece ori mai atenţi

Argetoianu, trecut la Interne — ca vechi conservator şi mînă de fier —, căpătase sarcina să introducă „ordinea" în ţară, acea ordine de care s-a vorbit în declaraţia-program a guvernului. Începuse marea frămîntare a muncitorimii în vederea unei organizări puternice.

Greva de la Regie a şi cunoscut pumnul brutal al lui Argetoianu: s-a tras în muncitoare. Socialistul Gh. Cristescu a adus cazul în faţa Adunării. Argetoianu a căutat să minimalizeze, prin ironii ieftine, cele întîmplate. Averescanii au strigat: „Bine le face". S-a cerut deschiderea unei anchete parlamentare, şi ministrul de Interne a fost nevoit s-o accepte. Socialistul Gh. Tănase, deputat de Iaşi, adresîndu-se majoritarilor care strigaseră „Bine le face" şi se bucuraseră că Al. Dobrogeanu-Gherea fusese molestat de bătăuşii generalului în Prahova, le-a spus: *„Nu vom avea naivitatea să credem că sentimentul de dreptate socială va pătrunde în sinul majorităţii. N-avem să credem că Parlamentul d-lui general Averescu va ajunge să legifereze în mod cinstit, în mod legal, în mod drept..."*

După terminarea discuţiilor la validări, preşedinte a fost ales Duiliu Zamfirescu, care demisionase din postul de ministru de Externe, ocupat acum de Take Ionescu, preşedintele Partidului Conservator-Democrat.

Scriitorul nu părea a fi încîntat de noul său post, care cerea calm, mult calm, tocmai ceea ce lui îi lipsea. *„Dar* — explica el într-un cerc de gazetari —, *dacă Iorga a putut face faţă, de ce n-aş încerca şi eu... fiindcă el avea mai puţin calm decît mine".*

La 23 iunie, Gh. Cristescu a ridicat chestiunea deputatului Mihail Gheorghiu Bujor, arestat * şi, deci, împiedicat să participe la lucrările Adunării. Guvernul n-a răspuns. A doua zi s-a formulat în scris o cerere pentru aducerea lui Bujor în faţa Camerei, spre a i se discuta situaţia. Dacă Adunarea lua în consideraţie cererea, trebuia să se instituie un comitet ales, care avea dreptul să facă anchetă la faţa locului, să citeze martori, să asculte pe deputatul deţinut, rezultatul anchetei urmînd să fie supus Adunării. Din sală s-a strigat că Bujor a fost condamnat definitiv. Toma Dragu a răspuns că Adunarea are dreptul să cerceteze cum s-a ajuns la condamnare.

Din partea majorităţii a vorbit profesorul de drept din Iaşi Anibal Teodorescu, care s-a opus cererii. Deputatul socialist Al. Dunăreanu, citînd argumente dintr-o lucrare a profesorului de drept constituţional C. Dissescu, a conchis: *„Deci Bujor este reprezentantul naţiunii, şi prin urmare poate lua parte la discuţii şi se bucură de imunitate parlamentară".*

Cerîndu-se votul nominal pentru acceptarea sau respingerea cererii, dintre deputaţii opoziţiei, în afară, bineînţeles, de socialişti, dr. N. Lupu s-a pronunţat pentru. Sala i-a strigat: *„Ruşine, eşti un bolşevic!"*

PREŞEDINTELE ADUNĂRII: *Prin urmare, Camera a respins propunerea de eliberare a lui Gheorghiu Bujor.*

După succesul în alegeri

Cei trei fraţi (Brătianu): *Nu degeaba aleserăm semnul crucii; ştiam că o să ducem partidul la groapă!*

N. IORGA: *Nu se zice a lui, ci a d-lui Gheorghiu Bujor. Pînă la validare este d-l Bujor.*

Discuţia s-a reluat şi în ziua următoare.

La un moment dat s-a ridicat profesorul Iorga şi a cerut să fie ascultat.

— *... Eu ştiu că va veni o vreme care va judeca cu totul liniştit hotărîrile noastre, că prin urmare nu va trece peste lucrurile peste care noi, în momentele noastre de pasiune, am fi dispuşi să trecem. Prin urmare, hotărîrea care pleacă de la noi, dintr-un Parlament şi mai ales într-un timp în care lumea fierbe, prin*

* M. Gh. Bujor fusese arestat pentru activitatea desfăşurată în cadrul batalioanelor revoluţionare româneşti care luptaseră pentru apărarea tînărului stat sovietic *(n.r.)*.

urmare şi ţara noastră nu se poate să nu fiarbă, hotărîrea aceasta a noastră trebuie să fie de o legalitate perfectă.

Profesorul a cerut apoi ca, în baza articolului 7, să se numească comitetul de cinci, care să procedeze juridic la contestarea pe care i-o impunea regulamentul *Trebuie să fiţi de zece ori mai atenţi cînd e vorba de acest adversar hotărît al dv.*

Majoritatea însă n-a acceptat acest punct de vedere, iar propunerea a fost respinsă. Dr. Lupu, referindu-se la majoritate, folosea epitetul de „mameluci" pentru că asculta orbeşte de banca ministerială.

Tragedia unui învingător

La 28 iulie, N. D. Cocea a făcut un portret al generalului Averescu — gazetăreşte cu talent, cu vervă :

— *L-am cunoscut pe d-l general la Iaşi, în epoca lugubră a teroarei brătieniste, de care vă amintiţi cu toţii. Epocă nu lugubră prin durerile şi suferinţele fizice, nu lugubră prin mizeria de toate zilele, nu lugubră prin păduchii exantematici, prin lipsa de pîine şi toate cele necesare vieţii, dar lugubră prin teroarea cumplită şi albă care apăsa pe umerii noştri şi pe fruntile noastre. În acea epocă amarnică l-am cunoscut pe d-l general Averescu, şi atunci l-a cunoscut cu mine toată ţara [...] Dacă astăzi d-l general are popularitatea de care se bucură, credeţi oare că ea se adresează învingătorului de la Mărăşeşti ? Nu, d-lor, pentru că au fost şi alţi generali învingători şi nu au avut popularitatea d-sale. D-sa se bucură de această popularitate pentru că a fost socotit în timpul războiului un mare nedreptăţit. A fost generalul trimis pretutindeni acolo unde situaţia era pierdută. Era soldatul ursit să salveze în ultima clipă toate greşelile oligarhiei. Socotit ca nedreptăţit, în tot timpul războiului, generalul Averescu a întrupat în acelaşi timp aspiraţiile înăbuşite, năzuinţele de dreptate socială...*

VOCI DIN MAJORITATE : *Aşa e !*

N. IORGA : *Nu vă grăbiţi !*

N.D. COCEA... *care ţişneau prin sufletele maselor mari de la ţară şi de la oraşe. Popularitatea sa nu se datoreşte faptului că este mai inteligent decît alţii, că este animat de mai bune intenţii decît alţii — şi infernul este pavat cu bune intenţii. Nu, d-lor, de numele său sînt legate speranţele de bun trai, de libertate, de dreptate ale acestui popor necăjit. Dar iată tragedia ! Iată ironia vieţii acesteia făcută numai din contradicţii ! Generalul, acela care întrupa speranţele poporului nostru, stă astăzi nu acolo* (arată spre băncile socialiste), *unde logic ar trebui să fie, ci pe aceeaşi bancă cu conservatorul reacţionar Argetoianu, cu războinicul întîrziat Take Ionescu [...] Tragedia şi ironia omului acuzat de liberali că şi-a trădat ţara, apărînd şi salvînd pe Brătieni ! Omul acesta e silit să treacă etern printre Scyla şi Caribda, să fie răstignit între Duiliu Zamfirescu şi Take Ionescu şi între d-nii Jenică Atanasiu şi C. Garoflid.*

În aceeaşi şedinţă, N. D. Cocea a făcut la Cameră şi o profeţie :

— *Nu aş fi socialist şi nu aş crede cum cred în principiile socialiste dacă nu aş avea convingerea că în scurt timp — mai scurt decît se crede — România va fi socialistă.*

Inviolabil !

— Nu m-atingeţi ! Sînt deputat, sînt inviolabil !
— Zît ! Nici un cuvînt ! Inviolabilă e numai curtea marţială !

Ministrul se arată dur

Printre oamenii de încredere ai lui Averescu, aflaţi pe banca ministerială, figura şi generalul Văleanu, cunoscut doar în cercuri restrînse de militari, dar avînd reputaţie în cadrele armatei de om energic şi suflet tare, aşa cum trebuia să fie un ministru al guvernului averescan, adus să pună „ordine" şi să se opună avîntului mişcării muncitoreşti. Văleanu era în fruntea departamentului Comunicaţii, căci ceferiştii constituiau o preocupare primordială a guvernului în ce priveşte ordinea şi liniştea.

Această ilustră persoană a dispus evacuarea, în 24 ore, de la locuinţele lor, a 12 000 muncitori, cu familiile respective, într-o duminică, începînd de la ora 4 dimineaţa. Motivul ? Lucrătorii cu pricina erau grevişti. Pretextul ? Ei ocupau nişte clădiri care nu erau proprietatea lor.

Deceptiile unui erou

Generalul Averescu : *Am putut face un război şi nu pot face acum o concentrare !*
(Caricaturile sînt reproduse după colecţia ziarului „Adevărul", 1920-1921.)

Dr. N. Lupu a ridicat în faţa Adunării întreaga chestiune.

DR. N. LUPU : *Aţi scos 12 000 grevişti, împreună cu familiile lor, din casele lor, i-aţi scos hoţeşte la 4 dimineaţa* (Întreruperi pe băncile majorităţii, protestări.)

VOCI DIN OPOZIŢIE : *Este o crimă ce-aţi făcut !*

ALTĂ VOCE : *Să vă fie ruşine !*

GENERALUL VĂLEANU : *Daţi-mi voie să mă explic...*

DR. N. LUPU : *Mai întîi să primeşti pe muncitori şi să vorbeşti cu ei şi pe urmă să explici aici* (Întreruperi, proteste pe băncile majorităţii.)

VĂLEANU : *Nu era casa lor aceea* (Este şi el întrerupt de opoziţie, care strigă într-una : „Ruşine ! Ruşine !".)

...Era în Cameră un oarecare Schitănescu, deputat de Prahova. Nu se ştia bine ce profesie avea ; nici după comportare nu se putea stabili. Nu era orator, ci numai... întrerupător. Avea un cult pentru Averescu şi, în general, pentru uniforma militară şi, ca atare, nu putea suferi ca un „pîrlit de civil" să vorbească fără să ia poziţia de drepţi şi cu respectul cuvenit.

Dintre civilii din Cameră, cel mai tare îl scotea din sărite pe Schitănescu Nicolae Iorga. Profesorul îl supăra din două motive : vorbea „necuviincios" cu generalul şi ştia prea multe, mai multe decît toţi. Deci, de cîte ori vorbea profesorul Iorga, Schitănescu vedea roşu înaintea ochilor şi-l întrerupea cu grosolănie : *„A se slăbi"*, *„Lu altu"*, *„Lu mutu"* — erau cîteva dintre formulele lui preferate. Profesorul, surprins la început, l-a interpelat pe preşedinte :

— *D-le Zamfirescu, vezi că s-a strecurat printre deputaţii noştri unul care ar trebui să ocupe un fotoliu la Academie. N-ai vrea să-i faci d-ta referatul de propunere ?*

D. ZAMFIRESCU : *Imi declin cinstea asta, d-le Iorga, în favoarea dv.*

N. IORGA : *Dar, dragul meu, pe mine mă depăşeşte.*

În jurul unui asasinat

La 28 august 1920 sesiunea s-a închis, redeschizîndu-se abia la 4 noiembrie. In timpul acesta, ministrul de Interne a avut răgazul necesar să ia o seamă de măsuri de „ordine", instituind la repezeală starea de asediu şi cenzura, mobilizînd toată jandarmeria şi trecînd justiţia pe seama curţilor marţiale.

În preziua grevei generale, mai precis în noaptea de 20 octombrie 1920, sute şi mii de oameni au fost ridicaţi de la casele lor şi duşi în închisorile armatei. Au fost arestaţi şi o parte dintre deputaţii socialişti (la început şase, apoi alţi trei).

După redeschiderea Parlamentului, teroarea reacţiunii a fost pusă în dezbaterea Camerei. Toma Dragu a cerut ca imediat să se aducă în faţa Adunării dosarul deputaţilor socialişti arestaţi, după cum cerea art. 88 din Regulamentul Camerei. Dar aceasta nu s-a arătat dispusă să ia în discuţie chestiunea.

La 6 decembrie, dr. N. Lupu a adus la cunoştinţa Camerei asasinarea socialistului Aroneanu, la Bacău, ridicat în noaptea de 20 octombrie şi dus la cazarma unui regiment, unde a fost silit să spele closetele şi să cureţe arestul. A doua zi a fost găsit mort acolo. Argetoianu l-a întrerupt pe Dr. Lupu ; era la curent cu întîmplarea, şi moartea se datora unei boli de inimă, după cum constataseră medicii oficiali, în prezenţa a altor doi medici desemnaţi de soţia decedatului. Totuşi, dat fiind că soţia lui Aroneanu venise la Bucureşti, reclamînd că doctorul a fost maltratat şi că moartea s-ar datora strangulării, el, Argetoianu, dispusese să se facă o nouă autopsie şi o nouă anchetă. Apoi i-a propus doctorului Lupu să facă parte din comisia de anchetă. Dr. Lupu a primit, dar a pus o condiţie : să meargă şi prof. dr. Rainer, anatomist cu renume de la Universitatea din Bucureşti.

C. ARGETOIANU : *Cereţi ca să meargă şi profesorul Rainer ? Pe altcineva nu mai cereţi ? Nu vreţi şi o moaşă ?*

DR. LUPU : *D-lor, aș fi vrut ca printre alții să meargă și fostul meu coleg de medicină, d-l dr. Argetoianu, dar văd că de la o vreme se exercită...*

C. ARGETOIANU : *Sînt specialist în boli nervoase, nu în medicină legală* (A. C. Cuza rîde).

DR. N. LUPU : *In cazul acesta, cel mai bun client al d-tale este d-l Cuza, căci suferă de mult de o boală nervoasă. D-lor, aș fi cerut, cum ziceam, să meargă și d-l Argetoianu. Cum văd însă că dumnealui a lăsat studiul medicinei și preferă să se dedea — chiar cu prilejul unui caz de o asemenea gravitate — la sportul glumelor ieftine, care nu sînt de onoarea unui ministru de Interne, renunț să-l mai poftesc.*

Dr. Lupu a participat, într-adevăr, la anchetă, la care a fost de față și prof. Rainer. Și, cum era de așteptat, procesul-verbal medico-legal s-a dovedit fals. Inima doctorului Aroneanu fusese sănătoasă. La 25 decembrie, dr. Lupu a arătat Camerei care era adevărul : Aroneanu fusese ridicat de-acasă în miezul nopții și dus la cazarma Regimentului 27 infanterie, apoi transferat la cazarma Regimentului 67 infanterie. Acolo se găseau și alți socialiști, închiși într-o cameră fără geamuri. Prefectul județului, care convocase în ajun trupa Regimentului 4 obuziere, al cărui comandant era, a ales șapte inși „care să se sacrifice pentru patrie", le-a dat niște nuiele și săculețe cu nisip, i-a mascat și i-a strecurat în camera în care se aflau deținuții socialiști. Se cunoșteau numele acelor militari ; trei erau plutonieri, doi sergenți și doi caporali.

Ce s-a întîmplat în noaptea aceea, cînd cei șapte militari fuseseră introduși în camera în care se găsea dr. Aroneanu, nimeni nu știa. Dimineața însă s-a aflat că dr. Aroneanu murise... de inimă. S-a spus că i-a venit rău, a cerut apă, că soldatul de pază a plecat să-i aducă, a întîrziat să fumeze o țigară, iar la înapoiere l-a găsit mort !

DR. N. LUPU : *Se știe că în cazuri de moarte subită, cînd există prezumția că ar putea fi vorba de o crimă, se face totdeauna un proces-verbal numit „La levée du corps", se lasă cadavrul unde a fost găsit pînă sosește procurorul. Aici nu s-a procedat așa. S-au chemat trei doctori să vadă cadavrul, care constată că „examinînd cadavrul lui Aroneanu nu prezintă leziuni". Ei mai scriu : „...Presupunem că moartea a provenit în urma unei boli de cord". Fac această presupunere pe cadavru ! Și adaugă : „Avînd în vedere împrejurarea că a murit în arestul garnizoanei, sîntem de părere să facem autopsia cadavrului pentru a confirma aceasta", adică boala de cord ! Deci, dumnealor nu fac autopsia pentru a găsi adevărata cauză a morții, ci pentru a găsi o leziune, o boală, o cauză pe care au declarat-o mai înainte !*

Dar falsul a fost demascat la a doua autopsie. Rămîneau acum de stabilit răspunderile.

Adresîndu-se generalului Averescu, interpelatorul a continuat :

— *O anchetă administrativă ar putea să găsească pe vinovați, și am auzit că dv., d-le general, ați ordonat o anchetă, decît [că], d-le președinte al Consiliului și d-le ministru de Interne, eu nu mai am încredere în ancheta dv. Tactica dv. este să ucideți, nu cu violență, ci încet, prin închisoare lungă, prin tot felul de privațiuni pe toți șefii mișcării socialiste, gîndind că acesta este cel mai bun chip de a combate socialismul !*

*Dv., d-le general, ați făcut o călătorie la Bacău. Acolo ați stat la d-l Filderman *. L-ați întrebat pe Filderman ce este cu moartea lui Aroneanu, iar el v-a răspuns : „Unii zic că a fost bătaie de inimă, alții zic că a fost altfel de bătaie". Nu erau suficiente aceste cuvinte pentru un om drept și onest, nu era suficientă indicațiune pentru ca dv., pe loc, să puneți să se urmărească asasinii ?* (Aplauze prelungite). *De ce n-ați făcut-o ?*

La urmă, dr. Lupu a făcut propunerea să se instituie o comisie parlamentară, alcătuită din toți fruntașii partidelor politice sau membri desemnați de acestea, care, cu asistența organelor judiciare și militare, să efectueze ancheta. N. D. Cocea a prezentat Biroului propunerea în scris.

La interpelare a răspuns Take Ionescu, ministrul de Externe și ad-interim la Justiție, care a promis că va chema pe procurorul Curții de apel din Iași, căruia îi va da întregul material indicat de interpelator.

Dar Take Ionescu a părăsit curînd interimatul Ministerului de Justiție, iar titularul nu s-a prea întrecut cu firea ca să umble după vinovați, mai ales că, fiind stare de asediu, chestiunea ținea de resortul armatei...

---

* Unul dintre liderii locali ai organizației averescane *(n.r.)*

Așa cum ne semnalează tov. Octav Livezeanu, vicepreședinte al I.R.R.C.S., în „Însemnările" din numărul trecut (p. 24), autorul a transcris eronat numele portofoliului deținut de Octavian Goga și preluat apoi de prof. Borcea : e vorba de Ministerul Instrucțiunii **(și nu** Lucrărilor**) Publice.**

„Scînteia“ 1931—1971

DIN AMINTIRILE ANULUI I

L-am vizitat pe tovarășul GABRIEL COHEN, membru de partid din anul 1921, primul „tipograf“ al „Scînteii“ ilegale, la Galați, unde locuiește în prezent. Amintirile unor oameni care au activat ani de zile în ilegalitate sînt strict necesare reconstituirii cît mai fidele a unor importante capitole din istoria eroicei noastre mișcări revoluționare. Să-l lăsăm să povestească:

— Era în primii ani ai marii crize economice ce a zguduit lumea capitalistă în 1929-1933. La Constanța, ca peste tot în țară, foamea, șomajul și mizeria își arătau, amenințător, colții. Șomam, fără perspectiva schimbării grabnice a situației. La toate acestea se mai adăuga un necaz. De la o vreme, tovarășii din mișcare mă tot preveneau că organele de urmărire sînt cu ochii pe mine, că sînt unul dintre „suspecții“ din oraș, bănuit de activitate „subversivă“. Mi-am făcut bagajul și iată-mă ajuns în București, unde mi-am găsit ceva de lucru și am reușit să închiriez o locuință modestă.

N-a trecut mult timp și mi s-a făcut legătura cu tovarășii care activau în ilegalitate, în Capitală. Ei au fost de părere că locuința mea prezenta anumite „calități“ și mi-au cerut, deocamdată, să fac oficiul de gazdă conspirativă. În modesta mea cămăruță erau adăpostiți tovarășii în trecere prin oraș sau cei urmăriți. Aici se desfășurau și mici ședințe conspirative. În același timp, fiind necunoscut autorităților bucureștene, am primit diferite sarcini în calitate de curier special.

După un timp, am primit indicația să mă dedic exclusiv muncii de partid, asigurîndu-mi-se, din fondurile mișcării, atît banii pentru chirie, cît și cele necesare traiului.

— Pentru a vă ocupa de tipărirea „Scînteii“ ?

— La început, nu am știut ce voi avea de făcut. Abia peste cîteva zile, unul dintre tovarăși mi-a dat de înțeles că voi primi o sarcină de mare răspundere. În 1931, la București, „căzuse“ una dintre cele mai mari tipografii ale partidului, cu un numeros și instruit personal, bine dotată din punct de vedere tehnic. Pierderea era foarte grea, fiindcă așa cum mi-a explicat tovarășul respectiv, existența unei astfel de tipografii, în condițiile de atunci, era mai mult decît necesară. Avîntul luptei clasei muncitoare în acei ani de criză cerea editarea unei vaste literaturi politice și de propagandă. P.C.R. chema masele să se ridice la luptă pentru ieșirea revoluționară din criză. Ziarul, manifestul, erau mijloace foarte eficace de mobilizare a oamenilor muncii, de explicare a țelurilor luptei lor. Trebuia creată urgent o nouă tipografie, cu un personal — doi tovarăși, de preferință soț și soție — și dotată cu un minimum de aparatură. Se prefera o astfel de soluție, pentru a putea ascunde mai ușor tipografia de ochii organelor represive. Mi s-a comunicat că soția mea, Steliana și cu mine fuseserăm desemnați ca tipografi!

— Ați mai făcut vreodată această meserie ?

Nu. Dar am făcut foarte multe în viața mea. Un băiat necăjit, ca să-și poată cîștiga pîinea, trebuie să învețe multe. Știam să bat la mașină, aveam oarecare înclinație la desen, scriam frumos și citeț ; se pare că eram și-o fire întreprinzătoare... Toate acestea, probabil, au contat...

Am primit o mașină mică de scris, din cele de voiaj, la care trebuia să-mi pregătesc singur matrițele, un dispozitiv de multiplicat (gestetner), cerneluri etc. Totul putea să încapă într-un geamantan obișnuit. Tot eu trebuia să procur și hîrtia : mergeam la un depozit și cumpăram cîte 10-15 kilograme de hîrtie obișnuită, pe care o transportam într-un coș de papură.

Astfel pregătit, trebuia să fiu gata pentru a începe tipărirea noului ziar — „Scînteia“. Necesitatea acestuia fusese subliniată și de către ultimul congres al partidului (V — **n.r.**). Scoaterea lui ridica, însă, probleme destul de complicate... Cum va arăta ziarul ? Ce va cuprinde ? Și cîte alte întrebări nu s-au formulat...

— Cum ați debutat în noua „profesie“ ?

— Am început, cum era de așteptat, cu titlul. Îmi plăcea să desenez și mi-am imaginat astfel frontispiciul ziarului : pe fundalul unui soare, care avea în centrul său secera și ciocanul, am scris „SCINTEA“ ; sub titlu, în stînga, am desenat un țăran, iar în dreapta, un muncitor — ambii cu mîna dreaptă întinsă spre soare. A plăcut și a și apărut așa. Apoi au venit articolele, în primul rînd editorialul, care explica necesitatea și scopul ziarului. Primul număr a fost gata ; apoi au urmat altele și altele. „Scînteia“ apărea o dată sau de două ori pe lună, după împrejurări. Tirajul oscila între

2 000 și 3 000 exemplare. Fiecare număr avea 4-6 pagini și costa 2 lei.

— Din cine era alcătuită redacția ?

— Glumești, desigur. Știți că eram în adîncă ilegalitate ? Niciodată n-am știut cine scria articolele : eu le primeam și trebuia să le tipăresc ; trebuia să fac machetarea, tehnoredactarea, cu un cuvînt tot ce trebuie pentru apariția unui ziar. După ce terminam tipărirea unui număr, începeam munca la manifeste, broșuri, fluturași. Am tipărit în același timp și „Alarma", organul antimilitarist al Comitetului Central al Partidului Comunist Român ; primul număr a apărut în primăvara anului 1932, în martie, dacă-mi aduc bine aminte...

Era foarte mult de lucru, uneori munceam zi și noapte, pe nedormite, pentru ca ziarul sau manifestul să iasă la timp. Indicațiile cereau ca din șase în șase luni să ne schimbăm sediul, mai bine zis ascunzătoarea ; am stat la început undeva, pe șoseaua Giurgiului, apoi nu mai știu precis unde. Pentru a ni se asigura o pază mai bună ne-a fost trimis **Lord.**

— Lord ?

— Da, un cîine lup, care o vreme ne-a fost de mare folos, prevenindu-ne cînd se apropiau musafiri nepoftiți. De data aceasta, însă, nu și-a mai făcut datoria. Era în 1932. Ne mutasem de cîteva săptămîni într-o nouă ascunzătoare. Lucram, împreună cu soția, la tipărirea unor manifeste. La un moment dat, ușa s-a izbit de perete și... ne-am trezit nas în nas cu agenții Siguranței. Probabil că **Lord** fusese momit cu vreun cîrnăcior și nu mai putuse rezista... Mai ales că o bună bucată de vreme trebuise să suporte — alături de noi — rigorile unui post cam negru, într-o perioadă cînd nu puteam fi aprovizionați în nici un fel, nu ni se puteau trimite nici bani...

Cum v-am spus, agenții ne-au dibuit și ne-au arestat. Am fost trimiși la Jilava. Se pregătea un proces. Autoritățile voiau să-i dea amploare, încercînd să-i implice pe toți comuniștii cunoscuți sau pe cei arestați în ultimul timp. Printre cei implicați se afla și Lucrețiu Pătrășcanu, pe care autoritățile îl învinuiau ca autor al multora dintre articolele publicate... Printre aceștia mai erau Bela Breiner și alții. Am primit indicația să nu recunosc nimic. Trebuia să improvizez o declarație care să sune cam așa : fiind șomer, n-aveam ce mînca, și-mi căutam o slujbă. Într-o zi, un tip m-a întrebat dacă știu să bat la mașină. Mi-a spus că are ceva de lucru ; am acceptat. Trebuia să-mi cîștig pîinea. Habar n-aveam, însă, cine era individul respectiv și nici ce lucram. De altfel, nici nu mă interesa ; banii contau.

Se miza pe faptul că nu eram dintre comuniștii cunoscuți ; nu fusesem arestat pînă atunci, n-aveam dosar și povestea putea să treacă drept autentică.

— Și v-a reușit planul ?

— În mare măsură, da. La proces, Pătrășcanu s-a apărat magistral și a fost scos din cauză. Pentru noi, conducerea partidului a numit apărători dintre avocații comuniști sau simpatizanți. Pînă la urmă, procesul n-a putut căpăta amploarea dorită de autorități. Eu am fost condamnat la doi ani închisoare, iar soția la un an și jumătate.

Cam acestea sînt cele cîteva lucruri pe care le-am putut afla de la modestul tovarăș gălățean, care a lucrat ca „tipograf" la „Scînteia" ilegală. De la întîmplările relatate de el au trecut patruzeci de ani. Căci, după cum știți, primul număr al „Scînteii" poartă data 15 august 1931.

Interviu consemnat de
Marian ȘTEFAN

CAPTIVITATEA ŞI MOARTEA LUI BAIAZID FULGERUL

MIHAI MAXIM

Baiazid Fulgerul (1389-1402) al patrulea sultan otoman şi unul dintre cei mai mari sultani ai Casei otomane

Cînd în primăvara anului 1402, armatele hanului turcoman [1] Timur cel Şchiop [2] îşi făcură apariţia în Asia Mică, nimeni din Imperiul otoman, din Bizanţ sau din Europa nu bănuia că lui Baiazid *, aflat în culmea puterii, i se pregătea lovitura de graţie.

În acel moment, sultanul otoman asedia, pentru a treia oară, Constantinopolul. Europa aştepta, din clipă-n clipă, vestea căderii marii cetăţi de pe Bosfor. Palmaresul victoriilor lui Baiazid [3] era atît de impunător, încît cucerirea acelei „punţi de aur între Orient şi Occident", care fusese, atîta vreme, Bizanţul, părea să nu fie decît o chestiune de timp.

Într-adevăr, într-o bătălie memorabilă, care-i adusese şi epitetul de Yildîrîm ** (Fulgerul), datorită apariţiei sale neaşteptate, într-o noapte, sub zidurile cetăţii Nicopole, Baiazid învinsese, în 1396, floarea cavaleriei europene. Ca urmare a acestei victorii, ce uimise şi înspăimîntase Europa, pămînturile bulgare fură anexate statului otoman, ele devenind, potrivit practicii din Orient, proprietatea sultanului. Albania sudică şi Thesalia căzuseră, de asemenea, sub stăpînirea sa. În Asia Mică fură supuse autorităţii suveranului de Bursa [4] principatele de Germiyam, Aydîn, Saruhan, Karaman, Menteşe şi Isfendiyar. Pentru prima oară orientalii acordară unui suveran otoman titlul de „Sultan-î iklim-i Rum" (stăpîn al ţinuturilor Romei), în virtutea faptului că stăpînea teritorii care aparţinuseră odinioară

* Astăzi, acest nume se pronunţă în Turcia „Beiazît", dar în documentele şi cronicile turco-osmane numele apare „Bayezid". În româneşte se scrie şi se pronunţă „Baiazid", datorită influenţei literaturii europene. Pentru a păstra numele sultanului otoman, în forma sa originală, nedeformată, autorul crede că şi în limba română ar trebui să se pronunţe „Bayezid" şi nu „Baiazid", tot astfel cum corect este „Mehmed" şi nu „Mahomed", „Süleyman" şi nu „Soliman" etc. Redacţia a păstrat forma în care acest nume este cunoscut în limba română.

** După o altă versiune, lansată de istoricul turc Munrimin Halil Yinanc, Baiazid şi-ar fi dobîndit epitetul de „Yildîrîm" încă înainte de a deveni suveran (1389), şi anume, cu prilejul unei campanii întreprinse în 1385 împotriva lui Alaeddin Bey, din celebra familie a principilor de Karaman din Anatolia.

Imperiului roman, iar occidentalii pe acela de „Imperator Turchorum". Bursa devenise unul dintre centrele comerțului internațional, jucînd un rol important în raporturile Orientului cu Occidentul. Influența turcă pătrunsese adînc în viața Anatoliei apusene și a Traciei.

Dar pentru a se fonda un adevărat Imperiu otoman, trebuia să cadă Constantinopolul, cu strîmtorile Bosfor și Dardanele, cu legăturile sale cu Mediterana, Marea Neagră și Marea Egee. În acest sens, Baiazid construi pe malul asiatic al Bosforului cetatea Anatoliei (Anadolu Hisarî), de unde se putea supraveghea strîmtoarea Bosfor și marea metropolă

Armatele otomane se aflau la al treilea asediu (1402) al Bizanțului, cînd, căzu ca un trăsnet vestea apariției lui Timur Lenk în Anatolia. El se îndrepta fulgerător spre ținuturile lui Baiazid, cu o armată uriașă, disciplinată și călită-n lupte. Prin întinsa sa rețea de spionaj, împînzită în întreaga Asie Mică, Timur aflase că sultanul otoman începuse să fie urît de populația anatoliană pentru costisitoarele sale campanii, pentru viața de lux și petreceri ce-o ducea în palatul de la Bursa, cu frumoasa principesă sîrbă Olivera, devenită soția sa, și pentru că nu rezistase ispitei alcoolului (zice-se, sub influența tinerei femei), fapte ce contraveneau flagrant preceptelor Coranului. Apoi, principii de Germiyam, Karaman și ceilalți nu mai puteau răbda povara supunerii. Or, apariția lui Timur, care le promitea independența principatelor, era un minunat prilej de a relua lupta cu stăpînul de la Bursa.

Timur Lenk în reconstituirea savantului sovietic, antropologul M. Gherasimov

MIC GLOSAR

1 „Turcoman"
(„turciç", „türcic", „türcmen")

— denumire generală desemnînd popoarele din familia turco-mongolă : turcii din Anatolia, turcmenii, tătarii, bașkirii, ciuvașii și alte peste 20 neamuri. Turcii din Imperiul otoman au fost numiți **„turci otomani"** (osmanlîi), de la numele întemeietorului acestui stat Osman I (1299-1326). Termenul de „otoman" a pătruns în limba română sub influența pronunției franco-engleze a numelui lui Osman (Othman, Ottomani). Pentru a deosebi limba turcă medievală (care e un amestec de turcă, arabă și persană) de cea modernă, se folosește termenul de „turco-osmană".

2 Timur cel Șchiop (1336-1405)

— renumit han turco-mongol. „Timur" (Temîr) în limbile turcice înseamnă „fier", „omul de fier", iar Lenk (Lang) în persană înseamnă „șchiop", pentru că Timur era într-adevăr șchiop, ca urmare a unei răni căpătate fie într-o luptă, fie — se spune — după o încercare neizbutită de a fura vite, pe cînd era tînăr... Europenii i-au spus Tamerlan, care este o deformare a cuvintelor persane „Timur-i-Leng" = „Timur cel Șchiop".

A supus întinse teritorii de la frontierele Chinei pînă la granițele Egiptului și din India pînă la Marea Neagră. În 1404 a plecat în campanie împotriva Chinei, dar s-a îmbolnăvit și a murit curînd, la 17 ianuarie 1405, în vîrstă de 69 ani, din care 36 petrecuți pe tron.

A dus o politică de jaf și cucerire. Prin campaniile sale din

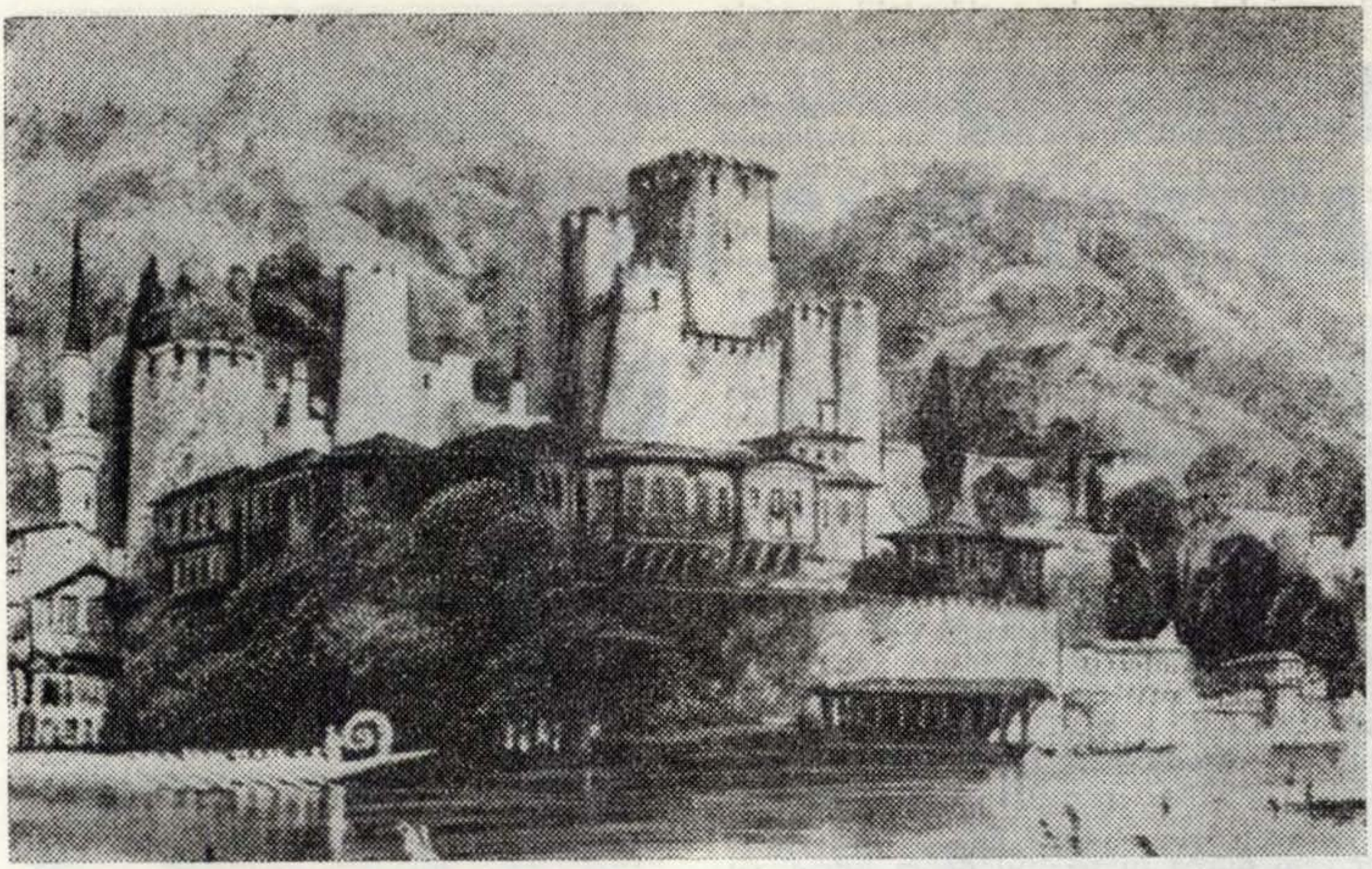

Cetatea Anatoliei (Anadolu Hisarî), construită de Baiazid pe malul asiatic al Bosforului în 1391

DEZASTRUL

...24 Zilhige 805 (28 iulie 1402), Cîmpia Ciubuk de lîngă Ankara. În zori începu — după cum menționează istoricul Ioseph von Hammer — „cea mai mare dintre toate bătăliile Islamului", „una dintre cele mai importante din istorie". Se întîlneau Timur, stăpînul Asiei, și Baiazid, spaima Europei. Primul dispunea de aproximativ 700 000 oameni, al doilea — de numai 300 000. În afară de această inferioritate numerică, Baiazid avu, încă de la început, și alte dezavantaje. Mai întîi, nu era de loc sigur pe principii anatolieni, care luptau sub steagurile sale. Apoi, armata sa, care

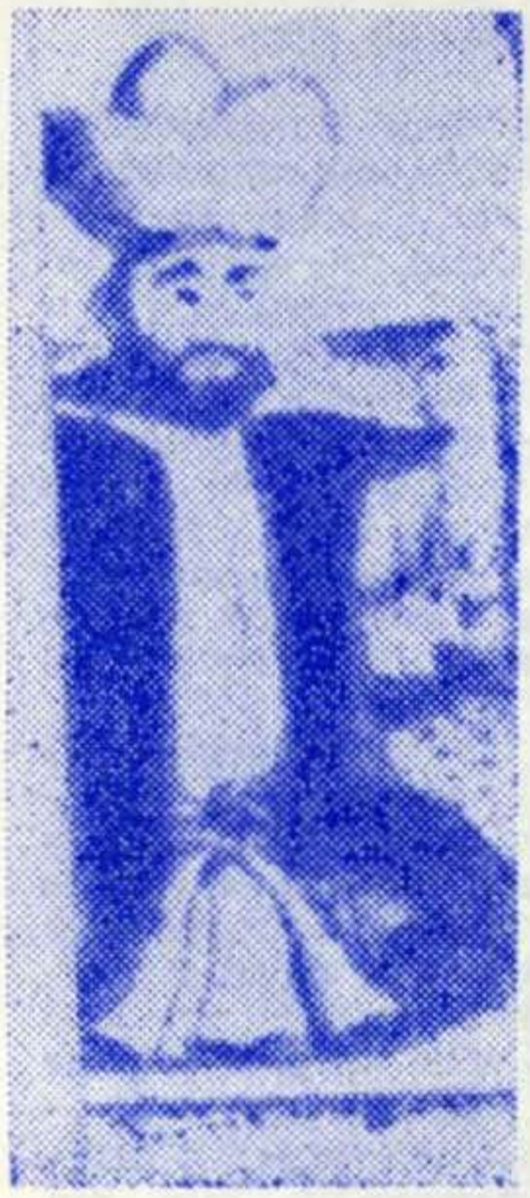

Asia a prelungit cu 50 ani viața Bizanțului, a oferit popoarelor balcanice posibilitatea de a relua lupta cu otomanii, a frînat pentru o perioadă expansiunea acestora. A facilitat deschiderea drumului comercial dintre India și Persia, pe de o parte, și cu Europa, pe de altă parte, a întreprins mari lucrări publice pe tot întinsul imperiului său. A împodobit capitala sa, Samarkand, cu monumente, a încurajat arta (zisă „timuridă") și cercetările științifice. Spre sfîrșitul vieții Samarkandul a luat locul Damascului și Bagdadului în lumea musulmană, devenind centrul științific și cultural al Islamului.

3 Baiazid I Yildîrîm (1389-1403)

— al patrulea sultan otoman și unul dintre cei mai mari ai dinastiei. Deosebit de curajos și viteaz, extrem de rapid în acțiunile sale, veșnic pe cal, purtînd chiar cîteva campanii pe an, Baiazid și-a meritat pe deplin epitetul de „Fulgerul". A lărgit posesiunile statului otoman în Europa și Asia, a construit monumente și medresé-uri (școli de tip musulman), a îmbogățit tezaurul statului, însă opera sa politică nu a rezistat.

4 Bursa

— prima capitală a statului otoman de la 1326 pînă la 1402. Europenii i-au spus Brusa (Brousse), deoarece orașul turco-osman s-a ridicat pe locul celui antic Prusa (de la Prusias, regele Bithyniei).

Orașul a jucat un rol important în comerțul dintre Orient și Occident, în special cu tradiționalele articole orientale, ca mătasea iraniană și mirodeniile indiene. A rămas celebru prin stofele și țesăturile sale de bumbac exportate

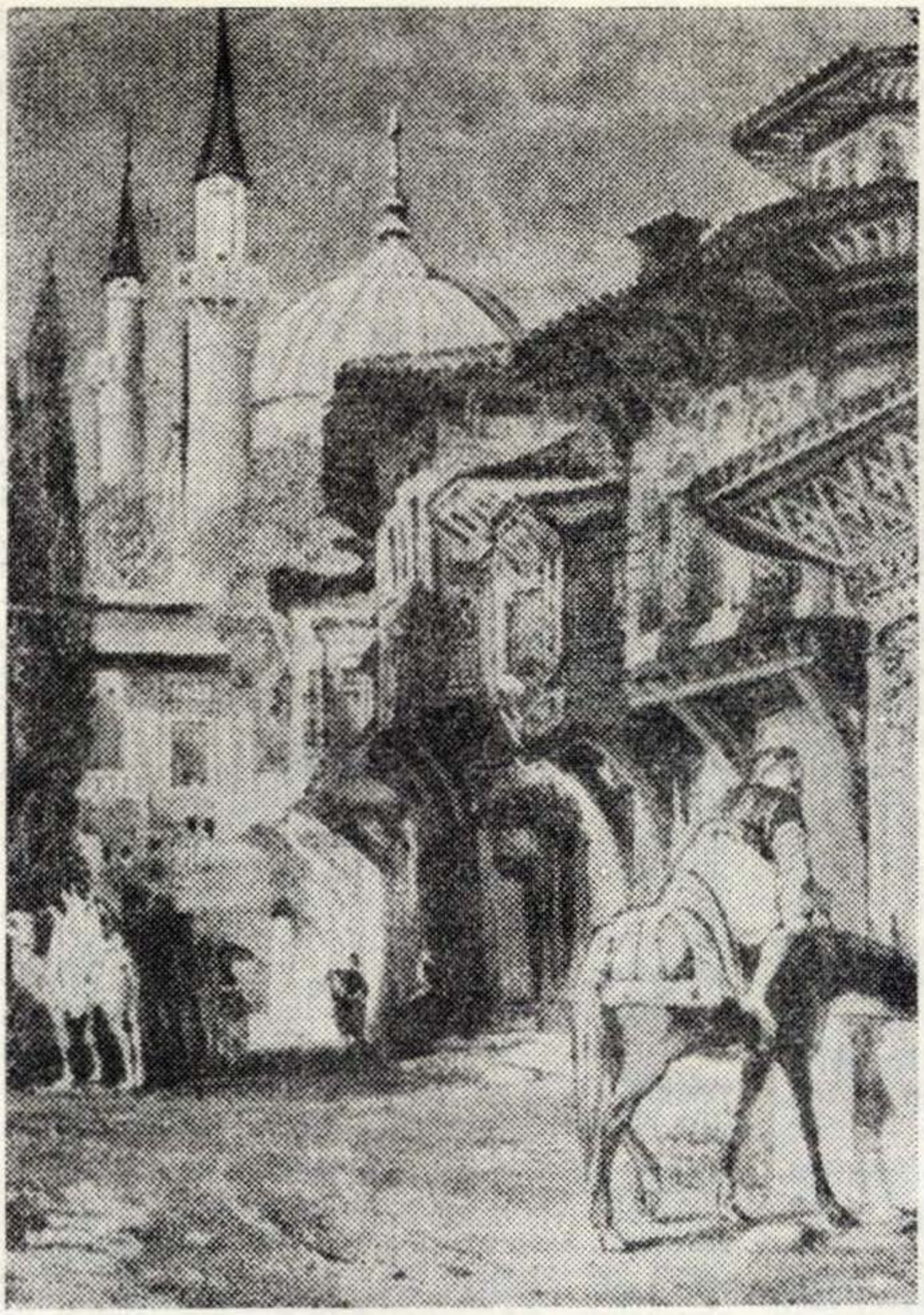

Stradă veche din Istanbulul de odinioară, cu construcții în stil clasic otoman

în toată Europa, prin monumentele primilor sultani și prin cele două splendide geamii (moschei): Ulu Djami (Moscheia mare) și Yeșil Djami (Moscheia verde). Datorită verdelui care îl domină, orașului i se mai spune Yeșil Bursa (Bursa verde).

5 Ibn Arabșah (1392-1450)

— contemporan al lui Timur și autor al unei satire răutăcioase la adresa acestuia, dar cuprinzînd o justă apreciere a caracterului cuceritorului și prețioase detalii asupra Samarkandului. Arabșah a stat 10 ani la Bursa și Edirne (Adrianopole), fiind dascăl al viitorului sultan Mehmet Celebi, unul dintre fiii lui Baiazid Fulgerul (1412-1421).

6 Giorgios Phrantzes (Sphrantzes)

— cunoscut cronicar, mare demnitar sub trei împărați ai Bizanțului, rob la turci după căderea Constantinopolului (1453), apoi răscumpărat. Este autorul unor **Memorii** despre perioada 1401-1477.

7 Boucicault (Boucicaut)

— mareșal al Franței, prizonier după înfrîngerea de la Nicopole (1396) și răscumpărat ulterior ; a scris despre propria-i captivitate.

8 Orudj ben Adil

— (născut la începutul sec. XV și mort la sfîrșitul aceluiași veac), autor al **Cronicilor dinastiei otomane**, care descriu evenimentele cu începere de la mijlocul sec. XIII pînă în 1467 (manuscrisul de la Oxford) sau 1494 (manuscrisul de la Cambdridge).

9 J. Schiltberger

— soldat bavarez, făcut prizonier de către Baiazid la Nicopole,

tocmai ridicase asediul Constantinopolului și venise în marș forțat pînă la Ankara, era obosită. În sfîrșit, Timur ocupase rîulețul Ciubuk, care pe-o zi călduroasă ca aceea ar fi fost mai mult decît necesar armatei însetate.

Rezultatul a fost dezastruos pentru armata otomană*. Baiazid se văzu repede părăsit de trupele tătare (participante ca aliate la luptă), de detașamentele principilor anatolieni, de propriii săi fii. Deși excelentele trupe sîrbești, aflate ca vasale în oastea sa, s-au oferit să-i acopere retragerea, sultanul refuză să fugă și se retrase cu garda sa de ieniceri pe o colină, unde se bătu ca un leu toată ziua. Spre seară, văzînd că totul e pierdut, acceptă, în sfîrșit, să abandoneze lupta.

Prea tîrziu. În timp ce gonea, căutînd să străpungă încercuirea lui Timur, calul i se împiedică de-o piatră și căzu (alte izvoare menționează că ar fi vrut să-și adape calul). Pînă să încalece din nou, fu înconjurat, împreună cu mica sa escortă. Se relatează că Baiazid avea atunci în mînă un fel de baltag cu care ar fi putut să se apere, dar văzînd că totul era definitiv pierdut, aruncă arma și zise : „Ei, iată-mă, ce mai așteptați ? Faceți ce-aveți de gînd să faceți !“ Și se pregăti să moară. Dar oamenii lui Lenk, după ce-l imobilizară, îl invitară : „Poftiți, sînteți oaspetele lui Timur Han !“

Prizonierul fu îndată condus la învingătorul său, care-l întîmpină în fața cortului, îl primi cu cinste, se indignă că ai săi îi legaseră mîinile și îl dojeni că luase parte personal la luptă, „deoarece suveranii trebuie să stea de-o parte și să conducă“, nu să se aventureze în vîltoarea bătăliei.

În clipa cînd intra în cortul lui Timur, ca prizonier al acestuia, Baiazid părăsea și scena istoriei. Misiunea sa se încheiase.

În vreme ce trupele lui Timur urmăreau resturile armatei otomane în retragere, Baiazid însoțea din oraș în oraș pe învingătorul său. Un corp de armată mongol cuceri Bursa, captură ceea ce mai rămăsese din tezaurul Curții otomane (cea mai mare parte fusese salvată de Süleyman, fiul cel mai mare al lui Baiazid), prinse pe Olivera, soția favorită a lui Yildîrîm **, și o trimise lui Timur. Curînd fu cucerit Izmirul (Smirna) și restabilite principatele de Saruhan, Karaman, Germiyam și altele, iar fiii lui Baiazid (Süleyman, Isa, Musa, Mustafa și Mehmed), incitați de Timur, dar mai ales de propria lor sete de putere, începură, o dispută acerbă pentru tronul de la Edirne (Adrianopol), noua capitală din 1402. Ea avea să se termine abia în 1413, prin victoria lui Mehmed I Celebi (1413-1421). În Balcani se reluară luptele împotriva otomanilor, iar împăratul Bizanțului prestă omagiu și plăti tribut hanului turcoman, în timp ce suveranii occidentali intrară în relații cordiale cu învingătorul adversarului lor de odinioară. Astfel, întreaga operă a lui Baiazid se destrămă.

* E demn de semnalat faptul că în această luptă Timur a folosit și elefanți, care, legați unul de altul prin lanțuri, au format un zid de netrecut în fața cavaleriei otomane.

** Potrivit Coranului, sultanul, ca toți mahomedanii, avea dreptul la patru soții legale. Olivera era prima soție a lui Baiazid, adică „sultana favorită“. Dar, în afară de soții, fiecare sultan își avea un harem compus din roabe (odalisce).

în 1396, înrolat în armata acestuia și participant la lupta de la Ankara (1402). Luat prizonier de către Timur în această bătălie, Schiltberger servește în armata mongolă. După 31 ani de peripeții, a revenit în Germania. A lăsat memorii prețioase despre bătăliile la care a luat parte și despre personalitățile epocii pe care le-a cunoscut.

10 Ruy Gonzales de Clavijo

— trimis al regelui Castiliei, Henric III, la curtea de la Samarkand (1404), autor al unei prețioase relatări despre aceasta.

11 Aşikpaşazade (? 1400-1481)

— Lucrarea sa **Istoriile Casei Otomane** a fost un model și un izvor pentru cronicarii ulteriori.

12 Mehmed Neşri (? — 1520)

— a redactat o istorie universală, care începe cu... Adam și se termină cu padișahii otomani. Ni se păstrează doar relatările despre aceștia.

13 Saadeddin Mehmed Hodja Efendi (1536-1599)

— unul dintre cei mai valoroși cronicari otomani. Opera sa se intitulează **Coroana istoriilor.**

14 Laonic Chalcocondyl (născut înainte de 1423 — mort în jurul anului 1470)

— celebru cronicar bizantin, autor al unor **Expuneri istorice**, care constituie o sursă narativă de prim ordin nu numai a istoriei bizantine, ci și a celei otomane.

CUȘCĂ DE FIER SAU LITIERĂ ?

S-a scris destul de mult despre cele șapte luni și două săptămîni de captivitate a fostului sultan ; dar această perioadă nu este nici pînă astăzi elucidată și există, credem puține șanse de a fi luminată vreodată. Explicația constă în faptul că izvoarele sînt confuze, tendențioase și contradictorii.

S-au format două curente de opinii : unii istorici susțin că Baiazid a fost transportat într-o cușcă de fier, fiind deci, rău tratat de Timur, alții pledează pentru o reinterpretare a izvoarelor și legendelor în legătură cu această chestiune, acreditînd teza că, în realitate, sultanul captiv a fost purtat într-o litieră ; prin urmare, a fost tratat cu cinste.

În afară de aceste păreri au mai fost lansate și altele. S-a afirmat, de exemplu, că Timur s-ar fi urcat pe cal punînd piciorul pe spinarea lui Baiazid sau că fostul sultan ar fi fost hrănit, laolaltă cu cîinii hanului, din resturile de la masa acestuia. S-a mai spus că Timur căuta să-l umilească pe Yildîrîm, obligînd-o pe Olivera să danseze ca o sclavă în fața curții hanului și a captivului însuși.

Dar asemenea păreri sînt lipsite de orice bază documentară și de orice logică.

Să vedem ce spun izvoarele :

Prizonieratul lui Baiazid în cușca de fier este menționat de unii cronicari ca Ibn Arabșah, Phrantzes, Boucicault, Orudj ben Adil. Analizînd însă critic aceste referiri, observăm că Ibn Arabșah[5] e un dușman notoriu al lui Timur. El a căutat să-l compromită, punîndu-i în seamă o asemenea răzbunare. Ca și alți istorici bizantini, Phrantzes[6], care a fost la turci, e pătruns de psihoza antiotomană. Mareșalul Boucicault[7], care fusese prizonierul lui Baiazid, trebuia să-și ia cumva revanșa povestind despre umilința la care fusese supus „Fulgerul". În ceea ce îl privește pe Orudj ben Adil[8], el, ca și alți cronicari otomani care au reținut episodul, scrie, la aproape o jumătate de secol de cele întîmplate, iar izvoarele pe care le folosește pentru amintita perioadă nu ne sînt nici astăzi cunoscute. În schimb, alte izvoare contemporane nu consemnează existența faimoasei cuști. Germanul Schiltberger[9], de pildă, făcut prizonier de către Baiazid, la Nicopole, în 1396, și de către Timur, la Ankara, în 1402, nu amintește nimic despre acest lucru. Nu pomenește de cușcă nici spaniolul Clavijo[10], oaspete la curtea lui Timur, deși o astfel de captivitate a celebrului Baiazid ar fi fost un amănunt senzațional pentru concetățenii cărora le destina scrierile sale. Cronicarul otoman Așîkpașazade[11], care se bazează pe relatările unui martor ocular la bătălia de la Ankara și însoțitor al lui Baiazid în captivitate pînă la moartea acestuia, scria : „Îl duceau pe Bayezid Han într-o litieră (tahtîrevan), asemenea unei cuști (kafes), purtată de doi cai. Totdeauna mergeau în fața lui Timur, și la popasuri litiera era depusă înaintea cortului său". Cunoscutul cronicar Neșri[12], și ulterior Saadeddin [13], repetă același lucru. Nu menționează episodul cuștii de fier nici cronicarul bizantin Laonic Chalcocondyl[14], care, după cum scrie eminentul bizantinolog Vasile Grecu, era „un istoric nepărtinitor, obiectiv și cumpătat, avînd multă grijă să descopere adevărul".

Și argumente filologice vin să infirme teoria cuștii de fier. Așa cum a arătat marele turcolog austriac Ioseph von Hammer (părintele turcologiei), legenda a fost alimentată de confuzia provocată de cuvîntul „kafes". În limba turco-osmană „kafes" înseamnă nu numai „cușcă", ci și „litieră" („lectică", „palanchin"), care era în Orient un tradițional mijloc de transport pentru femei și bărbați de seamă. După cucerirea Constantinopolului de către otomani (1453), sultanii asistau la dezbaterile Divanului imperial din spatele unei ferăstruici ce se numea „kafes". Înseamnă că padișahii stăteau, la propria lor curte, într-o cușcă ? Deci „kafes" nu înseamnă neapărat „cușcă". Cum Baiazid fusese o personalitate marcantă, deși prizonier, i s-a făcut cinstea de a fi dus într-o litieră.

Un alt argument pe care-l invocă partizanii teoriei cuștii de fier este acela că legenda unei astfel de captivități a circulat totuși în popor, mai ales în Anatolia.

Este foarte posibil ca respectiva legendă să se fi născut pe terenul nepopularității lui Baiazid din ultima perioadă a domniei sale și să fi fost pusă în circulație de către adversarii săi, principii anatolieni, cărora sultanul le luase stăpînirile. Dacă avem în vedere faptul că principele de Karaman i-a desfăcut mormîntul, i-a ars cadavrul și i-a aruncat cenușa în cele patru vînturi, atunci să ne mai mirăm că alți principi din Anatolia au putut să născocească fostului lor suveran o captivitate atît de umilitoare ? Nu trebuie uitat apoi că starea de spirit antiotomană din Bizanț și din Europa a putut favoriza răspîndirea acestei anecdote revanșarde și cu iz oriental. Dar — spune specialistul în literatura turcă, Köprülü — în Orientul islamic exista obiceiul închiderii prizonierilor într-o cușcă de fier, deci era firesc să i se aplice și lui Baiazid o astfel de formă tradițională de umilință. Savantul turc citează șapte exemple de captivi ai iranienilor, indienilor etc. ; examinînd însă cu atenție lista, constatăm

că șase dintre acești prizonieri nu fuseseră suverani, ci supuși revoltați, iar al șaptelea — un suveran ținut captiv de către un trib ; nu era vorba deci de raporturi dintre un suveran și alt suveran, de la egal la egal, cum era cazul între Timur și Baiazid.

Dovadă că Timur l-a tratat pe Baiazid potrivit prestigiului și rangului acestuia îl constituie și faptul arătat mai sus. și confirmat de cronicari turci, că atunci cînd fostul sultan a fost adus pentru prima oară la el cu mîinile legate Timur s-a indignat. de la Samarkand voi așeza pe tătari în țara ta".

Aceste cuvinte au mîhnit adînc pe captiv, fiindcă înțelegea că va trebui să însoțească pe Timur pînă în capitala sa de la Samarkand (Asia centrală), împodobindu-i carul de triumf, și că în acest răstimp statul otoman, dat pe mîna tătarilor, se putea destrăma. Fire prin excelență orgolioasă și impulsivă, Baiazid n-a putut suporta gîndul unei asemenea umilințe. Cîteva picături de otravă aflate sub piatra

Copist din epoca otomană, redactînd scrisori sau acte la cererea oamenilor de rînd. Remarcabil în această litografie este veșmîntul femeilor din Turcia, care s-a purtat pînă la reforma lui Atatürk

Prin urmare, izvoare, precum și argumente de ordin filologic, istoric și logic pledează contra tezei unei captivități a lui Baiazid într-o cușcă de fier.

MOARTE BUNĂ, ASASINAT SAU SINUCIDERE?

Trecuseră șapte luni de captivitate. În acest timp, fostul monarh însoțise pe Timur de la Ankara la Kütahya și de acolo la Izmir și Akșehir. Încercările de a-l elibera, fie răscumpărîndu-l (contra 90 000 galbeni, sumă uriașă pe vremea aceea), fie scoțîndu-l tainic (printr-un tunel) din captivitatea mongolă, eșuară. Nerăbdător Yildîrîm se adresă, într-una din zile, lui Timur, rugîndu-l să nu-i distrugă statul și să-l pună în libertate. „Astăzi sînt eu înfrînt, mîine poți fi tu" — ar fi spus fostul sultan. La acestea, Timur ar fi răspuns : „Așa este. Dar pînă cînd te vei întoarce

inelului ce-l purta au fost suficiente. Astfel muri la Akșehir, în Anatolia sudică, Yildîrîm Sultan Baiazid, în 9 martie 1403, după șapte luni și două săptămîni de captivitate.

Aceasta e doar o versiune (credem cea mai veridică și mai logică) a morții sale. Recent, prof. dr. Bedi Șehsuvaroglu, de la Universitatea din Istanbul, a adus noi argumente în favoarea tezei sinuciderii lui Baiazid, teză multă vreme ignorată. El arată că în lumea islamică sinuciderea fiind considerată o crimă, urmașii lui Baiazid din dinastia otomană și cronicarii de la curtea lor au căutat să treacă sub tăcere această

moarte „eretică". Mai mult, unii suverani otomani au dezavuat pur și simplu pe Baiazid.

După o altă versiune, prizonierul lui Timur ar fi sfîrșit de moarte naturală, cauzată, după unii de reumatism cronic, după alții de hipertensiune arterială sau de insuficiență respiratorie. E posibil ca aceste complicații, apărute pe fondul maladiv anterior al captivului, să fi fost provocate de starea deprimantă în care se afla mîndrul sultan. Ele însă nu exclud teza sinuciderii, ci o susțin.

S-a lansat și teoria că Timur însuși ar fi dispus asasinarea prizonierului său, dar această supoziție nu rezistă în fața izvoarelor. Într-adevăr, ce interes ar fi avut Timur să distrugă un atît de prețios trofeu, tocmai în ajunul întoarcerii sale la Samarkand ? Din izvoare rezultă, dimpotrivă, că Timur se interesa îndeaproape de sănătatea captivului și-i trimitea chiar medicul său personal spre a-l îngriji. Cînd, pe neașteptate, hanului i se aduse vestea morții lui Baiazid, el fu (din calcul politic sau din sentimente umanitare) profund mîhnit. După cîteva zile, rămășițele pămîntești ale fostului sultan fură trimise fiului acestuia, Mehmed Celebi, care în 1412 avea să devină unicul stăpîn al statului otoman.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

J. von Hammer — Sur la pretendue cage de fer de Bayezet, **în „Journal Asiatique", VIII, Paris, 1826, pp. 298-302.**

— Histoire de l'Empire Ottoman, **trad. de J.J. Hellert, Paris, 1835, vol. 2, pp. 97-101.**

H.A. Gibbons — The Foundation of the Ottoman Empire, **Oxford, 1916, p. 255 n. 1**

N. Martinovitch — La cage de fer de Bayezet, **în „Journal Asiatique", 1927, CCXI, pp. 135-137.**

M.F. Köprülü — Yildîrîm Bayezid in esareti ve intihari hakkinda **(Cu privire la captivitatea și moartea lui Yildîrîm Bayezid), în „Belleten" (Ankara), I, nr. 2, Nisan (aprilie), 1937, pp. 591-603.**

M.M. Alexandrescu-Dersca — La campagne de Timur en Anatolia (1402), **București, 1942, pp. 120-122.**

Bedi Şeheuvaroglu — Yildirim Bayezid'in son günleri ve ölümu, **(Ultimele zile și moartea lui Bayezid Fulgerul) în „Belgelerle Türk Tarihi Dergisi" (Revista de istorie turcă prin documente), Istanbul, nr. 17, Şubat (febr.), 1969, pp. 43-46.**

E.B. Şapolyo — Asmanli Padişah Hayatlari **(Viețile padișahilor otomani), Istanbul, 1969.**

ANDRONIC COMNENUL

(Urmare din p. 21)

s-a aruncat în șa, pe jumătate dezbrăcat și, scoțînd sabia din teacă, l-a lovit pe Aiochristoforit, despicîndu-l în două. Apoi a pornit în galop pe străzi, strigînd că-l omorîse pe slujitorul monarhului. S-a oprit în piața catedralei Sf. Sofia și a intrat înăuntru, cu sabia însîngerată în mînă, urmat de rude, prieteni și nelipsiții gură-cască. Cei adunați în catedrală au petrecut o noapte zbuciumată. O noapte la fel de zbuciumată a petrecut și Andronic în palatul său, neștiind ce să facă. Mult pergament prețios, a consumat el înainte de a da o formă definitivă apelului către locuitorii Constantinopolului, în care îi implora să nu se răscoale și le făgăduia iertare. Dar în cursul acelei nopți, oamenii începuseră să se obișnuiască cu ideea că slujitorii conducătorului lor erau lași și muritori, și că el însuși era la fel de muritor. Dimineața, în jurul catedralei s-au adunat mii de oameni, cerînd ca Isaac să urce pe tron. De îndată s-a găsit cineva care să aducă o scară și să scoată de sub cupola catedralei coroana lui Constantin cel Mare, pentru a fi așezată pe capul noului împărat.

Andronic a vrut să dea o lecție orășenilor răzvrătiți, dar n-a găsit soldați. A vrut să abdice și să lase tronul fiului său, dar propunerea lui a fost întîmpinată cu rîsete și strigăte de batjocură. Iar cînd mulțimea înfuriată a spart poarta și a năvălit în palat, Andronic s-a grăbit să-și scoată cizmele de purpură și crucea de la gît — insemnele imperiale — și să se refugieze pe o corabie, cu chipul ascuns sub o șapcă de barbar. A fost însă ajuns din urmă și dat spre judecare supușilor din Constantinopol. L-au bătut bărbații, l-au bătut femeile pe ai căror soți îi ucisese sau le scosese ochii, i-au spart dinții, i-au smuls smocuri de păr din barbă, i-au retezat o mînă, apoi l-au aruncat în închisoare, fără hrană și fără apă. După cîteva zile, bătrînul Andronic, schilodit, a fost așezat pe o cămilă rîioasă și purtat pe străzile Capitalei. Și din nou, foștii lui supuși l-au bătut cu bîtele, l-au împroșcat cu gunoaie, l-au stropit cu apă clocotită și, în cele din urmă, l-au spînzurat cu capul în jos și l-au înțepat cu lăncile pînă și-a dat ultima suflare.

...Primul lucru pe care l-a făcut Isaac Angelos cînd a trecut pragul palatului imperial a fost să interzică pedeapsa cu moartea.

„OMUL SIMPLU DIN POPOR ESTE ISTORIA ROMÂNĂ ÎNTRUCHIPATĂ“

N. COPOIU
doctor în istorie

Dintre scrierile care oferă material științei istorice, nu încape îndoială că de o audiență deosebită la publicul cititor se bucură memoriile și însemnările personale. Sînt unele lucrări memorialistice care nu numai că depășesc cu mult notația personală, subiectivă a unor impresii, dar, pornind de la impresiile personale, caută să le îmbine cu datele statistice, cu izvoarele clasice istorice, astfel încît aceste memoriale devin în bună măsură lucrări de istorie.

Este exact cazul unui manuscris de 300 pagini, achiziționat nu de mult de Arhiva Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. Manuscrisul, intitulat *România sau Principatele dunărene — Moldova și Valahia — în prezent și în trecutul apropiat*, este semnat de Luca Anastasievici Neaga, dragoman * al Consulatului Rusiei la Iași, și poartă data de 28 aprilie 1868.

De obicei, cînd este vorba de o scriere istorico-socială, se cercetează cu destulă luare aminte persoana autorului, coordonatele sale sociale. Se consideră că judecățile sale nu pot să nu fie influențate de poziția sa în societate. În cazul de față, din păcate, autorul ne este, cel puțin deocamdată, prea puțin cunoscut.

În orice caz, lucrarea era destinată cititorului rus, nu numai datorită limbii, ci și a informațiilor particulare pe care le-a adăugat autorul, anume pentru un cititor străin. A o considera un simplu raport diplomatic de informare ar fi inexact, căci autorul a făcut trimiteri la sursele documentare, ceea ce ne determină să credem că lucrarea era destinată și tiparului. Totuși, după investigațiile noastre de pînă acum, credem că textul nu a fost publicat, de vreme ce istoricii ruși și sovietici nu o menționează. Nici o copie a textului nu a fost descoperită pînă acum nici în arhivele Ministerului Afacerilor Externe din Moscova, unde ar fi trebuit să existe, dacă ar fi fost înaintat ca un raport diplomatic. Deducem că autorul a purces la scrierea lucrării din nevoia de a umple un gol din literatura istorică rusă.

Manuscrisul a fost redactat în numai cîteva luni, la începutul anului 1868. Autorul și-a bazat lucrarea atît pe documente oficiale tipărite, cît și pe observații proprii, iar, în unele cazuri, pe date

* Interpret.

obținute prin contactul direct cu unele personalități. Din unele pasaje ale lucrării reiese că el se afla de cel puțin douăzeci de ani în principate : asistase la revoluția din 1848, culegînd impresii de la „publiciști români" și „persoane particulare care au participat la această acțiune". Pe de altă parte, evocînd lupta pentru unire, el aduce precizarea că fusese „martor ocular al acestui eveniment".

Precumpănitoare: influența romană

Lucrarea este împărțită în 11 capitole care nu respectă cronologia. După un capitol introductiv consacrat „trecutului apropiat", în care se descrie în culori vii epoca fanarioților, urmează zece capitole, fără titluri, numerotate de la II la XI. Conținutul lor, în ansamblu, îl formează zugrăvirea societății românești pe clase și categorii sociale, a instituțiilor sale caracteristice. Cartea conține pagini interesante despre boierime, clerul, „starea mijlocie" (arendași și comercianți), „românul simplu" (țărănimea), armata, legislația, învățămîntul, regimul proprietății, problema industriei și comerțului.

În genere, capitolele au două părți : una referitoare la trecut și alta sociologică, în care se întreprinde o adevărată disecție a structurii și trăsăturilor societății românești de la mijlocul veacului trecut.

Recunoscînd originea latină a poporului român, Luca Neaga îndeamnă pe toți filologii „să examineze mai atent, cu mai mult interes, viața românului din popor [...] Omul simplu din popor — scrie el — este istoria română întruchipată, în care se citește limpede influența romană, ca și celelalte influențe care au pătruns adînc în viața oamenilor din popor și care nu au dispărut de-a lungul veacurilor. Dar dintre toate influențele, cea romană precumpănește".

Prima dintre ideile principale sau poate chiar ideea de bază a lucrării, care revine în toate capitolele, este aceea de condamnare a boierimii, împotriva căreia sînt îndreptate adevărate filipice. „Această boierime — scrie autorul — și-a trăit traiul, s-a răsuflat. Lipsesc din sîngele ei principii înviorătoare, creatoare. Dimpotrivă, ea constituie un cadavru în descompunere, pe care nu-l mai poate ajuta nici o inter-

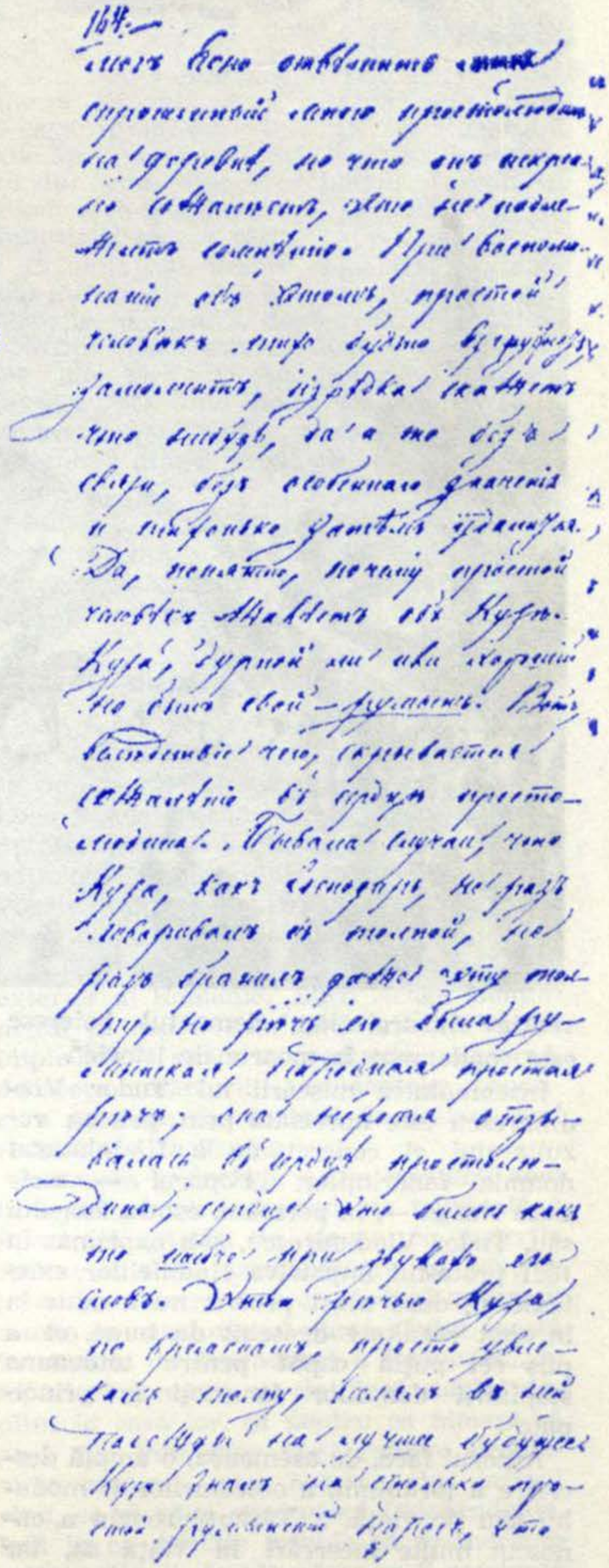

O pagină din manuscrisul inedit al lui Luca Anastasievici Neaga, întocmit în 1863.

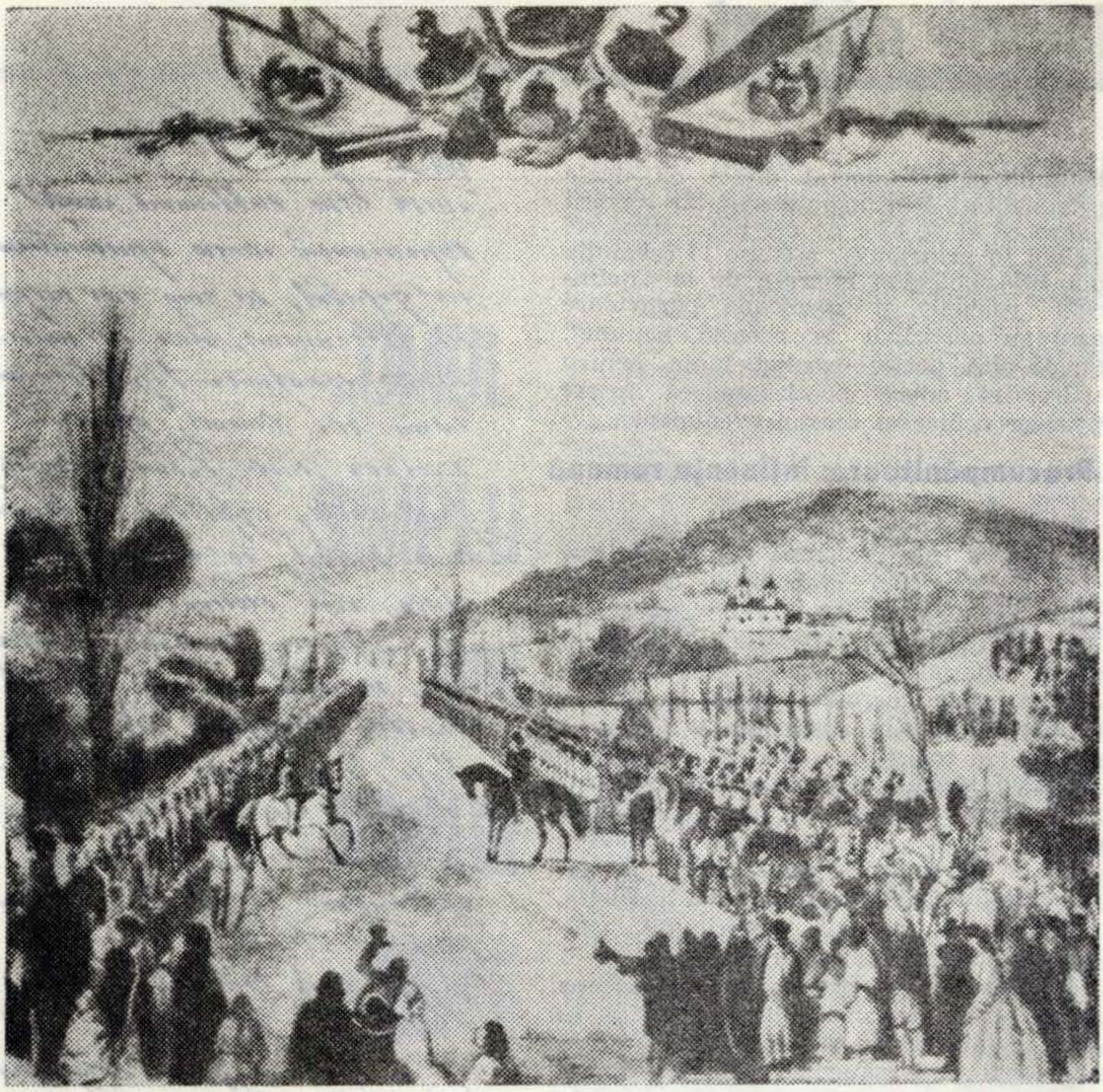

Intîlnirea ostaşilor moldoveni şi munteni la Socola, lîngă Iaşi, în aprilie 1859. Litografie de Gh. Asachi

venţie chirurgicală; elementul boieresc este condamnat la moarte de istorie".

Însemnătatea mişcării lui Tudor Vladimirescu este apreciată prin prisma rezultatului ei concret de a fi înlăturat domnia fanarioţilor. „Poporul — scrie Luca Neaga —, în persoana conducătorului său, Tudor Vladimirescu, şi-a exprimat în 1821 protestul împotriva rînduielilor existente şi, dacă acest protest nu a adus la început rezultate deosebit de bune, el a pus cel puţin capăt pentru totdeauna stăpînirii domnilor fanarioţi în principate".

Autorul face, de asemenea, o amplă descriere a ţărănimii, a obiceiurilor şi modului său de viaţă. „...Ţăranul român a cunoscut multe încercări în viaţa sa, iar din pricina unor condiţii excepţionale, aceste încercări au fost mai grele şi de mai lungă durată". Subliniind că „la aceasta a contribuit situaţia geografică", L. A. Neaga arată că, în majoritatea cazurilor, orice mişcare de oşti în această parte a Europei „nu ocolea Principatele dunărene".

Ţăranca română — o fiinţă de nepreţuit

Un frumos omagiu aduce autorul ţărancei române, despre care scrie că „este o adevărată comoară, o fiinţă deosebit de harnică. Pe dinafară casa sclipeşte totdeauna de albă şi curată ce este, înăuntrul — la fel; totul este în bună rînduială, totul îşi are locul său şi e atîta curăţenie, e atît de plăcut încît te întrebi cînd are timp să facă toate acestea... Tre-

buie să repet încă o dată, că nevasta țăranului român este o ființă de neprețuit".

Interesantă este și o altă remarcă a lui L. A. Neaga, care arată că, „în ciuda mijloacelor modeste alocate pentru învățămînt, din școlile țării ies tineri destul de bine pregătiți, care ocupă locuri onorabile în administrația țării. Acești tineri sînt în cea mai mare parte de origine plebee, capabili să presteze o muncă asiduă și grea". Sau, în alt loc : „Poporul român este capabil să asimileze repede ceea ce i se transmite".

Tratînd pe larg și sub aspecte variate domnia lui Cuza și vorbind despre răsturnarea acestuia și venirea lui Carol, autorul prevedea, printre altele, că poporul român nu-l va agrea pe noul domnitor. „În concepția poporului simplu, prințul Carol este ceea ce au fost și domnii (străini, fanarioți — *n.r.)* înaintea lui. El nu se va contopi niciodată organic cu poporul, orice s-ar spune. Va fi considerat întotdeauna un străin în care nu bate inima poporului, care nu cunoaște instinctul poporului". Spre deosebire de Carol, remarcă autorul, Cuza era iubit de popor. „Bun sau rău, era un om din poporul său, *un român...*"

Țară bogată, oameni săraci...

Un interesant capitol, atît din punct de vedere documentar cît și al înțelegerii realităților, ni se pare a fi cel privitor la proprietatea funciară, în care un loc important îl ocupă analiza legii de împroprietărire a țăranilor din 1864. Luca Neaga o consideră drept un rezultat vizibil al luptei dintre „elementul boieresc și cel democratic, al cărui exponent era pe atunci guvernul Cuza... Prin aceasta (lege — *n.a.*), națiunea română, bineînțeles, cu excepția boierilor, îl împuternicea pe Cuza să acționeze în favoarea națiunii, fără să se bucure de concursul boierilor furibunzi și rebeli... (Reforma) a apărut într-un moment deosebit de critic al evoluției agriculturii românești. Treptat, ea își va arăta însă roadele, va da rezultate binefăcătoare, pe care era în drept să le aștepte orice om cu judecată de la această cotitură economică". În alt loc al lucrării, autorul exprimă părerea, confirmată din păcate de evoluția ulterioară a raporturilor agrare din România, că „la sfîrșitul epocii de răscumpărare o parte a pămîntului va trece din nou la moșieri, cu toate că în lege există o prevedere care, pentru o perioadă de 30 ani, interzice țăranului să-și vîndă lotul de pămînt. O parte a țăranilor — explică el — va face acest lucru, pur și simplu, din pricina sărăciei..." Asemenea observații pătrunzătoare nu pot să nu atragă atenția specialiștilor, fie și numai pentru faptul că au fost făcute la numai patru ani de la reformă.

Din mai multe pagini reiese cu pregnanță simpatia cu care privește Luca Neaga progresul general al poporului român și, pentru anul 1868, este remarcabil modul cum pune problema dezvoltării economice a României, a perspectivelor de industrializare a țării.

El amintește despre calea ferată Giurgiu-București, aflată pe atunci în construcție, și menită, după aprecierea sa, să contribuie la creșterea forțelor de producție ale țării. Orașul Giurgiu, notează Neaga, „este unul dintre centrele de depozitare de pe Dunăre, unde se realizează schimbul dintre producția internă și cea externă".

Iar mai departe : „Ar fi plăcut să vedem, cel puțin într-un viitor apropiat, o anumită mișcare în favoarea unei industrii interne mai largi..."

Stăpîni deplini în casa proprie

În cadrul prezentării problemelor care se puneau în fața tînărului stat român, Luca Neaga acordă un loc important străduinței pentru obținerea independenței naționale. El socotește „vasalitatea față de Poarta otomană" drept un fapt care frîna dezvoltarea economică a țării. Analizînd problemele dezvoltării comerțului exterior al României, Luca Neaga menționează că dependența țării față de Turcia împiedică serios producția internă, deoarece mărfurile occidentale beneficiau pe piața românească de același tarif redus ca și în Turcia.

Lucrarea se încheie cu un veritabil apel la lupta pentru independența națională a României. „Astfel de șicane cu puterile străine și altele asemănătoare în diverse probleme interne trebuie să ducă guvernul român la concluzia că sursa răului constă în situația de dependență a României..., în faptul că românii nu sînt încă stăpîni deplini în casa lor. Și pentru ca nimeni să nu-i mai împiedice să-și rezolve problemele externe este necesar, în primul rînd, ca ei să-și cucerească independența. Iată în ce direcție trebuie să se îndrepte astăzi acțiunile lor. După ce va fi rezolvată această problemă primordială, celelalte se vor rezolva de la sine, desigur, **fără vreo intervenție din afară**".

Litografie de epocă înfățișînd muncile agricole și viața țărănească

Și în altă parte : „Realitatea este că poporul de rînd, în pofida tuturor suferințelor pe care le-a îndurat, a scris, treptat și răbdător, cu propriul său sînge, istoria României".

Ne oprim aici cu enumerarea ideilor și problemelor cuprinse în lucrarea lui Luca Neaga, nu pentru că am fi epuizat această enumerare, ci pentru motivul că un text consistent de 300 pagini nu poate fi rezumat complet în spațiul de care dispunem. Manuscrisul are în primul rînd o valoare documentară, cercetătorul găsind în paginile lui cîteva date demne de referință. Astfel, capitolele din partea a doua a lucrării cuprind analize atente ale situației social-economice din tînărul stat român, pentru care sînt folosite atît statisticile cît și unele date culese din contactul direct cu realitățile. Aprecieri asupra recoltelor din anii 1865-1867, asupra evoluției prețului vitelor de muncă ș.a. sînt de natură a aduce în circuitul științific elemente importante pentru reconstituirea tabloului general social-economic și politic al societății românești.

Lucrarea lui Luca A. Neaga — al cărei destin trist de a fi rămas un secol îngropată nu ni-l putem explica deocamdată — este o operă originală, proaspătă și încărcată de parfumul autenticității.

Pe la mijlocul secolului trecut, puțini auziseră despre insula Krakatoa. Un petec de pămînt aruncat la capătul lumii, năpădit de vegetația luxuriantă a tropicelor... Locuitorii săi, nu prea mulți, trăiau liniștiți, agonisind cu trudă puținul trebuincios vieții. De pe puntea unui vapor străbătînd strîmtoarea Sondelor, acest ostrov oferea privelișteа unui munte vulcanic, căruia băștinașii îi ziceau Rakata și care măsura puțin peste 800 m. Adormise prin 1680 și de atunci nu mai dăduse semne de trezire. Totuși, nu peste multă vreme numele său avea să se găsească pe toate buzele, făcînd înconjurul globului, ca un simbol al catastrofelor...

Ce s-a întîmplat ? Ce forțe uriașe au întrerupt acest somn de veacuri ? Și cît de cumplite au fost urmările ? În numărul viitor : TRISTA CELEBRITATE A INSULEI KRAKATOA.

1910 - 1912

EPOPEE ȘI TRAGEDIE LA POLUL SUD

„Cred că niciodată n-au acționat pînă acum simultan două expediții atît de bine înzestrate, conduse de exploratori atît de remarcabili. Căpitanul Scott are marele avantaj de a cunoaște regiunea polară australă. Căpitanul Amundsen are și el atuuri incontestabile, dat fiind că a avut curajul să ierneze chiar lîngă Bariera de gheață. Ținînd seama de aceste împrejurări, cred că există temeiuri serioase să sperăm că ambele expediții vor atinge Polul Sud..."

Fridtjof Nansen
1911

VAL TEBEICA

Atras de vîltoarea evenimentelor desfășurate în legătură cu dobîndirea independenței patriei sale, Nansen * se consacrase activității politice, ca purtător de cuvînt al Norvegiei, în fața frămîntatei Europe de la începutul veacului XX. Totuși, chemarea ghețurilor era încă vie în inima sa. De aceea, cînd, în ianuarie 1907, Roald Amundsen i l-a solicitat pe „Fram" — legendarul vas care înfruntase în două rînduri ghețurile arctice — pentru a descoperi Polul Nord printr-o călătorie pornită din regiunea strîmtorii Behring, Nansen i-a mărturisit că va avea el însuși nevoie de vas pentru o expediție la Polul Sud. Totuși, pînă la urmă, absorbit de importante probleme de stat, i-a cedat „Fram"-ul tînărului său compatriot.

„Nu mai îmi rămînea decît să dau o mare lovitură"

Anul 1908. Amundsen, ajutat de guvernul norvegian (care i-a alocat 75 000 coroane) și de numeroșii săi admiratori, a început reparația vasului. Pregătirile în vederea expediției s-au desfășurat anevoie, însă temeinic. În anul următor, 1909, o veste senzațională a ajuns însă să-i răstoarne întregul plan : Polul Nord fusese descoperit la 6 aprilie **. Amundsen nu

* Vezi „Magazin istoric" nr. 5/1970 *(n.r.)*.

** Vezi „Magazin istoric" nr. 3/1970 *(n.r.)*.

voia să fie al doilea și a preluat cu hotărîre visul lui Nansen : *atingerea Polului Sud.*

Era același scop ca și al exploratorului englez Robert Falcon Scott, care se pregătea intens, mai de mult, în vederea realizării lui. Amundsen a pus în balanță șansele sale și ale viitorului său rival, care avea de-acum un oarecare avans. El a decis să-l întreacă. Așa a început marea competiție.

Dar această hotărîre este prea importantă în explicarea cursei ce începea, pentru a nu o reda chiar după jurnalul lui Amundsen, cu toate justificările invocate de acesta :

„Polul Nord fusese atins ; cea mai importantă problemă arctică — în ochii marelui public — era rezolvată [...] Nu mai îmi rămînea decît să dau o mare lovitură, atacînd Polul Sud [...]

Aveam intenția să-l pun la curent pe căpitanul Scott cu planurile mele [...] Programul expediției engleze era complet diferit de al meu ; am considerat deci telegrama pe care am trimis-o mai mult ca un gest de curtoazie decît ca o comunicare menită să-i schimbe intențiile.

Expediția engleză fusese organizată exclusiv în scopuri științifice. Polul nu era pentru ea decît o digresiune, în timp ce pentru mine constituia scopul principal".

Așa prezenta Amundsen lucrurile. E totuși improbabil că Scott să fi subscris la termenul „digresiune"...

Întîlnirea din Golful Balenelor

Iată filmul desfășurării inițiale a celor două expediții :

— 15 IUNIE 1910 : *„Terra Nova" a părăsit Marea Britanie, cu direcția Noua Zeelandă. Comandantul Scott era același navigator îndrăzneț care, în anii 1902—1904, explorase, cu nava „Discovery", zona mărginașă a „continentului de gheață", ba, mai mult, pătrunsese chiar spre zonele centrale ale Antarcticii. Acum, expediția sa era alcătuită din 50 oameni, dintre care 11 naturaliști. Vasul transporta 40 sănii, dintre care 3 pe șenile, 33 ciini siberieni și 19 ponei de Manciuria.*

— 9 AUGUST 1910 : „Fram" a ridicat ancora din portul Akershus, părăsind coastele stîncoase ale Norvegiei. La bordul și în calele sale au fost depozitate : o casă de lemn demontabilă, 15 corturi, care puteau adăposti fiecare cîte 16 oameni, precum și 10 sănii și o mare cantitate de provizii, pentru membrii expediției și pentru cei peste o sută de cîini groenlandezi.

Doi competitori iluștri : Roald Amundsen...

— 2 IANUARIE 1911 : *„Terra Nova" a pornit spre Antarctica, după o lungă escală în Noua Zeelandă. Expediția engleză a făcut ultimele pregătiri în vederea asaltului antarctic. Căpitanul Scott a stabilit detaliile itinerarului : va traversa sudul Pacificului și Marea Ross și — după ce va trece prin fața muntelui Erebus — va debarca întregul material la 50 km nord de Hut Point, în golful Mac Murdo.*

— 12 IANUARIE 1911 : La capătul unei călătorii de peste 16 000 mile, cu scurte popasuri în insulele Madeira și Kerguelen, „Fram" a aruncat ancora în Golful Balenelor, situat la marginea răsăriteană a Barierei de gheață. Norvegienii au debarcat pe ghețar, propunîndu-și ca, într-un timp foarte scurt, să amenajeze baza de iernare : o casă de lemn, cu o suprafață de 7,80 m pe 40 m, corturi pentru cîini, depozitarea ali-

...și Robert Falcon Scott

mentelor și combustibilului. Amundsen a botezat-o „Framheim", adică „Casa lui Fram".

4 FEBRUARIE 1911 : *După ce a debarcat întregul material la Cap Evans, unde Scott a și rămas și a hotărît amenajarea bazei sale de iernare, „Terra Nova" a pornit într-o scurtă croazieră de recunoaștere a marginii „Barierei de gheață". Pătrunzînd în Golful Balenelor, l-a descoperit pe „Fram", iar pe gheață s-a înfățișat privirilor, deja ridicată, baza norvegiană. Amundsen recuperase deci avansul englezilor.*

Despre toate acestea, despre veritabila cursă pentru Polul Sud, întreaga lume avea să afle abia mai tîrziu. În presa engleză au apărut atunci articole în care, printre altele, se spunea : „Un mare interes a stîrnit în rîndul celor care urmăresc expediția căpitanului Scott spre Polul Sud știrea că în Golful Balenelor expediția a întîlnit vasul «Fram», al expediției condusă de exploratorul norvegian căpitanul Amundsen" ; „Nimănui nu-i trece prin minte că Amundsen vrea să concureze pe Scott".

Și totuși...

Start !

Atît Amundsen cît și Scott au dat dovada unor calități deosebite, dar cel dintîi le-a adăugat o siguranță uimitoare. Norvegianul a avut în vedere, mai mult, se pare, decît englezul, experiența și greșelile lui Ernest Henry Shackelton (lungimea traseului, alegerea poneilor de Manciuria pentru tracțiune etc.). În 1908, acesta încercase să ajungă la Polul Sud. Amundsen a ales un itinerar mai dificil, dar mai scurt cu circa 200 km decît cel al expediției britanice (aceasta din urmă reedita traseul lui Shackleton). Amănuntele fiecărei etape au fost stabilite cu o mare precizie și cu ceea ce unii au numit un adevărat „simț polar", esențial în lupta cu vitrega natură antarctică. Roald Amundsen participase la prima iernare din istoria explorărilor „continentului de gheață" (împreună cu naturalistul român Emil Racoviță, în cunoscuta expediție a vasului „Belgica"). Dobîndise, de asemenea o vastă experiență în anii călătoriilor sale arctice și a traversării „Trecerii de Nord-Vest". Dar Robert Falcon Scott era un mai bun cunoscător al Antarcticii, unde ajunsese pînă la 82°17' latitudine sudică, iar învățămintele acelei explorări constituiau un cert avantaj pentru el.

Ambele expediții au profitat de scurta vară antarctică și, în ianuarie-martie 1911, au făcut mici călătorii de acomodare, instalîndu-și totodată depozite de provizii pe viitoarele trasee. Norvegienii au amenajat trei asemenea depozite, în dreptul paralelor 80, 81 și 82, iar britanicii două, primul la 40 km sud de baza de iernare și al doilea lîngă paralela 79.

Traseele alese erau diferite și ca itinerar, și ca distanță. Scott a pornit spre Polul Sud — așa cum arătam — pe un drum mai puțin dificil decît cel al lui Amundsen, dar ceva mai lung. Englezii erau convinși că vor învinge mai ușor lungimea traseului pe gheață datorită poneilor manciurieni, foarte rezistenți la ger, și celor trei sănii pe șenile (un fel de tractoare-automobile). Norvegienii și-au luat cu ei doar cîini groenlandezi, pe care eschimoșii îi folosesc în mod tradițional. Să nu uităm că mijloacele de transport sînt decisive într-o expediție polară. Fridtjof Nansen scria : „Amundsen are peste o sută de cîini groenlandezi buni, care în această regiune sînt, cred, mult mai indicați decît poneii. Ei suportă mai bine clima și își pot transporta mai departe hrana".

Iarna australă s-a scurs cu bine pentru ambele expediții, instalate una la Framheim, cealaltă la Cap Evans. Apoi Amundsen a pornit primul, la 8 septembrie, ca să cîștige timp. Dar vara era încă departe și, după cinci zile de înfruntare a unui ger

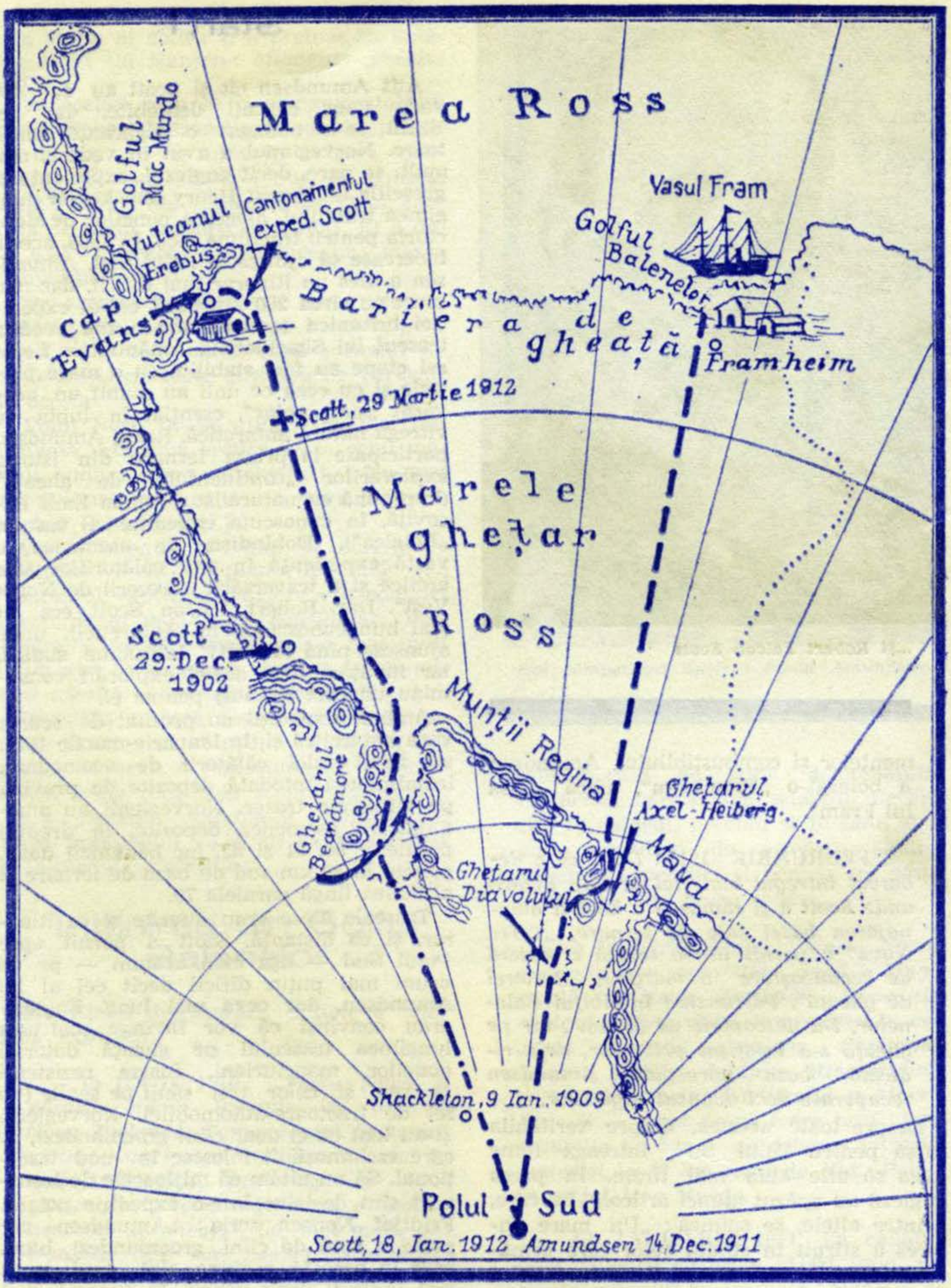

Cele două trasee. Oare și în alegerea lor stă explicația victoriei unuia și a înfrîngerii celuilalt ?

cumplit, startul s-a dovedit greşit. Exploratorul s-a reîntors la bază.

Scott a fost mai prevăzător şi a aşteptat vremea prielnică pentru ponei şi pentru folosirea mijloacelor sale mecanizate.

Startul definitiv al expediţiei norvegiene a fost dat la 19 octombrie 1911. Amundsen a părăsit Framheimul însoţit de Hilmer Hanssen, Olav Bjaaland, Sverne Hassel şi Oskar Wisting, toţi pe schiuri. Au luat cu ei 4 sănii, trase de cîte 13 cîini, şi încărcate fiecare cu cîte 220-230 kg de echipament şi hrană. Fiecare etapă, calculată la 8 ore de marş pe zi, cu parcurgerea a 50 km, a fost străbătută la început în cele mai bune condiţii. Cîinii groenlandezi alergau cu uşurinţă pe terenul neaccidentat — o monotonă întindere albă. La fiecare depozit, Amundsen a făcut cîte o haltă de două zile, pentru odihnă. La 28 octombrie a părăsit cel de-al doilea depozit şi a depăşit paralela 81.

În acest timp, Scott şi-a încheiat ultimele sale pregătiri. De la bază aveau să pornească trei echipe, formate din cîte patru oameni şi avînd la dispoziţie cele 3 sănii cu şenile, precum şi 10 sănii trase de ponei şi cîini siberieni. O dată ajunşi în vîrful gheţarului Beardmore, prima echipă avea să se întoarcă, cea de-a doua fiind destinată să ajungă pînă la mijlocul platoului sud-polar. Doar cea de-a treia echipă, alcătuită din căpitanul Scott, medicul Edward Wilson, căpitanul Lawrence Oates, locotenentul Henry Bowers şi subofiţerul de marină Edgar Evans, urma să se îndrepte spre pol.

Startul expediţiei engleze a fost fixat pentru 1 noiembrie.

Lacrimi de bucurie

Reconstituind cursa spre Polul Sud de acum 60 ani cu ajutorul jurnalelor de călătorie, avem posibilitatea să urmărim paralel periplul antarctic al celor două expediţii.

— Din însemnările lui Amundsen, de pildă, aflăm că pînă la 8 NOIEMBRIE 1911 echipa sa reuşise să străbată uriaşa întindere de gheaţă şi zăpadă a „Gheţarului lui Ross“ şi să atingă a 83-a paralelă sudică. De aici au apărut în zare Munţii Regina Maud, pentru a căror escaladare a fost ales un gheţar îngust şi abrupt.

— Pentru expediţia lui Scott primele zile ale drumului spre sud au fost pline de necazuri. Oamenii şi animalele au înfruntat vînturi dezlănţuite şi s-au scufundat în zăpada pe jumătate topită. La 70 km de bază, cele trei tractoare-automobil s-au defectat, devenind inutilizabile. La Gheţarul Beardmore s-a ajuns cu o săptămînă întîrziere, din cauza uraganului.

— Învingînd greutăţile neprevăzute ale urcuşului, agravate de o furtună de zăpadă, Amundsen a ajuns la 20 NOIEMBRIE pe un platou situat la peste 3 000 m altitudine, atingînd paralela 85. Cu prilejul popasului au fost ucişi, după cum se stabilise iniţial, cîinii mai puţini rezistenţi, pentru a se completa astfel hrana celorlalţi.

Ultimele zile ale lunii noiembrie şi primele zile din decembrie s-au arătat potrivnice expediţiei engleze (nici expediţiei norvegiene nu i-a mers însă prea bine). Scott a avut mari greutăţi din cauza poneilor, care nu s-au putut adapta asprului climat antarctic şi au murit unul cîte unul.

— 7 DECEMBRIE : Cu feţele pline de degerături, norvegienii au reuşit să depăşească Gheţarul Diavolului. Au ajuns pe marele platou central unde, în acea zi, a fost doborît recordul de latitudine sudică stabilit de Shackleton. Amundsen şi-a aşezat tabăra de popas la 88°29'. În jurnal, a notat : „M-am îndepărtat de ai mei pentru a-mi ascunde lacrimile de bucurie“.

— În aceeaşi zi, 7 DECEMBRIE, *Scott menţiona în jurnalul său că situaţia a ajuns deosebit de critică : expediţia sa era imobilizată de trei zile de o puternică furtună ; ultimii ponei se aflau în agonie.*

— 9 DECEMBRIE a fost pentru expediţia norvegiană zi de popas. Ea a urmat unei etape cu o desfăşurare optimă, pe care schiurile şi atelajele au parcurs-o cu relativă uşurinţă. După calculele lui Amundsen, pînă la ţinta finală mai erau cel mult 200 km.

— 13 DECEMBRIE : *În sfîrşit s-a încheiat ascensiunea istovitoare a Gheţarului Beardmore. Scott mai avea însă pînă la pol aproximativ 600 km. Starea sănătăţii membrilor expediţiei devenise îngrijorătoare. Cîinii siberieni erau la capătul puterilor, iar vremea se anunţa nefavorabilă. Scott a fost nevoit să trimită înapoi — o dată cu prima echipă de sprijin prevăzută a se întoarce la Cap Evans — şi cîinii, care nu-i mai puteau fi de folos. Începînd din ziua următoare, săniile greu încărcate urmau să fie trase mai departe de oameni.*

— 14 DECEMBRIE 1911 : Pe baza măsurătorilor, Amundsen a stabilit poziţia : latitudinea 89°53'. El a încredinţat jurnalului său o scurtă însemnare : „Mă

simt ca un copil care-şi aşteaptă darul de sărbători". A cercetat apoi zarea, obositor de albă, dar nici un semn nu i-a trădat existenţa apropiată a punctului matematic al Polului Sud, de care-l mai despărţeau doar cîţiva kilometri. Distanţa a fost parcursă într-o dispoziţie excelentă şi la ora 15 s-a efectuat ultima măsurătoare. Concluzia : expediţia norvegiană se afla la Polul Sud ! În jurnalul expediţiei, Amundsen a notat următoarele despre acest moment măreţ : „Apucăm toţi cinci drapelul, îl ridicăm şi, dintr-o singură lovitură, îl împlîntăm în gheaţă. Drapel drag, emblemă a patriei venerate — am rostit eu — te înălţăm cu mîndrie la Polul Sud al Terrei." Expediţia norvegiană şi-a putut permite să rămînă trei zile la pol, vreme în care cei cinci exploratori au parcurs cu schiurile terenul înconjurător, pe o rază de 18 km, pentru a stabili cu exactitate matematică poziţia. În ziua de 16 decembrie, deasupra unui cort a fost înălţat din nou pavilionul norvegian. Amundsen a lăsat aici cei cîţiva saci cu echipament care-i prisoseau, un sextant şi o cutie în interiorul căreia se aflau două scrisori. Prima era adresată regelui Norvegiei şi cea de-a doua lui Scott. În aceasta din urmă, englezul era rugat ca, în caz că expediţia norvegiană va pieri, să trimită cea dintîi scrisoare în Norvegia.

— 17 DECEMBRIE : Expediţia lui Amundsen a pornit pe drumul întoarcerii, spre Framheim.

„Adio, visuri de aur!"

Firește, Scott și însoţitorii săi nu ştiau nimic despre cele ce se întîmplaseră cu expediţia lui Amundsen ; nu ştiau cînd luase startul, nu bănuiau că ar fi putut ajunge la Polul Sud într-un timp atît de scurt. Continuau să înainteze, trăgînd din greu săniile încărcate. Mai aveau totuşi moralul ridicat şi găseau timpul necesar pentru a efectua observaţii ştiinţifice. Din nou cîteva secvenţe :

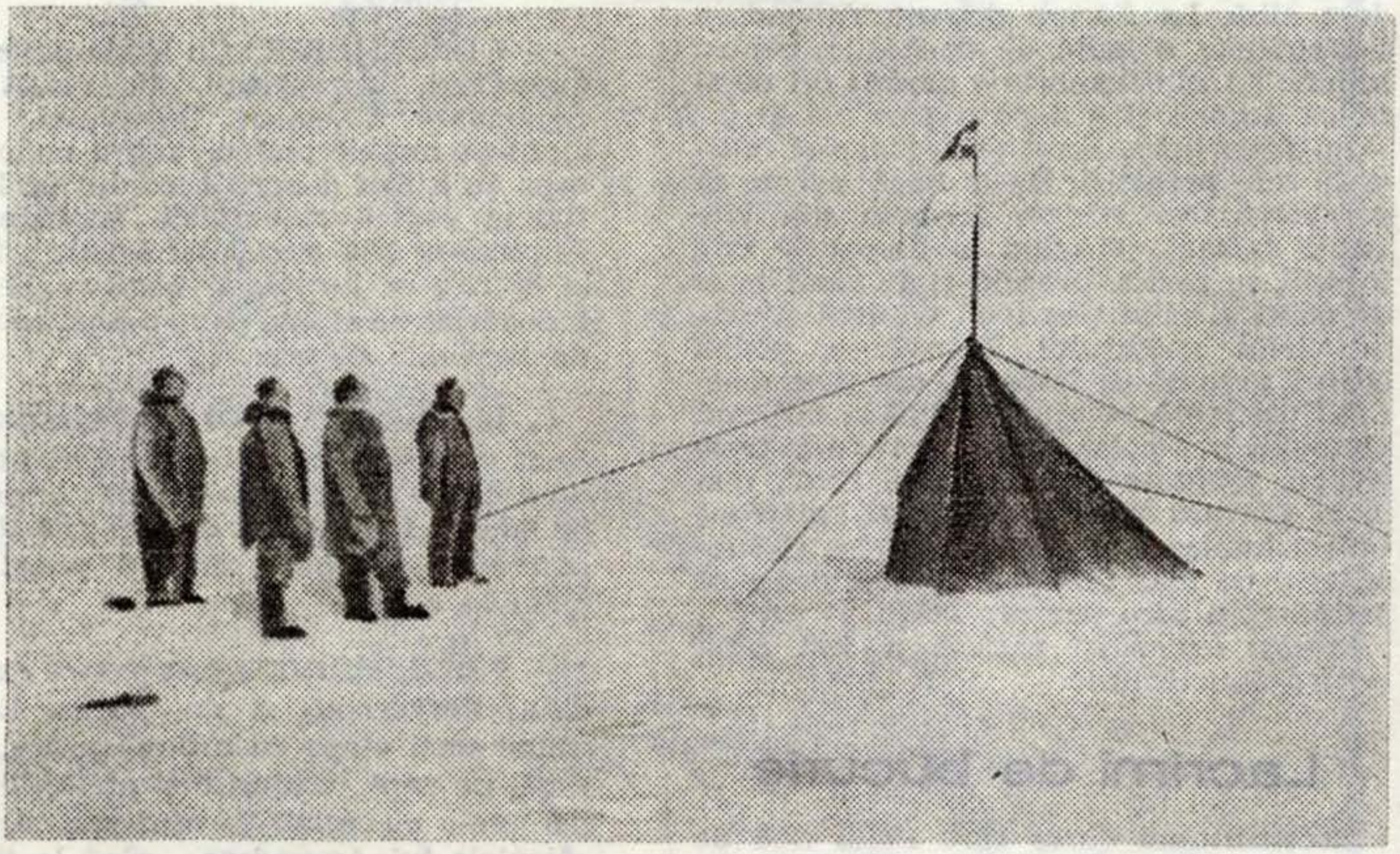

14 decembrie 1911 : Primii la Polul Sud, salutînd cu emoţie drapelul norvegian

— 25 DECEMBRIE : *„Astăzi etapă de 28 km — nota Scott. Examinarea terenului înconjurător îmi confirmă părerea pe care am susţinut-o întotdeauna : înaintarea devine mai lesnicioasă pe măsură ce ne apropiem de pol".*

— 3 IANUARIE 1912 : *Expediţia engleză a ajuns la 87°32'. Mai rămîn de parcurs 277 km. A doua echipă de sprijin a plecat înapoi, spre baza de la Cap Evans.*

— 6 IANUARIE : *Scott şi cei patru însoţitori ai săi au depăşit punctul unde reuşise să ajungă în 1908 compatriotul lor Shackleton. Treptat, oboseala oamenilor*

Acești oameni au fost nevoiți să se înhame la sănii, trăgîndu-le luni de zile, datorită defectării tractoarelor-automobil și a morții poneilor manciurieni pe care se bizuiseră. De la stînga la dreapta: Oates, Bowers, Scott, Wilson și Evans

înhămați la sănii a început însă să-și spună cuvîntul. Înaintarea a devenit tot mai grea. Uneori nu erau străbătuți decît 10 km pe zi, mai ales că au izbucnit violente furtuni de zăpadă.

În continuare, jurnalul lui Scott nu mai cuprinde nimic deosebit, parcă anume pentru a lăsa zilei de 16 ianuarie mai mult loc...

— 16 IANUARIE: *Amărăciunea se revarsă copleșitoare, dureroasă în jurnal. Englezul descoperă „urmele unei tabere, urme de sănii și de schiuri [...], urme sigure de cîini și încă de mulți, cîini. Totul e limpede: norvegienii ne-au luat-o înainte!"*

— 17 IANUARIE: *„Am trăit o noapte îngrozitoare — notează Scott [...] În urma loviturii primite, nici unul dintre noi n-a putut să doarmă. Cîtva timp am mers pe urmele norvegienilor. În aer se simte acea înfricoșătoare umezeală rece, care într-o clipă te pătrunde pînă la oase..."*

— 18 IANUARIE: *A fost descoperit cortul norvegienilor și Scott a găsit mesajul lăsat de Amundsen. A citit cu emoție primele rînduri: „Dragă căpitane Scott! Veți fi probabil cel dintîi care va atinge după noi acest punct. Acceptați, vă rog, urările mele de succes pe drumul întoarcerii". Scott a notat în jurnalul său: „Ce dureros pentru tovarășii mei devotați! Toate visu-*

rile noastre s-au spulberat". Totuși, atît el cît și ceilalți patru au mai găsit forța ca să efectueze noi măsurători și observații, care i-au făcut să considere că Amundsen calculase poziția Polului Sud cu o eroare de... 915 m. Slabă consolare! Scott a consemnat: „S-a săvîrșit un lucru măreț. Polul Sud al Pămîntului, de mii de ani neînsuflețit, a fost descoperit de două ori în interval de 34 zile. Iar soarta a vrut ca eu să fiu al doilea, într-o lume pentru care primul este totul, iar al doilea nimic".

— 18 IANUARIE: *„Am întors spatele țintei ambițiilor noastre. Ne așteaptă 800 mile de mers pe jos, cu încărcătura în spinare. Adio, visuri de aur!"*

De la baza de iernare Framheim pînă la Polul Sud expediției lui Amundsen i-au trebuit 58 zile. Scott a avut nevoie, de la Cap Evans și pînă la pol, de 77 zile. Drumul de înapoiere, evident mai ușor de parcurs în condițiile cunoașterii lui, Amundsen l-a străbătut cu o grabă metodică, sacrificînd la fiecare escală cîinii ce

nu mai puteau rezista și oferindu-i drept hrană celorlalți. A ajuns la Framheim în ziua de 25 ianuarie 1912. Mai dispunea atunci de două sănii și de 11 cîini.

Salvarea era aproape

Pentru căpitanul Scott și tovarășii săi, întoarcerea a fost dramatică.

Ultimele secvențe ale tragediei, petrecute pe drumul înapoierii, au putut fi reconstituite mai tîrziu, în noiembrie 1912, cînd grupul condus de dr. Atkinson, un membru al expediției engleze rămas la Cap Evans, a descoperit, la 20 km sud de paralela 79, un cort acoperit în bună parte de zăpadă. În interior se aflau cadavrele înghețate ale căpitanului Scott, ale doctorului Wilson și ale locotenentului Bowers. Din însemnările lui Scott s-a aflat că ceilalți doi membri ai grupului muriseră mai înainte, pe drum: subofițerul Edgar Evans înnebunise, iar Oates, epuizat, ceruse să fie abandonat și, întîmpinînd refuzul tovarășilor săi, pornise singur în ceață și dispăruse fără urmă.

Cei trei supraviețuitori nu-și făcuseră iluzii cu privire la soarta lor. „Sperăm — găsim notat în jurnal — să întîmpinăm moartea cu același curaj pe care l-am avut în viață. Departe nu mai este".

După eforturi supraomenești, au ajuns pînă la 20 km de unul dintre depozitele de alimente. Acolo era salvarea! Dar nu au mai avut puterea să înainteze. Au ridicat cortul. La 24 martie, Scott nota: „De patru zile furtună de zăpadă. Sfîrșitul e aproape. Abia mai pot să țin tocul în mînă".

Cel dintîi a murit, cîteva zile mai tîrziu, doctorul Wilson. A urmat apoi la rînd locotenentul Bowers.

Cea din urmă pagină din jurnal poartă data de 29 martie 1912, cînd, cu un mare efort, după ce singur mai rămăsese în viață, Scott a reușit să scrie, printre altele: „Nimeni nu a suferit așa cum am suferit noi în ultimele luni [...] Nu regret că am întreprins această explorare. Dacă în cursul ei ne-am dat viața, aceasta am făcut-o pentru onoarea și măreția patriei noastre. Dacă am fi învins, aș fi scris o relatare în care să arăt curajul, puterea de rezistență morală și cutezanța tovarășilor mei. Aceste note sumare și cadavrele noastre vor ține locul relatării".

Cu un scris chinuit, desigur din ultimele clipe ale vieții, a adăugat: „Ultima însemnare. Pentru Dumnezeu, aveți grijă de ai noștri".

*

Amundsen s-a întors în țară la 6 martie 1912. Nu a putut, desigur, relata nimic despre expediția britanică, neștiind ce se

16 ani mai tîrziu și Amundsen avea să moară tragic, într-o încercare neizbutită de a salva expediția italianului Nobile (1928). Împreună cu locotenentul Guilbaud, înaintea zborului cu avionul „Latham-47" care s-a prăbușit în Marea Barents

întîmplase. Primirea făcută în Norvegia a fost triumfală. Vasul „Fram" realizase performanța de a fi fost singura navă din lume ce călătorise spre ambii poli ai Pămîntului.

Despre tragedia lui Scott și a tovarășilor săi lumea a aflat de-abia la 1 februarie 1913, cînd „Terra Nova" a revenit în Noua Zeelandă. Ca o recunoaștere a meritelor exploratorului englez, toate hărțile Antarcticii înscriu, la Polul Sud, alături de numele lui Amundsen, și pe cel al lui Scott, ca descoperitori ai extremității sudice a Terrei.

*

O întîmplare tragică și eroică a făcut ca și Amundsen să piară în împărăția ghețurilor.

Era în anul 1928. Expediția arctică a italianului Nobile lansase prin radio semnale de S.O.S. Amundsen, locotenentul Guilbaud și locotenentul Cuverville au plecat, cu un avion, să-i salveze. Dar avionul nu s-a mai întors, prăbușindu-se în Marea Barents. Ulterior, echipajul Nobile a fost salvat, dar din avionul cu care zburase Amundsen s-au mai găsit doar cîteva resturi ale epavei...

MIRON COSTIN

Sculptură de pe monumentul lui Miron Costin din Iași (sfîrșitul sec. XIX), reprezentîndu-l pe cronicarul moldovean citindu-și Poema polonă *(1684) în fața lui Ioan Sobieski, căruia i-o dedicase*

O NOUĂ PAGINĂ DE CRONICĂ

ILIE CORFUS

Niciodată zbuciumul istoriei noastre nu i s-a părut lui Miron Costin mai copleșitor decît în „cumplitele vremi" în care a trăit și pe care le-a descris atît de viu și de colorat. Însăși existența cronicarului a fost deseori tulburată de dramaticele conflicte politice ale epocii[1]. Astfel, dus de tatăl său, copilăria și tinerețea, pînă la vîrsta de 18 ani, și le-a petrecut în pribegie, în Polonia. Acolo a deprins polona și ucraineana și a învățat carte la cole-

[1] Vezi și „Magazin istoric", an. II (1968), nr. 9, pp. 24-25 și 27; an. III (1969), nr. 10, pp. 80 și 99.

giul iezuit de la Bar din Podolia, unde și-a însușit temeinic limbile clasice, în special latina. În plus — și faptul acesta nu se știa pînă acum —, Miron Costin a început să deprindă și limba turcă, ceea ce pune într-o lumină și mai vie pregătirea culturală excepțională a marelui cărturar.

Întors în Moldova, el a îndeplinit diferite slujbe boierești, ajungînd pînă la cea mai înaltă dregătorie, aceea de mare logofăt. Ca militar a luat parte la cîteva expediții peste hotare, iar ca diplomat a îndeplinit o serie de solii la poloni și la turci, ca și în Țara Românească și în Transilvania.

Toate acestea se întîmplau într-o vreme în care Moldova trecea prin adînci frămîntări interne, iar mari primejdii o amenințau dinafară. Puterea politică a statului decădea, în timp ce aceea a marii boierimi creștea tot mai mult. Presiunea otomană se accentua și Moldova devenea, în același moment istoric, teatrul unor îndelungate războaie turco-polone, care lăsau în urma lor ruină și prăpăd.

Deși conflictul se desfășura din plin, oștile turcești fiind comandate de Ibrahim pașa, iar cele polone de regele Ioan Sobieski, de ambele părți s-a depus o intensă activitate diplomatică pentru încheierea păcii, prin intermediul ambasadorului Franței la Constantinopol, prin cel al principelui Transilvaniei, al hanului tătarilor și al domnilor din Moldova și Țara Românească. La București, Sobieski își avea chiar un observator, pe Ioan Karwowski.

Se știa, pînă acum, că la tatonările de pace desfășurate în 1674 participase din partea Moldovei Miron Costin, cunoscut deja turcilor. Despre îndelungatele sale discuții purtate doi ani mai tîrziu, în primele luni ale anului 1676, la Adrianopol, istoriografia noastră nu avea însă cunoștință. Ele ne-au fost revelate de o scrisoare, descoperită recent în Arhiva centrală de acte vechi din Varșovia [2]. Redactată la Iași, în 3 iunie 1676, în limba polonă — dar presărată cu numeroase cuvinte și expresii latinești, după obiceiul atît de des întîlnit la erudiții timpului formați în centrele de cultură catolică —, ea este adresată de Miron Costin, după întoarcerea de la Adrianopol, prietenului său din Polonia Marcu Matczynski, staroste de Grabowiec și unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Sobieski. În acest text, diplomatul moldovean redă amănunte despre convorbirile avute cu chehaia [3] marelui vizir, în vederea încheierii păcii cu polonii.

Este unul dintre puținele documente vechi de care dispunem, consemnînd confruntările cu caracter diplomatic ale unui mare dregător din țările române. Totodată, cuprinsul său vădește eforturile lui Miron Costin de a ocroti interesele Moldovei. Astfel, întrebat fiind de turci asupra planurilor polonilor și asupra așezărilor lor de la apus de cetatea Camenița — cucerită de turci în 1672 —, el caută să dea răspunsuri echivoce, cu scopul de a-i deruta pe turci; ținta sa era să înlesnească lui Sobieski dobîndirea unei păci favorabile, atît pentru Polonia cît și, implicit, pentru Moldova, pace menită, în ultimă instanță, să împiedice întinderea și consolidarea puterii turcești în această parte a Europei. Plină de tîlc este și aluzia făcută celui căruia Miron Costin îi adresa scrisoarea: „Dacă noi, moldovenii nu vom binemerita de la Măria Sa Regele, ca să nu ne uite a ne cuprinde între pacte, atunci să se țină minte că mult mai răi vor fi turcii într-o vecinătate atît de apropiată".

Desigur, cele relatate în scrisoare nu reprezintă decît un episod din noianul de intrigi și conflicte dramatice care alcătuiau viața politică a epocii. Dar acest document ni se pare deosebit de sugestiv, atît prin natura acțiunii pe care o descrie, cît și, mai ales, prin stilul caracteristic în care a fost redactat. Talentul cronicarului nu se dezminte, scrisoarea fiind parcă o filă ruptă din cronica sa. Redăm în continuare traducerea integrală a textului din limba polonă.

---

[2] Archiwum Główne Akt Dawnych, Varșovia, *Archiwum Zamoyskich*, manuscris 2 872, pp. 49-52.

[3] Locțiitorul vizirului, pe umerii căruia, după înseși spusele lui Miron Costin, stăteau treburile atît ale casei vizirului cît și ale întregului Imperiu otoman, cu alte cuvinte un adevărat *factotum*.

PUTERNICE ȘI MILOSTIVE DOMNULE STAROSTE,

DOMNUL MEU MULT MILOSTIV ȘI FRATE

Trimisul milostivirii sale, domnului Karwowski va aduce se pare răspuns din Țara Muntenească de la Ibrahim pașa de felul cum au fost primite propunerile sale. Ci eu redau imaginea planurilor cu care am fost deprins vreme de trei luni întregi, de la cea dintîi relatare a milostivirii sale

principelui Transilvaniei trimisă la Poartă în privința păcii și pînă la plecarea împărăției de la Adrianopol la Stambul, fiind mereu de față și întrebat fără preget de turci despre felul cum stau lucrurile. Ceea ce toate le descriu cu acest prilej milostivirii tale, domnul meu milostiv, și aceasta nu cu un gînd cumva semeț, ci cu unul care să exprime îndrăznelile lor.

Mai aveam încă două zile pînă să ajungem la Adrianopol cu haraciul țării, cînd rezidenții noștri la turci au spus intendentului vizirului, pe umerii căruia se razimă trebile, atît ale vizirului, cît și ale întregului imperiu, că mergem un număr atît de mare de boieri în necazurile noastre. Ci Dumitrașcu Cantacuzino, fostul domn, temîndu-se de mine mai mult decît de ceilalți pentru ticăloșiile sale, a spus (din prevedere pentru el) intendentului în chip destul de răuvoitor despre mine, că mă aflu în numărul boierilor.

În aceeași zi, intendentul zice terzimanului, adică interpretului :

„Merge aici între boierii moldoveni Miron. El trebuie să știe totul ce plănuiesc polonii".

Și ajungînd la Adrianopol la prima audiență în trebile țării, sînt provocat de fiecare dată, între subiectele privitoare la necazurile noastre, să refer despre măria sa regele [Ioan Sobieski]¹ și despre poloni.

Ca să mă prefac, cu băgare de seamă și tărăgănînd, așa cum se cuvine cu un asemenea neam de oameni, după a treia întrebare am răspuns în chip ironic că într-adevăr am venit acolo, nu în aceste treburi ale țării, ci că aș fi rezidentul măriei sale regelui Poloniei la Poartă, că sînt supusul polonilor, dar că mă aflu și martor secret al faptului că măria sa regele de acum se găsește într-un simțămînt bun față de Poartă, numai ca Domnul Dumnezeu să încline și pe măria sa împăratul spre un asemenea simțămînt, iar noi moldovenii am fi bucuroși de aceasta, căci noi prin aceasta, înainte de toate, facem să piară războiul.

A zîmbit a rîde.

Iar la a doua întrebare : „Că am fost în două rînduri la ei și n-am isprăvit nimic".

Am răspuns că așa de mari lucruri nu le poate duce la îndeplinire un om atît de neînsemnat ca mine, pînă ce însuși Dumnezeu nu rînduiește asemenea lucruri și nu le duce la capăt, după care noi, cei dintîi, suspinăm.

Printr-a treia vorbă : „Ne lasă oare polonii Camenița cu Podolia ? Căci așa au dat de știre prin principele Transilvaniei și prin trimisul Măriei Sale regelui Franței".

La aceasta am spus că dacă voiesc pace să trimită sol.

Pe urmă a întrebat despre fericita încoronare a măriei sale regelui și despre obiceiul încoronării și locul ei.

Cu aceasta a urmat plecarea noastră de la prima audiență.

A treia zi după aceea am vorbit foarte pe scurt despre Doroșenko⁴, căci tocmai în acel timp au fost relatate din cîteva locuri metamorfozele lui.

Cîteva zile după aceea a sosit de la principele Transilvaniei poștă repetată despre fericita încoronare a măriei sale regelui, domnul meu milostiv, dar și despre votarea pregătirilor de război.

În care timp, zărindu-mă asistînd în treburile noastre, a poruncit să vin, după plecarea celor de față, mai aproape de el, cu interpretul, întîmpinîndu-mă cu această vorbă, că :

„Regele tău este de-acum încoronat și a trimis a doua oară la principele Transilvaniei în problema păcii, dar mi se pare că în sfatul lor au hotărît și pregătiri de război. De unde le-o fi venit polonilor această îndrăzneală ?"

Am răspuns că, avînd piedică de război cu o împărăție așa de puternică, trebuie să se îngrijească de apărare, dar că nu sînt împotriva păcii, numai să nu voiască — am zis — ca pentru o bucată de Podolie să distrugă Moldova.

Luînd apoi pana și hîrtia, s-a oprit asupra nefericitei împărțiri a Podoliei. Mai întîi a întrebat cum se cheamă primul rîu de la Camenița spre apus.

Am spus : „Orynin".

La aceasta a răspuns :

„Nu cel dintîi, acela mic, ci rîul Husiatynului".

Am răspuns :

„Numele de Zbrucz".

A scris numele acestui rîu.

Apoi a zis :

„Spune-mi, sînt multe orașe pe această parte a acestui rîu spre Camenița ?"

Am refuzat, că nu-mi pot aduce aminte, căci am fost prin acele locuri încă copil fiind în școli.

Mi-a zis să numesc orașele, cît de multe pot să mi le amintesc.

Am început cu Studienica, Zwaniec, Dzwinogrod, Kudrynce, Czarnokozince, Orynin, deși de mult pustiu, punînd ca oraș și satul părinților iezuiți de pe Smotrycz, de acolo m-am îndreptat spre Niedoborow, încheind din nou cu Studienica.

Îmi zice :

„Dar Husiatynul, de ce nu-l numești ?"

Am spus că Husiatynul este peste rîu, de cealaltă parte.

A răspuns :

„Iok, iok, Husiatyn bizum, olsun", adică „Husiatynul trebuie să fie al nostru".

La fel vorbe și despre Zinkow, despre care, cînd am spus că acest orășel se află la două zile călare de Camenița și este aproape de Bar, a zis de asemenea că :

---

⁴ Hatmanul cazacilor de la apus de Nipru.

Regele Ioan Sobieski — protectorul lui Miron Costin (portret de un pictor anonim din sec. XVII)

„Husiatyn și Zinkow trebuie să fie ale noastre".

Numind aceste orășele, cînd se amintește de Zinkow, zic :

„Despre Mohilev se va scrie ?"

A spus :

„Dar acesta aparține lui Doroșenko". Și așa n-a vrut să-l numească, de asemenea nici Barul.

A întrebat :

„Care parte a Podoliei este mai mare : cea de la acest rîu către Cameniţa sau cea de la rîu de cealaltă parte".

Am spus că fruntea Podoliei este aici, de această parte, și-i ţara cea mai bună (căci altfel nu se putea spune).

A luat apoi registrul cu dînsul și îndată după aceea s-a strigat dintr-o dată și plecarea de la Adrianopol la Stambul a împăratului singur, în urmă însă s-a schimbat planul, ca și vizirul să meargă cu împărăţia. Această neașteptată voie a împărăţiei a urmat nu fără o cauză lăuntrică. Căci ei previn din vreme înflăcărările ce s-au fost pornit în Egipt asupra pașalei Egiptului, iar în Stambul a și început murmurul. Ci din toate acestea și din alte semne exterioare eu văd că ei sînt foarte înclinaţi spre pace, nu însă fără folosul lor în hotărnicirea Cameniţei.

Înainte de plecarea împărăţiei la Stambul, iar a noastră spre casă, au sosit scrisori de la Doroșenko, înștiinţînd despre statornicia lui în credinţă și cum este din nou credincios, numai că a fost nevoit să înșele pe moscal [5] cu făgăduieli deșarte, și cerînd ajutor împotriva lui. În ce fel de graţie însă rămîne el la ei, am înţeles tare bine cînd, dîndu-le știre despre moartea ţarului Moscovei [Alexei Mihailovici], a răspuns : „Dar pe Doroșenko, cînd îl ia dracu ?" Și așa numai Ibrahim pașa corespondează cu el de departe. Pornirea însă a lui Ibrahim pașa cu oastea va fi : fie spre Bar și Nemirov, fie din capul locului la Cameniţa. Hanul tătărilor a zăbovit.

Amintesc și de ţara Pocuţiei, pentru mila lui Dumnezeu, dacă ajutorul pentru această ţară nu va fi îndestulător, atunci cel puţin oamenii din orășelele de acolo să fie duși în munţi, ca să nu piară. Căci ușor se vor înălţa casele din cenușă cînd vor fi oameni.

Iar dacă noi moldovenii nu vom binemerita de la Maiestatea Măriei Sale regale ca să nu ne uite a ne cuprinde între pacte, atunci să se ţină minte că mult mai răi vor fi turcii într-o vecinătate atît de apropiată. Nu pentru noi, ci pentru Dumnezeu, pentru legea creștinească și pentru bisericile lui Hristos, nu ne uitaţi.

Și toate acestea scriindu-le milostivirii tale, domnul meu milostiv, rămîn cu nădejdea că nu vrei vrea să mă lepezi din graţia și amintirea milostivirii tale, graţie căreia mă recomand și acum.

Din Iași, 3 iunie 1676.

Al milostivirii tale, domnul meu milostiv, binevoitor și plecat frate și slugă,

Miron Costin

Hatmanul nostru, milostivirea sa domnul Buhuș, se închină cu plecăciune milostivirii tale, domnul meu milostiv.

[5] Este vorba de ţar.

Microcronologie

1672 :

izbucnește războiul polono-turc. Prin tratatul de la Buczacz (oct. 1672), otomanii capătă Podolia și suzeranitatea asupra Ucrainei orientale, aflată sub autoritatea hatmanului P. Doroșenko.

1673

— **aprilie:** Dieta poloneză refuzînd să ratifice tratatul, se reiau ostilităţile.

— **noiembrie :** turcii sînt înfrînţi la Hotin.

1675 :

victorie a polonezilor la Lvov. Prin tratatul de la Juravno din 1676, încetează obligaţia Poloniei de a plăti tribut Imperiului otoman, care însă rămîne stăpîn peste Podolia și Ucraina apuseană.

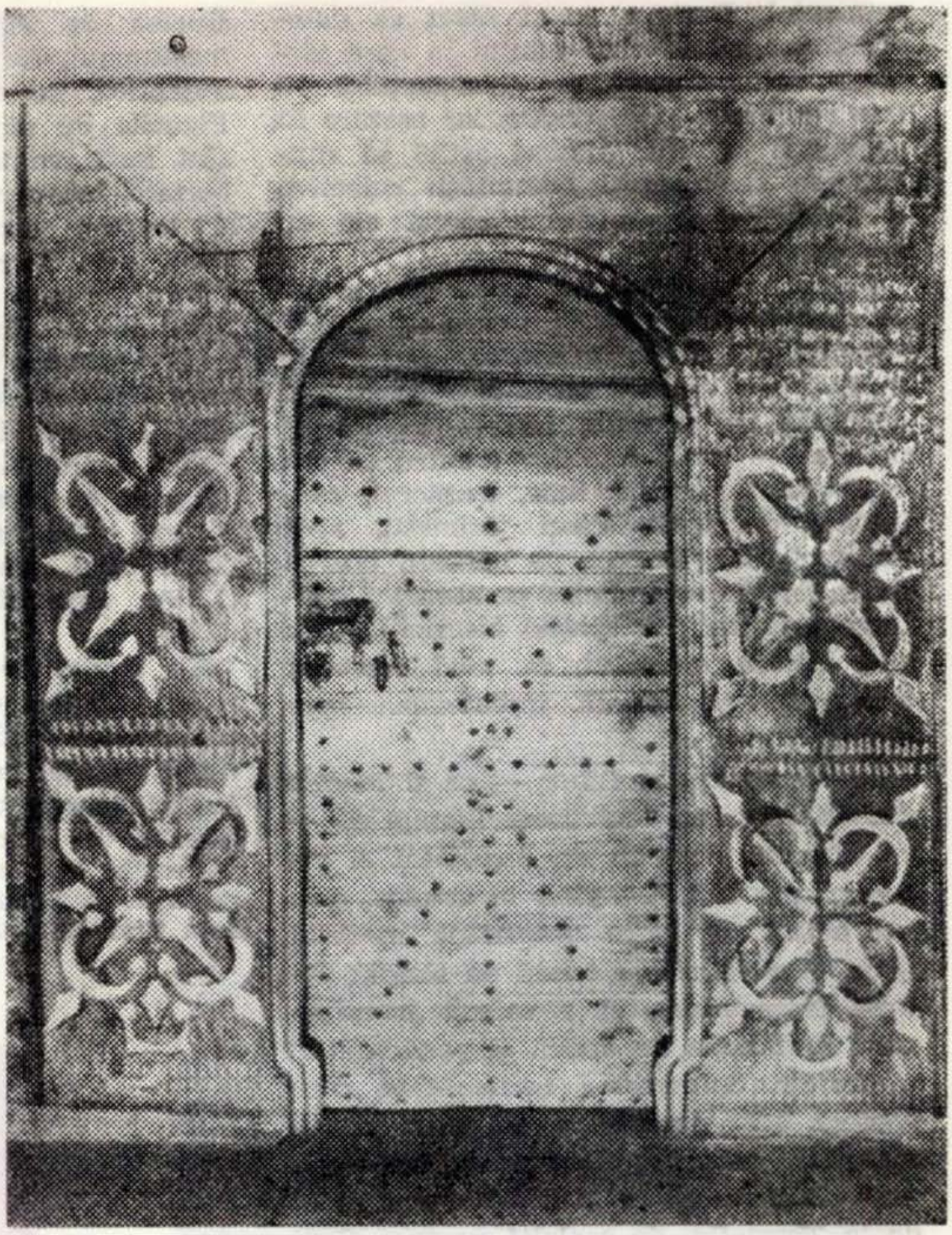

URMAȘII ARHITECȚILOR DACI

VIOREL FAUR

Pe temelia lor de piatră, bisericile de lemn din Bihor se îngemănează parcă pămîntului din care se ridică spre înălțimi, creînd ochiului o senzație profundă de forță și grație. Ridicate pe dealuri ce domină împrejurimile sau în apropierea așezărilor, într-un spațiu geografic deschis privirii de la mari depărtări, aceste construcții vădesc din plin simțul artistic înnăscut al localnicilor. Totodată, extraordinara precizie a sistemului de rezistență aduce dovada convingătoare a unei îndelungate, fără îndoială milenare, practicări a meșteșugului arhitecturii. Îmbinarea sau, altfel spus, împletirea masivelor bîrne de stejar din care sînt alcătuite, ne sugerează, într-adevăr, în mod firesc, o apropiere cu sistemul dacic de asamblare a pietrelor în zidurile cetăților din munții Orăștiei — cu deosebire, în cele ale cetății Blidaru.

Deși au proporții reduse, biserici, precum cele din Brădet, Rieni și Șebiș, comunică o remarcabilă impresie de mo-

numental. Desigur, acest efect se datorează în primul rînd felului în care virtuţile arhitecturale ale construcţiilor au fost subliniate prin gîndita lor aşezare în contextul natural, reuşind astfel să simbolizeze sentimentul demnităţii colective a populaţiei în mijlocul căreia ele au apărut.

Planul bisericilor de lemn din sudul Bihorului este simplu şi a descins, cu certitudine, din casa ţărănească, căreia, de fapt, i s-a anexat un altar. Alcătuirea cuprinde un *pronaos,* sau — în limbaj popular — tinda femeilor (pentru că era destinată, în exclusivitate, acestora), care provine din tinda casei ţărăneşti, apoi un *naos* (ce-i găzduia pe bărbaţi, poziţia lor în familie revendicînd pe atunci şi o situare prioritară în spaţiul bisericii) şi, în fine, *absida altarului,* în mod frecvent poligonală şi aşezată întotdeauna spre răsărit.

La bisericile din Bihor — ca şi la cele din Maramureş sau Ţara Lăpuşului — un element deosebit de important şi pitoresc este turnul. Avînd la origine, cum s-a arătat de către specialişti, modelul gotic, el nu a rămas totuşi un simplu detaliu împrumutat, ci a suferit transformări în funcţie de optica şi posibilităţile meşterilor. Splendida-i verticalitate, care conferă atîta farmec şi eleganţă monumentelor, pare să exprime ideea transpusă de Brâncuşi în „Coloana Infinitului" de la Tîrgu-Jiu, de cealaltă parte a Carpaţilor.

Ceea ce distinge, cu deosebire, bisericile din sudul Bihorului de celelalte biserici de lemn româneşti este, desigur, ornamentaţia şi pictura interioară. Ancadramentele uşilor pronaosului şi naosului sînt sculptate cu fantezie şi desăvîrşit simţ al proporţiilor, fiind cu bună ştiinţă evitată repetiţia de motive. Unele dintre aceste motive au fost chiar preluate şi stilizate după ornamente specifice ale îmbrăcăminţii localnicilor. De asemenea, brîul *(funia* sau *torsada),* care înconjură monumentele oferă posibilitatea stabilirii unor interesante analogii cu reprezentările de pe o serie de fragmente ceramice descoperite în zona Crişurilor.

Pictura monumentelor bihorene — în primul rînd a celor trei biserici menţionate, care a fost executată de zugravul David, venit din Ţara Românească, de la Curtea de Argeş — depăşeşte sensibil meşteşugul, ridicîndu-se la nivelul artei autentice, de evidentă filiaţie bizantină. Figurile de sfinţi alungite, interiorizate sînt însă redate uneori cu o vizibilă libertate, într-o manieră lipsită de aroganţă şi tentaţii excentrice. David zugravul, care, prin lucrările lui, a devenit unul dintre cei mai activi mesageri ai unităţii spirituale a românilor, şi-a însemnat numele deasupra intrării în naosul bisericilor de lemn din Brădet (1733), Rieni (1755), Cîrpeştii Mari şi Corbeşti (1761), Şebiş şi Delani (1764) şi Sudrigiu (1779). În plus, se presupune că i-ar aparţine şi pictura altor biserici, precum cea din Cociuba Mică, Broaşte (Ştînceşti), Hinchiriş (1776), Dumbrăvani (1777) şi Tilecuş (1783).

Cu modestele lor resurse economice, iobagii români din Bihor — înrobiţi stăpînului lor feudal, episcopul din Oradea, cît şi statului habsburgic — au contribuit la înfiriparea unei însemnate reţele de biserici de lemn, ce-şi revendică, prin valenţele lor artistice, un loc aparte în peisajul naţional al monumentelor din faza tîrzie a evului mediu.

File din dosarul ALEXANDRU DOBROGEANU - GHEREA

Dosare, sute de dosare, însumînd mii și mii de pagini. File îngălbenite de vreme, ce evocă în mod emoționant momente din viața aspră a militanților revoluționari în anii ilegalității. Documentele din grupajul de față sînt desprinse din dosarele consacrate „unui periculos comunist“, cum îl numeau apărătorii ordinii burghezo-moșierești : Alexandru Dobrogeanu-Gherea. Ele se referă la perioada 1922-1924, răstimp în care Gherea a fost arestat în cîteva rînduri ; în perioada cît a stat în închisoare, a declarat de nenumărate ori greva foamei și a setei, a fost implicat în mai multe procese, în urma cărora a fost condamnat.

Materialele pe care le prezentăm dezvăluie încă o dată condițiile deosebit de grele în care activau comuniștii chiar înainte de ilegalizarea partidului, regimul odios la care erau supuși cei deținuți în închisori. Ele relevă, totodată, forța cu care militanții revoluționari se ridicau împotriva samavolniciilor și a teroarei însuflețiți de justețea cauzei pe care o apărau.

Florian TĂNĂSESCU

I.

Primul document, din 15 mai 1922, este o scrisoare de protest adresată primului ministru I. I. C. Brătianu. Alexandru Dobrogeanu-Gherea își exprimă indignarea pentru faptul că în noaptea de 14 spre 15 mai a fost victima acțiunilor teroriste ale unui grup de militari de la închisoarea Jilava. Arestat o dată cu ceilalți participanți la Congresul de constituire a P.C.R., el se afla deținut de mai bine de un an de zile. Gherea arăta că ceea ce i se întîmplase nu era un caz izolat, tuturor deținuților aplicîndu-li-se același regim.

„Domnule Prim-Ministru,

Am onoarea a mă adresa prin prezenta Domniei Voastre, întrucît autoritățile competinte întîrzie să-mi facă dreptatea care mi se cuvine.

În seara zilei de 14 mai a.c., între orele $8^1/_2-9$, am fost victima unei agresiuni mișelești...

Nu este aceasta prima maltratare a deținuților acuzați în acest proces. Nenumărate au fost plîngerile adresate autorităților, pe cale ierarhică și neierarhică, d-lui președinte al Consiliului de război, verbal și în scris și înregistrate și în presă. Pe primul plan al tuturor acestor plîngeri, stătea bătaia, care mergea pînă la tortură.

Toate plîngerile, ba chiar și greva foamei pe care am fost constrînși s-o facem acum 3 luni de zile — în primul rînd pentru același veșnic motiv al bătăii — toate au rămas fără rezultat. Dacă se întrerupea un timp scurt, era ca să reînceapă în curînd și cu mai multă furie. Nenumărate sînt cazurile acestea de maltratări bestiale, pe care o anchetă serioasă le-ar putea ușor stabili. Pentru vreo vină neînsemnată, **sau de cele mai multe ori fără nici o vină,** camarazi erau smulși din mijlocul celorlalți și vîrîți în carceră. Punerea în carceră reprezintă prin sine însăși o tortură nedemnă de vremurile noastre. Carcerele sînt niște adevărate coșciuge așezate vertical. Sînt construite din cîte două rînduri de scînduri și au în interior lățimea liberă de **35 cm.** Lungimea liberă interioară e sub **60 cm,** care dimensiune la carcera cea mai îndrăgită de administrația închisorii se reduce la **45 cm.** A sta ceasuri și zile întregi într-o asemenea încăpere de **35 cm pe 45 cm** și de o înălțime puțin mai mare ca a omului, cu un orificiu pentru aer de vreo 10-12 cm, constituie o tortură, cu nimic mai omenoasă ca aceea a blestematelor aparate inchizitoriale din evul mediu.

Tortura aceasta nu părea însă suficientă vajnicilor administratori, care dispun de sănătatea și de viața noastră. Cei încarcerați știau bine ce-i așteaptă. În bezna nopții se deschidea ușa de la camera carcerelor și intrau ofițeri ai închisorii și ai gărzii pentru a scoate din coșciug pe cei osîndiți fără sentință și a-i bate de multe ori pînă la sînge. În scopul acesta servea în primul rînd izolarea diferiților deținuți aleși pe sprînceană, de multe ori din ordine clandestine, necunoscute, dar în legătură cu procesul. Camarazii din camerele alăturate vegheau, neputincioși și demoralizați, atenți să prindă cel puțin țipetele disperate ale celor bătuți.

Acesta a fost și este regimul la care sînt supuși în anul 1922 și în capitala

Domnule Prim-Ministru!

Am onoare a mă adresa prin prezenta Domniei Voastre, întrucît autoritățile competinte întîrzie să-mi facă dreptatea, care mi se cuvine.

Nu este aceasta prima maltratare a deținuților acuzați în acest proces. Nenumărate au fost plîngerile adresate autorităților, pe cale ierarhică și neierarhică, d-lui președinte al Consiliului

României aproape 200 (două sute) de deținuți politici, aduși în fața justiției !

Dar de multe ori s-a crezut necesar să se meargă încă mai departe. Mai rar înainte, mai des în ultimul timp s-a crezut nimerit ca unii încarcerați să fie și ferecați de mîini și de picioare. Astfel s-a procedat în cazurile Fabian și Sternberg [ambii militanți comuniști — **n.r.**]. În primul caz s-a aplicat o asemenea tortură combinată, pentru că Fabian a îndrăznit să spună că el așteaptă să i se facă dreptate în chestiunea dispariției unor alimente venite dinafară. În ultimul caz, pentru două scrisori scrise în interes familial și în scopul apărării, lui Sternberg i s-a fixat următoarea pedeapsă : 10 zile carceră, în tot acest timp lanțuri de mîini și de picioare, și 7 zile de post complet ! Și și-ar fi îndeplinit pedeapsa aceasta **fără întrerupere...** de n-ar fi survenit cazul meu.

Am mai cunoscut carcera acum vreo două luni, cînd cu bună știință am fost pedepsit **fără cea mai mică vină,** cum rezultă însești din **acte oficiale care se află la Divizia 4-a.** Hîrtii ce mi s-au confiscat...“ [Restul scrisorii nu s-a mai păstrat].

II.

În ianuarie 1924, domiciliul militantului revoluționar a fost percheziționat de agenții Siguranței, iar la scurtă vreme după aceasta, Gherea, fără a i se putea aduce vreo învinuire, a fost arestat. El și mama sa au protestat energic împotriva acestor acte samavolnice.

„Domnule Prim-Procuror

5 febr[uarie] 1924

În legătură cu percheziția domiciliară operată la mine de Siguranță în ziua de 4 ianuarie 1924, pe baza adresei dv. nr. 639 din 3 ianuarie a.c., am onoarea a vă face următoarea reclamație :

Acum trei luni am plecat din țară prevăzut cu un pașaport în regulă. Pașaportul mi s-a eliberat, fără îndoială, subsemnatul nefiind nici urmărit și nici bănuit de crimă contra siguranței statului. Am revenit în țară și pe nici o cale oficială nu mi s-a adus această acuzație de instanțele competente. E drept că am fost chemat — «invitat» — la Comisariatul de poliție și la Siguranță. Am refuzat să răspund acestor «invitații», din cauză mai ales a felului cum înțeleg aceste instituții să se poarte cu adversarii lor politici, în primul rînd cu cei ce împărtășesc convingeri socialiste și comuniste.

Am fost, deci, cu drept cuvînt mirat văzîndu-mă trecut în adresa dv., dintr-o dată, ca «bănuit» de crimă contra siguranței statului și văzînd, în același timp, că dispuneți să se facă descinderea pentru a se confisca de la mine acte care primejduiesc siguranța statului !

Încheierea la care a ajuns percheziția arată că, în realitate, nu s-a urmărit găsirea unor asemenea acte [...]

Și de data aceasta, Siguranța și-a urmat vechiul ei sistem ca, sub pretextul confiscării unor acte doveditoare a vreunui delict public, să rețină în mod abuziv hîrtii inofensive, din punct de vedere penal, ori care fac parte din activitatea deschisă a unui partid nedorit.

În cazul de față, Siguranța, prin informațiile inexacte ce v-a dat, a urmărit să-și ia satisfacție pentru că n-am dat curs «invitației» ei.

În situația creată nu-mi rămîne decît să mă adresez dv. cu rugămintea de a dispune să mi se restituie de urgență cele confiscate prin bunul plac al agenților Siguranței și totodată de a mi se clarifica situația de «bănuit», afirmată în adresa dv.

În așteptarea satisfacerii cererii mele, vă rog să primiți încredințarea stimei mele,

Al Dobrogeanu-Gherea,
ing[iner], str. Spătari 28“.

III.

„Domnule Director,

În anumite ziare au apărut informații tendențioase și complet inexacte în legătură cu ultimele arestări. Sînt în măsură să restabilesc adevărul asupra împrejurărilor în care a fost arestat fiul meu Alex[andru] Dobrogeanu-Gherea, cît le cunosc în mod direct.

La percheziția ce a avut loc în preajma arestării, după ce mi-a scotocit toată casa, s-au confiscat trei acte «subversive», și anume : O scrisoare cu descrierea unei arestări, o notă cu numele corespondenților «Socialismului» și o chitanță a librăriei Casa Poporului pentru o sumă primită, toate datînd de mai mult de un an. Iată actele compromițătoare pentru siguranța statului în sarcina unuia dintre cei arestați [...].

După arestare, la toate cererile stăruitoare ale fiului meu nu i s-a putut cita nici o învinuire concretă care să justifice deținerea lui. Știu bine prin mine însămi că s-a menținut în toată activitatea lui publică în cadrul legalității. În condițiile acestea nu poate exista dovada vreunui fapt precis care să motiveze legalmente arestarea lui și darea lui în judecată.

Nu pot decît să adresez următoarea întrebare tuturor oamenilor de inimă: admit ei ca, fără nici un motiv legal, cetățenii țării să fie arestați, în așteptarea pe viitor a unei dovezi azi inexistente? Cred că intelectualii, fără deosebire de vederi politice, vor ridica glasul întru apărarea dreptății și legalității".

(„Aurora" nr. 747,
din 17 aprilie 1924)

Poziția lui Al. Dobrogeanu-Gherea este convingător exprimată și într-o scrisoare-protest adresată ministrului de Justiție. Documentul prezintă interes și pentru referirile la unele aspecte ale situației politice interne de atunci.

„D-sale
Domnului Ministru de Justiție
București

Protestez împotriva arestării mele de [către] agenții Siguranței și împotriva deținerii mele în localul Siguranței.

Nevrînd prin nici un pas al meu să dau o aparență măcar de recunoaștere a legalității arestării mele, și ca luptă pentru credințele mele, am opus rezistență arestării, ceea ce a provocat legarea mea și aducerea forțată la Siguranță. Comisarul (pare-mi-se) al Poștei Centrale (îl pot recunoaște) a depășit măsura, răstindu-se la mine și înjurîndu-mă porcește de cîteva ori.

Aci, la Siguranță, d-l Vladimirescu de asemenea a răcnit la mine, după declarația mea că nu am nimic să-i spun și că voi scrie ce am de spus. La afirmația sa că mă va face să spun, i-am atras atenția că aceasta e o amenințare, iar d-sa a mai adăugat că «avem mijloace să te facem să vorbești». Protestez contra acestor procedee și, socotindu-mă amenințat, vă rog să puneți în vedere cele în drept autorităților. Vă declar d-voastră și aci că n-am de dat și nu voi da nici un răspuns Siguranței, nici o declarație.

Socotesc redeschiderea vechiului proces ca ilegală și cu atît mai mult arestarea mea.

Noul guvern e astăzi la putere pe baza campaniei dusă împotriva **regimului stării de asediu.** Toți fruntașii lui au protestat împotriva acestui regim în timpul opoziției, atît în presă, în Parlament, în întruniri, precum și în fața consiliilor de război, acolo ca apărători ai tovarășilor mei ori ai mei. Apărarea o luau ei, după cum afirmau, pentru că era vorba de un principiu pentru care luptau și în fața căruia nu țineau seama de divergențele de opinii.

Mai mult încă. Toți șefii Partidului Naț[ional]-Țărănesc și tot Partidul Naț[ional]-Țărănesc în nenumărate manifestări au declarat și documentat că din punctul de vedere chiar al legilor burgheze starea de asediu pe baza căreia funcționau și condamnau consiliile de război pe civili, pentru acuzări politice, erau **ilegale. În același fel** și condiții am căpătat o condamnare de 10 ani, în lipsă [nu se afla în țară — **n.r.**] — deci și ea **ilegală.**

Guvernul, chiar acolo unde a ridicat starea de asediu, a consfințit funcționarea consiliilor de război și în cazurile de felul arătat, dar care se mai află în curs de judecare (ca și a celor deja judecate). Prin aceasta își calcă cuvîntul solemn dat, de a desființa complet starea de asediu și urmările ei, dar el a arătat că are un mijloc de reparație, fie și tîrzie, a ilegalităților «judiciare» — amnistia. Și **guvernul,** potrivit cu linia pe care zicea că o urmează, a **promis** amnistia. Într-un articol al d-lui Costa Foru, în «Adevărul», d-sa insistă asupra **angajamentului luat de guvern și personal de primul ministru de a da amnistia.** Întîrziind cu acordarea ei, se prelungește deținerea ilegală și situația nesigură a mii de oameni, victime ale regimului de reacție fățișă din timpul liberalilor.

Dar **minimul** ce se poate aștepta e ca cel puțin să nu se facă arestări **ilegale** ale acelora care tot ilegal au fost deja judecați, deținuți și condamnați.

Cer, deci, să dispuneți eliberarea mea imediată. Ca protest împotriva arestării mele, **neîngăduită** nici de legi, în interpretarea dată de dv., de partidul dv. și de toți juriștii, **neîngăduită** nici de atitudinea generală, accentuată de guvern pe cînd era în opoziție, și **pe baza** cărei atitudini partidul dv. a venit la putere, voi refuza să mă hrănesc atîta timp cît voi fi ținut în arest. Aștept dispozițiile dv. neîntîrziate.

Al. Dobrogeanu-Gherea.

București, 25.I.924

N.B. **Țin să adaug că orice măsuri am crezut necesar să iau ca să evit să aibă loc incidentele și abuzul însuși petrecut — ele în nici un caz nu pot servi ca o justificare ori dovadă a legalității arestării.**

Al. Dobr. G."

(Documentele prezentate se află în dosarul „Al. Dobrogeanu-Gherea", aflat în Arhiva C.C. al P.C.R.).

AGENTUL SECRET AL SECOLULUI

IURI KOROLKOV

Ei s-au jertfit pentru victorie

Cu primele episoade ale „Operației Ramsai", al cărui erou principal este lucrătorul serviciului de informații sovietic Richard Sorge, și al cărei teritoriu de acțiune este Japonia, cititorii noștri au făcut cunoștință, prin intermediul cărții lui Iuri Korolkov, Strict secret, în caz de pericol se va arde, *în numerele trecute ale revistei.*

Funcția oficială a doctorului Richard Sorge în Japonia — unde sosește, trimis de „Centrul" de la Moscova în 1933 — este aceea de corespondent al ziarului german „Frankfurter Zeitung". Ajutat de membrii grupului „Ramsai" : Hozumi Ozaki, consilierul Primului ministru Konoye, radiotelegrafistul Max Klausen, ziaristul Branko Vukelič și pictorul Miaghi, Sorge reușește să afle și să transmită „Centrului" știri despre atitudinea față de Uniunea Sovietică a Japoniei militariste, despre dotarea sa tehnică-militară, ca și despre relațiile cu Germania fascistă. Cîștigînd prietenia atașatului militar nazist Eugen Ott — devenit între timp ambasadorul celui de-al III-lea Reich în Japonia —, Sorge se bucură de încrederea celor mai înalți demnitari militari și civili, atît germani cît și japonezi. Astfel, el obține informații de cea mai mare importanță despre intențiile agresive ale Germaniei fasciste și Japoniei militariste.

Cînd Germania puse stăpînire pe regiunea sudetă a Cehoslovaciei, ziarele din Japonia publicară telegrama de felicitare adresată lui Hitler de ministrul de Război Itagaki :

„Armata imperială își exprimă admirația sinceră și transmite felicitări Germaniei pentru succesul operației sudete...
Fie ca succesele dv. să fie tot mai mari..."

În anul următor, 1939, Germania hitleristă oferi militariștilor niponi și alte prilejuri de „admirație". Alocînd pentru înarmare fabuloasa sumă de 90 miliarde de mărci, conducătorii naziști continuară să-și perfecționeze mașina de război și să-și manifeste fățiș agresivitatea.

În acel an, evenimentele, care aveau să culmineze cu declanșarea celui de-al doilea

război mondial, dădură mult de lucru lui „Ramsai" și colaboratorilor săi. Max Klausen, de pildă, trebui să transmită de peste două ori mai multe mesaje cifrate decît cu un an înainte. În comunicările cu „Centrul" se iviră însă dificultăți. Astfel, microfilmele sau mesajele voluminoase care nu puteau fi transmise prin radio erau încredințate de obicei unor curieri, pentru a fi transportate în U.R.S.S. prin China. Ostilitățile japono-chineze afectară însă o bună parte din teritoriul Chinei și linia de legătură prin Șanhai se dovedi impracticabilă. Sorge se văzu deci nevoit să caute o nouă cale de comunicare cu „Centrul".

„Ramsai" se „transformă" în curier diplomatic

Cei care l-au cunoscut pe Sorge s-au putut convinge, nu o dată, că ingeniozitatea și curajul lui erau ieșite din comun. În situații dificile, cînd se impunea găsirea unei soluții urgente, Sorge apăsa parcă pe un buton nevăzut și soluția se declanșa de la sine. Și de data aceasta el procedă la fel. Hotărî ca materialele pentru „Centru" să călătorească cu... poșta diplomatică germană. De altminteri, în urmă cu cîtva timp ambasadorul Ott îi propusese să plece la Hong-Kong, în calitate de curier diplomatic. Sorge refuzase, căci tocmai reușise să-și transmită documentele, folosind un procedeu, ce-i drept, riscant : în timpul unui spectacol de teatru, soții Klausen înmînaseră pachetul cu materiale vecinului lor de lojă, un curier venit din Moscova. În activitatea lui de lucrător al serviciului de informații, Sorge recursese, însă, extrem de rar la acest procedeu direct de comunicare.

Sorge așteptă deci momentul oportun, pregătind, între timp, terenul. I se plînse lui Ott că e obosit, că simte nevoia să evadeze din cotidian. Și, ca întotdeauna, bunul lui prieten, Eugen Ott, se arătă plin de atenție :

— Îmi reînnoiesc propunerea, Iki ! Transformă-te pentru scurt timp în curier diplomatic. La Hong-Kong n-ai să te plictisești...

Momentul oportun sosise. În ajunul plecării, Sorge veni la Ambasada germană și-l căută pe Ernst, operatorul de la cifru. În afară de cifrarea mesajelor secrete, Ernst se ocupa și de corespondența diplomatică.

— Ai sigilat valiza cu corespondența, Ernst ? Încă nu ? Foarte bine ! Fii bun, sigilează și valiza mea, ca să mă lase în pace vameșii !

Ernst se execută conștiincios. Împodobită cu sigiliul Ambasadei germane, valiza lui Sorge, plină cu materiale informative destinate „Centrului", căpătă astfel imunitate diplomatică.

Fără îndoială, ambasadorul Ott ar fi fost intrigat de modul în care Sorge înțelegea să evadeze din cotidian. Căci o dată ajuns la Hong-Kong, el se grăbi să predea corespondența la Consulatul german, după care se retrase în camera lui de la hotel și așteptă. Se întunecase, dar în camera „curierului diplomatic" continua să domnească întunericul. La un moment dat sună telefonul. O voce de bărbat o ceru pe o oarecare Miss Agnes.

— Nu e nici o Miss Agnes aici, din păcate, glumi Sorge. Ați greșit.

Ceea ce însemna, de fapt, că totul era în ordine și că necunoscutul de la celălalt capăt al firului putea să vină. Sorge descuie ușa și se retrase în colțul cel mai întunecos al încăperii. Peste cîteva minute cineva ciocăni la ușă. În cameră intră un bărbat care se opri, nehotărît, în întuneric. Urmă o scurtă conversație în engleză :

— Vă așteptam. Ce doriți ?

— Pachetul din Japonia.

— Aprindeți lumina în vestibul și luați-l de pe măsuța de lîngă cuier.

Necunoscutul vîrî pachetul în servietă și plecă. „Ramsai", agent cu experiență, socotise că era inutil să fie văzut de o persoană în plus.

Sorge în grădina casei sale din Tokio

Subterfugiile lui Osaka

In „pachetul din Japonia" se afla și o scrisoare personală, adresată de Sorge „Centrului" :

„...V-am mai scris și altă dată că voi rămîne la postul meu atîta timp cît va dura războiul în Europa... Trebuie însă să știu ce mă așteaptă după aceea. Pot să sper că după terminarea războiului mă voi întoarce acasă ? E timpul să termin cu viața aceasta de nomad și să fructific uriașa experiență acumulată. Vă rog să nu uitați că ne aflăm aici de prea mult timp și că, spre deosebire de alți «onorabili corespondenți» *, nu ne-am luat concediu la fiecare trei-patru ani. Acest amănunt ar putea părea suspect. Sănătatea ne e cam șubrezită. Rămînem, totuși, pentru totdeauna tovarășii și colaboratorii voștri devotați. «Ramsai»".

În răspunsul său, „Centrul" aduse la cunoștința lui Sorge hotărîrea conducerii : membrii grupului „Ramsai" urmau să-și prelungească activitatea încă cel puțin un an.

„...Deși ne e dor de casă, vă vom îndeplini indicația și ne vom continua dificila activitate... E de la sine înțeles că, dată fiind actuala situație internațională, întoarcerea noastră trebuie amînată cu un an..."

Încă un an de tensiune și de muncă istovitoare. Dar cum se făcea că o organizație de talia Kempeitaiului nu le dăduse încă de urmă ? ; membrii grupului „Ramsai" își puseseră nu o dată această întrebare. E adevărat că dosarul în care poliția japoneză înregistra mesajele cifrate transmise de Klausen devenise îngrijorător de voluminos. Cifre, cifre, cifre... Mereu alte combinații, imposibil de tălmăcit. Aparatura radiogoniometrică de care dispunea Kempeitaiul nu era dintre cele mai moderne și nu putea detecta un radioemițător pe o rază mai mare de trei kilometri. În plus, misteriosul radiotelegrafist vînat de Kempeitai avea obiceiuri ciudate : ba întrerupea brusc emisia, ba trecea pe o altă lungime de undă. În sfîrșit apărea în eter la cele mai diferite ore. Un lucru era însă limpede pentru agenții Kempeitaiului : această dezordine aparentă ascundea un sistem bine pus la punct și greu de descoperit.

Curînd însă Keimpeitaiul avea să primească întăriri. Ca de obicei, Sorge află vestea la o ședință ținută la Ambasada germană.

— Aparatele noastre radiogoniometrice sînt excelente ! Le-am adus la cererea Marelui Stat Major al armatei japoneze.

Vorbise locotenent-coionelul Kreitschmer, sosit la Tokio pentru a studia gradul de dotare tehnică a armatei japoneze. Așadar, Kempeitaiul avea să dispună, de atunci încolo, de radiogoniometre germane ! Pentru întîia oară de cînd se afla în Japonia, „Ramsai" simți că pe el și pe oamenii lui îi pîndea o primejdie foarte serioasă. Pericolul era mai aproape ca oricînd. Chiar a doua zi Sorge îi spuse lui Klausen să reducă radiogramele la cîteva fraze scurte și să înștiințeze de îndată „Centrul" despre dotarea contraspionajului japonez cu tehnică germană.

În acea perioadă, în fruntea serviciului de contrainformații din Tokio se găsea colonelul Osaka — omul lui Tojo —, cu care lucrase împreună în cadrul jandarmeriei de pe lîngă armata din Kwangtung. Frecventele mesaje semnalate de Kempeitai îi dădură lui Osaka multă bătaie de cap. Dar în cele din urmă el renunță să găsească drumul cel mai scurt dintre două puncte și se decise să încerce o cale ocolită. În consecință, dispuse ca toți atașații militari japonezi acreditați în străinătate să urmărească atent informațiile primite din Japonia. În afară de aceasta, Osaka ceru o listă cu numele tuturor celor care aveau acces la informațiile secrete ori puteau fi bănuiți că le află, într-un fel sau altul. Serviciul de contrainformații întocmi o listă interminabilă, pe care figurau un mare număr de militari, comercianți, consilieri, funcționari ai instituțiilor de stat și toți ziariștii străini din Tokio.

Osaka procedă apoi la o triere amănunțită a tuturor „suspecților" și se înspăimîntă : rezulta că trebuiau puși sub urmărire numeroși consilieri militari, membri ai Consiliului imperial secret și ai Marelui Stat Major al armatei, miniștri, stenografi, curieri. În fiecare lună, colonelul Osaka elimina de pe listă pe cei care între timp se dovediseră în afara oricărei bănuieli. Din cînd în cînd, serviciul de contrainformații lansa o știre „strict secretă", pentru a stabili unde aveo să apară.

Subterfugiile la care recurse colonelul Osaka nu dădură însă nici un rezultat. Împrejurare cu atît mai exasperantă pentru Kempeitai, cu cît primele radiograme cifrate fuseseră semnalate încă în urmă cu șapte ani.

* Titulatură eufemistică pentru lucrătorii serviciilor de informații (n.r.)

Cartofor de circumstanță

La 27 septembrie 1940, Germania, Italia și Japonia încheiară Pactul tripartit. Cu douăzeci și patru de ore înainte de semnarea, la Berlin, a alianței militare dintre cele trei state, la Tokio Consiliul imperial secret dezbătuse și aprobase oportunitatea acestui pact. Hotărîrea Consiliului ajunse la urechile lui Hozumi Ozaki la numai cîteva ore după ședința secretă, iar după alte cîteva ore știrea parveni „Centrului".

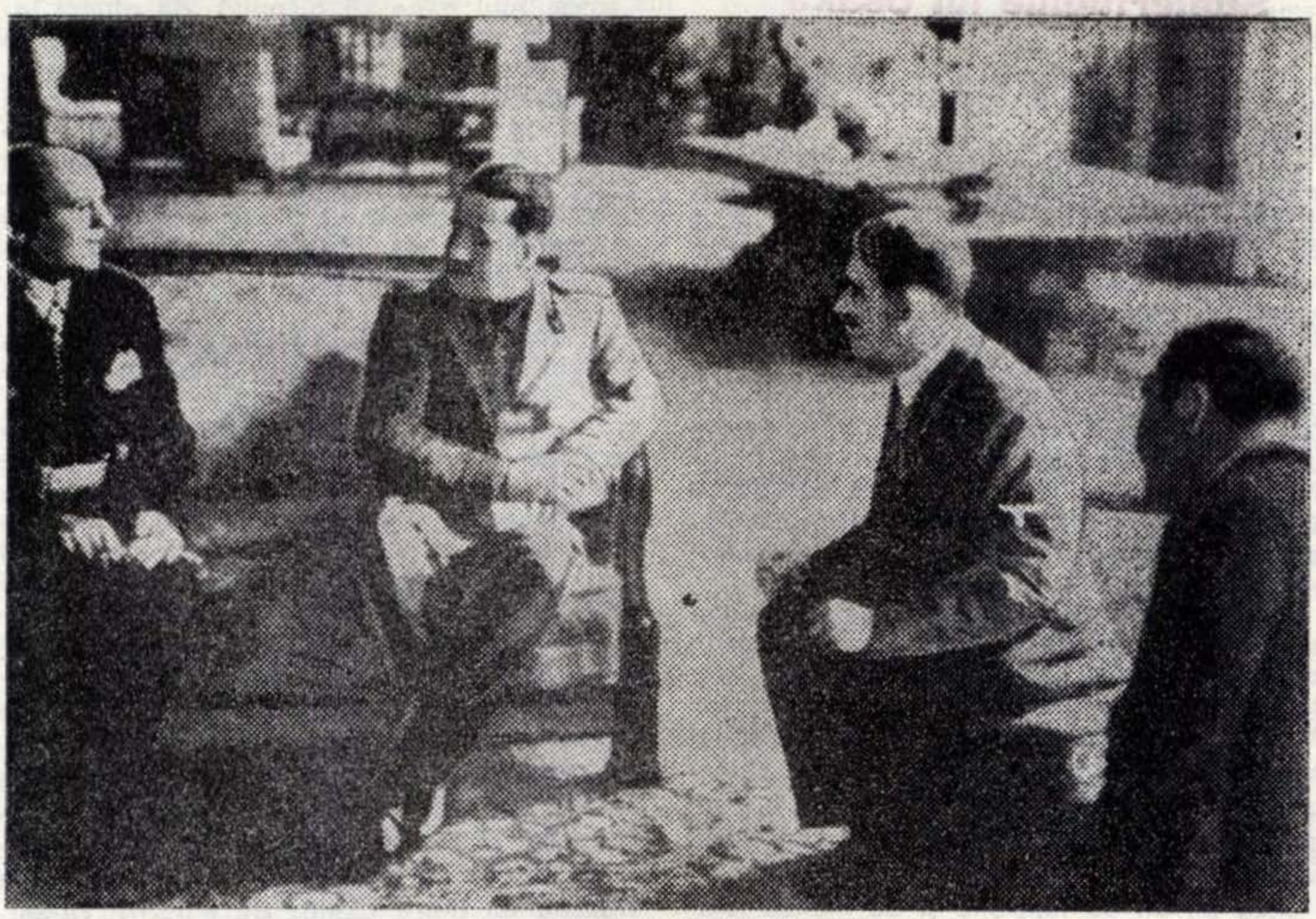

Semnarea, la 27 septembrie 1940, a Pactului tripartit dintre Germania fascistă, Italia mussoliniană și Japonia hitleristă (de la dreapta la stînga: ambasadorul japonez Kurusu, Adolf Hitler, Galeazzo Ciano și interpretul Paul Schmidt)

Lui Max Klausen îi venea însă din ce în ce mai greu să înșele vigilența urmăritorilor lui nevăzuți. Transmiterea fiecărui mesaj se transformase într-un efort pe care radiotelegrafistul, bolnav de inimă, îl făcea cu prețul sănătății. De fiecare dată el trebuia să plece la sute de kilometri depărtare de oraș și de fiecare dată în alt loc, pentru a deruta Kempeitaiul și pe tehnicienii de la serviciile radiogoniometrice. Și tot de fiecare dată trebuia să desfacă stația de radioemisie-recepție și să ascundă piesele în port-bagajul mașinii, în speteaza banchetei sau în portieră, pentru ca apoi s-o asambleze din nou și să transmită enigmaticele combinații de cifre. „Max Klausen lucrează aici al cincilea an — se spunea într-un mesaj al lui Sorge către «Centru». E atît de bolnav, încît mă îndoiesc că-și va reface vreodată întreaga lui capacitate de muncă. Condițiile de aici pot șubrezi cel mai sănătos organism. Învăț acum radiotelegrafia și voi transmite mesajele personal".

Sorge se afla în Japonia de mai bine de șapte ani. Ajunsese să fie considerat persoană de încredere nu numai de membrii Ambasadei germane din Tokio, dar și de multe personalități ale vieții politice nipone. Îi cunoștea personal pe generalul Tojo, ajuns ministru de Război în locul lui Itagaki (care fusese numit la Marele Stat Major al armatei), pe Doihara Kendezi, devenit prim consilier militar al guvernului, pe Matsuoka, noul ministru al Afacerilor Externe, adept fervent al alianței cu Germania fascistă. Datorită relațiilor sale personale sau ale colaboratorilor săi, Richard Sorge era la curent cu dezbaterile secrete ale Consiliului imperial, cu planurile Marelui Stat-Major cu intențiile guvernului, cu toate știrile primite sau transmise de Ambasada germană. Într-un cuvînt, doctorul Sorge devenise o personalitate a cercurilor naziste din Tokio. La un moment dat i se propusese chiar să preia conducerea organizației fasciste din zona Tokio-Yokohama, „cinste" pe care Sorge o refuzase politicos. Cu aceeași politețe și abilitate trebuise să reziste și insistențelor Obersturmbahnführerului SS Joseph Meisinger, un nou colaborator al Ambasadei germane la Tokio *, care îl rugase, nici mai mult, nici mai puțin, să-l supravegheze pe... ambasadorul Eugen Ott.

* Obersturmbahnführerul SS Meisinger sosise la Tokio, în anul 1940, venind din Varșovia, unde organizase represalii sîngeroase împotriva patrioților polonezi (după război, a fost judecat la Varșovia și condamnat la moarte ca criminal de război).

Profitînd de pasiunea SS-istului pentru poker, Sorge se transformă ad-hoc în cartofor, avînd însă grijă să piardă cît mai des. Meisinger se arată încîntat de acest **pokergenosse** care nu prea avea noroc la jocul de cărți. Într-o seară, după mai multe pahare de kümmel băute în cinstea unei noi victorii, Obersturmbahnführerul SS îl invită pe Sorge la o discuție confidențială :

— Ascultă-mă cu atenție, Iki, și, dacă nu ești de acord, uită ce ți-am spus. Ești prieten cu ambasadorul nostru, generalul Ott, nu-i așa ? Știi că a lucrat un timp cu generalul Schleicher ? Vasăzică știi... Și mai știi că Schleicher a participat la complotul ★ împotriva Führerului nostru și că a fost împușcat ca un cîine... Vino să lucrezi la noi, la Gestapo, Iki ! nu vrei ? Păcat !

După alte cîteva pahare Meisinger reveni la atac :

— Știu ce crezi, Iki ! Că m-am îmbătat și vorbesc aiurea. Dar nu sînt beat, Iki ! (Meisinger voi să-și mai toarne un pahar și răsturnă sticla). După cum ți-am spus, ar trebui să-l supraveghezi pe Ott. Numai în tine am încredere. Supraveghează-l, m-ai înțeles ?

Meisinger inspira teamă tuturor membrilor ambasadei. Era însurat cu secretara lui Himmler, era prieten cu Müller, șeful Gestapoului, și cu Heydrich, conducătorul rețelei de spionaj. Joseph Meisinger fusese trimis la Tokio pentru a supraveghea personalul Ambasadei germane și a ține legătura cu serviciul de contrainformații din Japonia. În acea seară, însă, băuse prea mult pentru a putea fi consecvent. Uitînd de propunerea referitoare la Ott, Meisinger își aminti de refuzul lui Sorge de a conduce organizația național-socialistă din Tokio-Yokohama.

— De ce ai refuzat ? repetă el cu încăpățînare. De ce, poți să-mi explici ?

O paradă militară la Tokio, în 1941

— Nimic mai simplu ! Le-am propus să organizeze o întrunire la restaurantul „Fledermaus" și, ca semn distinctiv, fiecare nazist să țină în brațe cîte două gheișe. N-au fost de acord și atunci am refuzat și eu.

— Grozavă idee ! Ha-ha-ha ! Să țină în brațe cîte două gheișe ! Ești o forță, Iki !

Pentru moment Sorge îl făcuse pe Meisinger să uite de misiunea sa în Japonia. Mai tîrziu avea însă să-i amintească de ea în împrejurări cu totul diferite.

Papa Riedel are probleme...

Cu o lună înainte ca Hitler să fi aprobat planul „Barbarossa", Moscova primi din Tokio primul avertisment din care rezulta că Germania fascistă se pregătea să atace

★ Este vorba de complotul urzit în 1938 de un grup de ofițeri superiori ai Wehrmachtului, care intenționau să-l aresteze pe Hitler și să împiedice astfel invazia plănuită de acesta în Cehoslovacia. După aprecierea conspiratorilor, invazia ar fi declanșat un război dinainte pierdut cu Franța și Anglia **(n.r.)**

U.R.S.S. Mesajul cifrat și datat 18 noiembrie 1940 fusese transmis de Richard Sorge.

Hitler aprobă planul „Barbarossa" în decembrie 1940, iar la 3 martie 1941 semnă directiva nr. 24, consacrată relațiilor cu Japonia :

„Scopul colaborării bazate pe pactul celor trei state — se spunea în directivă — rezidă în a determina Japonia să înceapă cît mai curînd posibil operații active în Orientul Îndepărtat, care vor avea drept consecință încătușarea forțelor Angliei și concentrarea interesului Statelor Unite în Oceanul Pacific...

...Se cuvine să subliniem că scopul general al războiului constă în a determina Anglia să capituleze cît mai curînd posibil, și în felul acesta în a evita intrarea Americii în război...

Japonia nu trebuie să știe nimic despre planul «Barbarossa»".

După numai două săptămîni, însă, Hitler își schimbă brusc părerea și hotărî să-i informeze, în linii generale, pe aliații japonezi de intențiile Germaniei. Această schimbare bruscă de atitudine îi fusese sugerată de amiralul Doenitz, care raportase Führerului:

„Japonia trebuie să acționeze cît mai repede, pentru a pune stăpînire pe Singapore, întrucît împrejurările sînt mai prielnice ca oricînd. Japonia întreprinde pregătiri în acest scop, dar, conform afirmațiilor reprezentanților japonezi, va trece la atac numai în cazul în care Germania va debarca în Anglia... Dacă Singapore va fi în mîinile Japoniei, toate celelalte probleme privind estul Asiei, legate de Statele Unite și Anglia, vor fi rezolvate.

Ministrul Afacerilor Externe, Matsuoka, nefiind edificat cu privire la soluționarea problemei rusești, intenționează să ceară lămuriri la apropiatele convorbiri de la Berlin. În aceste condiții ar fi indicat ca Matsuoka să fie informat despre planurile noastre în legătură cu Rusia".

Curînd după aceea Matsuoka plecă la Berlin. Spre norocul lui Sorge, ministrul nipon al Afacerilor Externe nu călători singur. Îl însoțea ambasadorul Eugen Ott, care urma să asiste la convorbirile germano-nipone.

Ott lipsi mai multe săptămîni. La înapoierea sa din Germania, ambasadorul stătu de vorbă cu „prietenul" lui, Richard, pînă noaptea tîrziu. Ott asistase la toate întîlnirile dintre Matsuoka, Hitler și Ribbentrop și-i relată lui Sorge tot ce auzise. Din cînd în cînd, pentru a-și împrospăta memoria, Ott răsfoia carnetul de însemnări și reproducea **fragmente de conversație.**

— Nu cred în sinceritatea lui Matsuoka, Iki ! În drum spre Tokio s-a oprit la Moscova și a semnat cu rușii un tratat de neutralitate. Ribbentrop e indignat de comportarea ministrului japonez.

Ott îi întinse lui Sorge o telegramă purtînd semnătura lui Ribbentrop, în care ministrul german al Afacerilor Externe își exprima dezaprobarea și nedumerirea în legătură cu Tratatul de neutralitate sovieto-japonez.

În aceeași noapte, Sorge compuse și cifră cîteva radiograme către „Centru", care urmau să fie transmise, ca de obicei, la ore și din locuri diferite. Tot atunci papa Riedel, portarul ambasadei, avu de rezolvat o problemă de conștiință : trebuia sau nu să-i raporteze Obersturmbahnführerului Meisinger despre această vizită neobișnuit de lungă a doctorului Sorge ? Meisinger îi poruncise să-i observe pe toți membrii ambasadei și pe persoanele dinafară, care veneau mai ales la ambasador. Doctorul Sorge era, ce-i drept, un om de-al casei. Dar disciplina e disciplină. A doua zi dimineața avea să se ducă la Obersturmbahnführer și să-i relateze că doctorul Sorge discutase cu domnul ambasador pînă după miezul nopții.

În dimineața următoare, papa Riedel se înființă în biroul SS-istului și raportă tot ce văzuse cu o zi înainte : în primele ore ale zilei, un autocamion adusese cărbuni ; pe la prînz, Ernst plecase undeva cu dactilografa Ursula ; Ernst ieșise singur din incinta ambasadei și o așteptase pe fată după colț.

— Spre seară a venit domnul doctor Sorge și a stat de vorbă cu domnul ambasador pînă după miezul nopții.

Meisinger își nota totul într-un carnet. Dar la auzul numelui lui Sorge lăsă tocul jos și-l privi fix pe Riedel :

— Ascultă, nătărăule, poate că în curînd o să-ți pară suspect și Reichsführerul Himmler ? Să nu mai aud un cuvînt despre doctorul Sorge ! Ai înțeles ?

În perioada următoare acestor evenimente, doctorul Sorge trimise către „Centru" mai multe semnale de alarmă.

19 mai 1941 : „Împotriva Uniunii Sovietice vor fi lansate 9 armate, 150 divizii (germane) «Ramsai»".

14 iunie 1941 : „Atacul (hitlerist) va avea loc în zorii zilei de 22 iunie 1941. «Ramsai»".

La 22 iunie, prima zi de război, o nouă radiogramă, semnată „Ramsai", luă drumul „Centrului" :

„Vă urăm să treceți cu bine prin aceste grele încercări. Noi cei de aici vom continua să ne facem datoria".

(va urma)

Gestapoul sub bombe

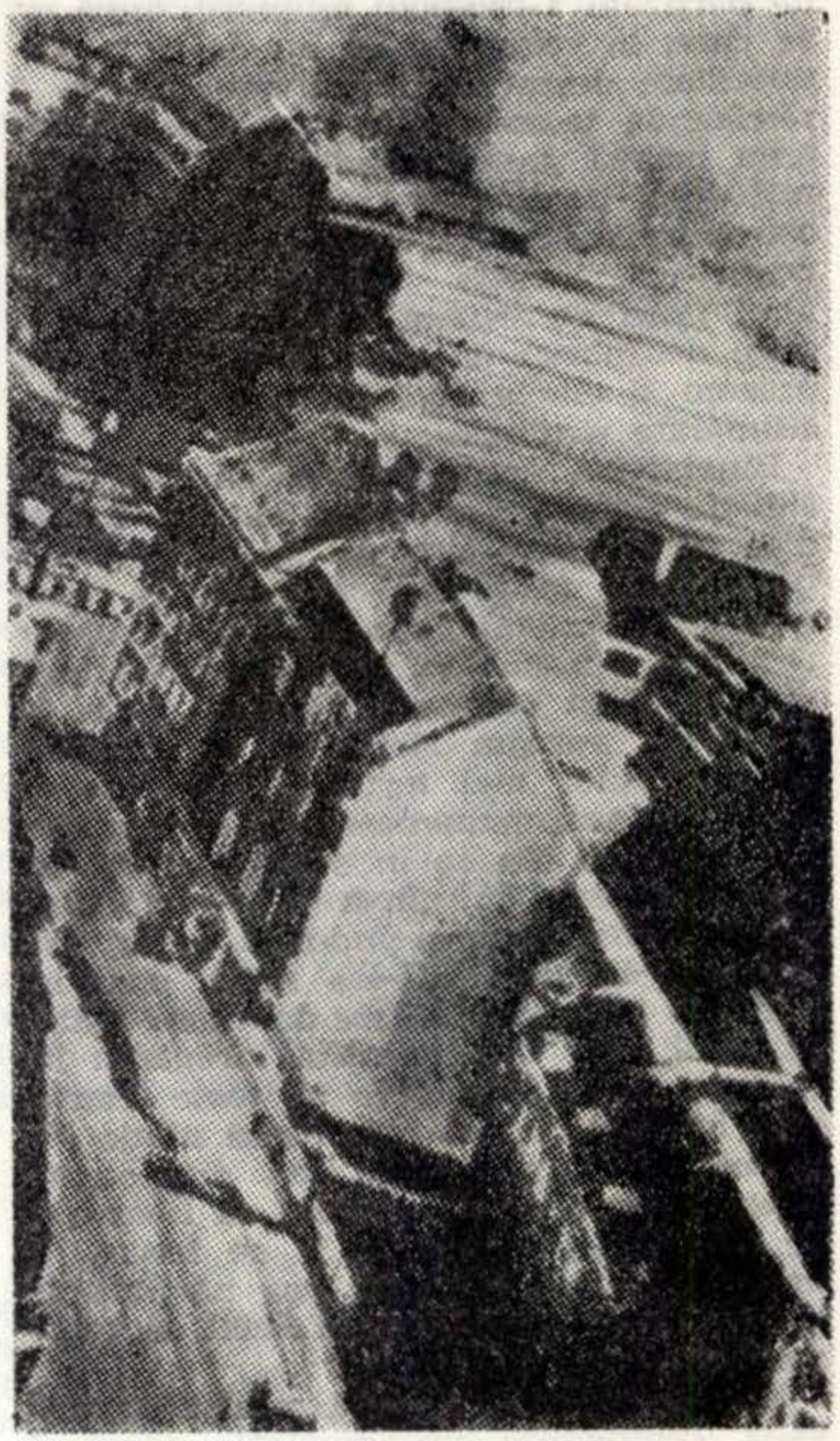

CHRISTEN LYST HANSEN

Acum în vîrstă de peste 70 ani, Christen Lyst Hansen a fost unul dintre conducătorii Rezistenței daneze împotriva ocupanților hitleriști. Episodul pe care-l evocă în rîndurile de mai jos face parte din experiența sa personală și oferă o dramatică imagine despre lupta pe viață și pe moarte dusă de patrioții din Danemarca pînă în ultimele luni ale războiului.

Primul eveniment din acea zi neobișnuită s-a produs încă de dimineață, cînd am auzit cum se introducea cheia în broasca minusculei mele celule. Ușa grea de lemn s-a dat la o parte, și în pragul ei apăru însuși Trappart, gardianul-șef.

— Strînge-ți lucrurile, îmi spuse el. Pleci de aici!

Plecam de acolo? Nu-mi venea să-mi cred urechilor. De patru luni eram deținut la etajul VI al masivului bloc în formă de U, unde odinioară se afla sediul central în capitala Danemarcei al companiei petroliere SHELL. Dar, după ocupație, Casa Shell devenise cartierul general al Gestapoului în mica noastră țară. Mă găseam în închisoarea improvizată împreună cu alți 35 conducători ai Rezistenței daneze și eram convins că nici unul dintre noi nu va pleca de acolo în viață.

— Te trimitem în lagărul de concentrare de la Froesley, continuă Trappart. Mașina pleacă peste un sfert de oră.

Făcu un pas înapoi, ușa se trînti la loc și cheia se răsuci din nou în broască.

Arhiva groazei

M-am uitat neîncrezător la ceas. Era ora 8,10, în dimineața zilei de 21 martie 1945. Pentru o clipă, numai pentru o clipă, ce-i drept, viitorul mi s-a părut cu mult mai luminos. Știam că lagărul de la

Froesley nu se număra printre „fabricile morții" create de hitleriști, și șansele mele de supraviețuire acolo erau considerabil mai mari decît în cuibarul Gestapoului.

Deși organizasem o unitate combatantă de partizani, Gestapoul ajunsese, după cît se pare, la concluzia că nu eram o personalitate destul de importantă pentru a rămîne în temnița din Casa Shell, unde erau închiși numai conducătorii considerați drept deosebit de primejdioși pentru cotropitorii germani. Acum, călăii își concentraseră atenția asupra „interogării" unui grup de patrioți care sabotaseră o serie de fabrici de armament și muniții, precum și cîteva gări de o deosebită însemnătate strategică.

Bineînțeles, eram bucuros că părăseam sinistra clădire, dar nu mă puteam împiedica să nu simt cum mi se încleștа dureros inima la gîndul că lăsam în urma mea atîția prieteni buni pradă chinurilor și morții. Din camera de interogatorii, care se afla exact dedesubtul celulei mele, la etajul V, auzeam strigătele și gemetele compatrioților mei torturați. Căderile se făceau tot mai numeroase în cadrul grupului nostru și din ce în ce mai mulți danezi nimereau în ghearele Gestapoului. Deși nu mai încăpea îndoială pentru nimeni că cel de-al III-lea Reich pierduse definitiv orice posibilitate de a mai cîștiga războiul, deși Wehrmachtul înregistra înfrîngere după înfrîngere pe toate fronturile, hitleriștii nu-și pierduseră nimic din ferocitatea caracteristică lor, dimpotrivă, parcă deveneau și mai cruzi cu fiecare zi ce trecea. Și, cu fiecare zi ce trecea, la arhiva Gestapoului, care era păstrată în primele trei etaje ale Casei Shell, se adăugau noi și noi dosare.

Nu peste multă vreme, naziștii aveau să-și completeze documentația necesară pentru arestarea în întregime a nucleului conducător al Rezistenței daneze. Ziua aceea urma să fie cea din urmă pentru tovarășii mei de luptă, deținuți în celulele Gestapoului; nemaiavînd ce mărturisiri să facă, îi aștepta execuția — și încă o execuție realizată după sadicele metode naziste. Dar și mai grav era că ocupanții căpătau astfel mijloacele pentru a anihila complet mișcarea noastră de rezistență.

Alarmă aeriană

Acestea erau amarele reflecții pe care le făceam în așteptarea schimbării de „domiciliu" anunțate de Trappart. La ora 8,30 ușa celulei se deschise din nou și morocănosul gardian Wiesmer veni să mă însoțească, pentru ultima oară, la spălător. Pe coridor ne încrucișarăm cu profesorul Poul Brandt Rehberg, care era complet desfigurat și abia se tîra, sprijinit cu greu de doi paznici. M-am îngrozit cînd am văzut în ce hal ajunsese acest medic eminent — un fiziolog vestit în lumea întreagă. „Vina" lui era că participase la acțiunea de salvare a celor 7 000 evrei din Danemarca. Furibunzi, hitleriștii se răzbunaseră, torturîndu-l în mod înspăimîntător.

Ajunserăm la ușa care dădea spre exterior, dar portarul îl opri pe Wiesmer și îi șopti ceva la ureche.

— Donnerwetter! înjură furios gardianul. Cursa de dimineață a plecat. Acum va trebui să așteptăm mașina de ora unu.

Înapoi, în temniță. Dar de data aceasta nu în celula nr. 10 din mansarda Casei Shell, ci într-una de pe alt culoar, purtînd nr. 6. Nu am dat nici o importanță acestui detaliu și, ca să spun drept, nu mă deranja prea rău nici faptul că mai aveam de așteptat cîteva ore. Ce mai conta o asemenea întîrziere față de nesfîrșitele luni de „interogatorii"? Ora 11,15... Stăteam nemișcat pe patul tare și nici prin gînd nu-mi trecea că în vremea asta se apropiau de Copenhaga 46 avioane aliate. Erau 18 bombardiere de tip MOSQUITO și 28 avioane de vînătoare de tip MUSTANG, aparținînd R.A.F. (Royal Air Force — aviația militară britanică — **n.r.**), care decolaseră de pe aerodromul de la Rosières-en-Sauterne, din Franța eliberată, și, în ciuda condițiilor meteorologice defavorabile, zburau în formație strînsă spre obiectivul dinainte fixat.

Adevărul era că, închiși în Casa Shell, visam de mult la un raid aerian, menit să distrugă blestemata arhivă a Gestapoului. Intrasem în legătură cu Londra în acest scop, cerîndu-i să trimită o escadrilă care să bombardeze clădirea, dar nu ne făceam nici un fel de iluzii.

Prima piedică majoră fusese creată în mod deliberat de către naziști: prezența noastră la etajele superioare ale Casei Shell avea tocmai rostul să împiedice de la bun început un astfel de atac, căruia i-am fi căzut imediat victime. „Cîtă vreme vă avem aici — ne spuseseră în cîteva rînduri temnicerii Gestapoului —, prietenii voștri din R.A.F., nu vor îndrăzni să ne bombardeze. Ei știu doar că voi veți pieri cei dintîi".

În al doilea rînd, era extrem de dificil chiar pentru niște piloți experimentați să distingă silueta Casei Shell într-un cartier unde clădirile se înghesuiau una lîngă alta, semănînd foarte mult între ele și avînd toate acoperișurile învelite cu olane.

În al treilea rînd, în faza finală a războiului, fiecare avion aliat era necesar pe front, acolo unde se juca partida cea mare împotriva Wehrmachtului. Era mai mult decît improbabil ca aliații să găsească rezerva necesară de aparate pentru o operație de ordin secundar, cum era cea a bombardării Casei Shell. „Nu se mai gîndește nimeni la voi!" — rînjeau gardienii noștri.

Şi totuşi, la ora 11,18 sirenele începură să se văicărească : alarmă aeriană ! Un raid asupra Copenhagăi nu putea avea decît un singur obiectiv : Casa Shell. Emisarii de la Londra ai Rezistenţei daneze reuşiseră turul de forţă de a convinge comandamentul R.A.F. să trimită o escadrilă pentru a distruge arhiva Gestapoului.

La cîteva secunde după intrarea în funcţie a sirenelor, se auziră şuierînd primele bombe. Sub picioarele mele, podeaua se înălţă, coborî, se înălţă iar, ca şi cum întreaga clădire ar fi navigat pe apele agitate ale Mării Nordului. Detunăturile mă asurziră şi văzduhul se umplu de praf, devenind aproape irespirabil. Patul juca tontoroiul într-un colţ, ulciorul de apă se spărsese, iar uşa se zguduia din ţîţîni.

Cheile ! Cheile !

Mi-am făcut repede cîteva calcule în minte. Cît putea să dureze bombardamentul şi care aveau să fie rezultatele lui ? Era oare de conceput că bombele vor reuşi să distrugă arhiva ? Şi dacă da, trebuia neapărat să fim sacrificaţi şi noi ?

Această ultimă întrebare era singura căreia puteam să-i dau un răspuns — sau măcar să încerc a-i da. Am înşfăcat taburetul de lemn care se rostogolise lîngă peretele dinspre nord şi am început să izbesc cu furie în uşă. Mult mai repede decît m-aş fi aşteptat, ţîţînile cedară şi uşa se prăbuşi.

M-am pomenit pe coridor, unde am dat nas în nas cu Wiesmer. L-am luat de umeri şi l-am zgîlţîit :

— Cheile ! i-am urlat în ureche. Dă-mi cheile de la celule !

Dar Wiesmer era paralizat de spaimă. Privea ţintă, ca hipnotizat, o imensă ruptură în acoperiş, pe care o provocase explozia unei bombe. Deasupra noastră, avioanele treceau în zbor razant, dîndu-mi impresia că ar fi fost suficient să înalţ mîna pentru a le atinge fuzelajul. Mitralierele clănţăneau, gloanţele lor trasoare lăsînd dîre sîngerii pe cerul acoperit de nori.

Din nou începu să plouă cu bombe în jurul nostru. În ciuda vacarmului, am auzit totuşi cum prizonierii din celulele alăturate izbeau cu pumnii în uşi.

— Cheile ! i-am srigat iar lui Wiesmer.

Cum gardianul nu dădea semne că ar fi vrut să mă asculte, m-am repezit la el şi am început să trag de lanţul gros de metal care-i ieşea din buzunar. În cele din urmă, la capătul lui, a apărut inelul pe care se înşirau cheile. M-am grăbit să descui uşile celulelor nr. 7, 8 şi 9. Vechea mea celulă, nr. 10, era deschisă şi goală.

La nr.11 se afla tînărul Poul Bruun, autorul a numeroase acte de sabotaj. Cu o seară înainte hitleriştii îi aduseseră la cunoştinţă :

— Am descoperit că toate răspunsurile date la întrebările noastre erau mincinoase. Îţi mai dăm răgaz o noapte. Dacă nu ni-l spui de bună voie, smulgem noi adevărul de la tine, cu suflet cu tot !

Fatidicul „mîine" venise : zbirii nu izbutiseră să smulgă din gura lui Bruun mărturisirile, deşi îl torturaseră pînă la pierderea cunoştinţei. Cînd i-am deschis uşa celulei, sărmanul Poul era pradă delirului. Cu chiu cu vai, ajutat de alţi doi deţinuţi, l-am scos pe braţe.

Peste alte cîteva minute, toţi prizonierii din aripa de sud a etajului VI îşi părăsiseră celulele. Abia ne mişcam prin coridoarele pline de fum şi praf de moloz, dar ne dădea aripi gîndul că, cel puţin deocamdată, Gestopoul nu ne mai era stăpîn absolut.

În aripa de vest lucrurile stăteau mai puţin bine. Cîteva celule fuseseră cuprinse de flăcări, dar unii deţinuţi reuşiseră totuşi să scape cu viaţă. Aşa cum am aflat mai tîrziu, unul dintre ei căzuse printr-o despicătură a podelei la etajul V. În ciuda comoţiei cerebrale pe care o suferise, el se tîrî pînă la fereastră şi se aruncă în gol. Din fericire ateriză în curte pe un morman de sîrmă ghimpată şi, cu excepţia cîtorva zgîrieturi, scăpă teafăr.

Liberi !

O nouă explozie, care provocă o imensă spărtură în duşumea, ne luă orice speranţă de a mai putea fi cu ceva de folos tovarăşilor noştri din aripa de vest. Abia putînd să vorbesc din cauza fumului care mă sufoca, am strigat celorlalţi :

— E timpul să părăsim clădirea. Luaţi-vă după mine !

Călăuzit de instinct, m-am îndreptat spre scara din colţul de nord-est al Casei Shell. Am avut noroc : era singura scară pe care flăcările nu o mistuiseră încă. Dădurăm buzna orbeşte, în jos, gata să ne încăierăm cu oricine ne-ar fi stat în cale. Dar nu fu nevoie să recurgem la forţă : gardienii rămaşi în viaţă nu ştiuseră cum s-o tulească mai repede, şi singurii reprezentanţi ai Gestapoului pe care i-am întîlnit erau cei ucişi de bombe.

Uşile şi poarta de la intrare erau larg deschise. Gardul de sîrmă ghimpată, ultimul obstacol dintre noi şi lumea de afară, fusese rupt în bucăţi de schijele şi suflul bombelor. Aşa cum era şi firesc în cursul unui violent atac aerian, pe străzile pline de fum nu se vedea nici ţipe-

(continuare în p. 89)

A/Z DICȚIONAR

Oșteni români de-a lungul veacurilor

DOROBANȚII — sau **dărăbanii** — cum li se mai spunea în Moldova — au fost organizați în veacul XVI după modelul **trabanților** transilvăneni, din rîndul cărora unii au slujit în Țara Românească și Moldova ca lefegii. Spre sfîrșitul acelui secol, izvoarele menționează dorobanți „de țară", cum era la 1590 acel Oprea dorobanțul din București. Erau pedeștri înarmați cu săbii și puști, și rolul lor pe cîmpul de luptă a sporit în veacul XVII, o dată cu larga răspîndire a armamentului de foc. În vremea lui Mihai Viteazul numărul lor a crescut, în rîndul lor fiind admiși și rumânii (țăranii aserviți), cum era acel „dorobanțu slujitoriu de în zilele lui Mihai voevod", amintit într-un act din 1623. Tradiția — înregistrată pe la 1900 — consemna că partea de nord a satului Bîrla se numea Dorobănția încă din vremea lui Mihai Viteazul. O importanță deosebită a acordat dorobanților Matei Basarab, **Letopisețul Cantacuzinesc** consemnînd metaforic că „Matei Vodă foarte-i îngrășase..., le făcuse milă mare. Că avea la casele lor pace, ca să-l caute (slujească) la vreme de nevoie". Cu toate acestea, el a interzis categoric rumânilor să intre în rîndul **dorobanților**, care se recrutau atunci numai dintre țăranii liberi. Găsind în Mihnea III (Radu Mihnea) „domn după vrerea lor" (Radu Popescu), ei au sprijinit politica antiotomană a acestuia și reprimarea boierilor care i se opuneau. În veacul XVII, în rîndul **dorobanților** se înscriau fie sate întregi, fie doar cîțiva dintre locuitorii unui sat. Ei erau dispersați, ca și călărașii, în întreaga țară, ascultînd de căpitanii lor, și se concentrau numai la chemarea domnului, în caz de război, sau pentru periodicele „căutări". Uneori țăranii dintr-un sat făceau parte, unii din rîndurile călărașilor, alții din cele ale dorobanților. Ei sînt amintiți și la orașe, îndeosebi la București, Tîrgoviște și Iași, unde îndeplineau, cu schimbul, atribuții legate de paza curții domnești. În vreme de pace, cei de la orașe — recrutați uneori chiar dintre orășeni — se îndeletniceau cu meșteșugurile sau cu lucrul pămîntului de pe aria orașului. În vremea lui C. Brîncoveanu exista și o categorie de **dorobanți ai muntelui**, ale căror atribuții erau legate de paza hotarului în acele părți. Se bucurau de numeroase scutiri fiscale, iar în vreme de război primeau și o leafă, care la 1641 era de un taler și jumătate pe lună. Spre deosebire de curteni, slujba lor nu se transmitea din tată în fiu. Și în Moldova **dărăbanții** îndeplineau aceleași rosturi ca și în Țara Românească, o atenție deosebită acordîndu-le aici Ștefan Tomșa, în vremea căruia erau echipați „cum n-au fost nice la o domnie grijită bine pedestrimea, cu haine tot de feleandră [postav de Flandra], cu nasturi și cu ceprage de argint [...] la cumănace [căciuli] și cu table de argint la șoldure pre lăduncе [cartușiere]" (Miron Costin). Uniforma dorobanților moldoveni era roșie (Paul de Alep), iar cea a muntenilor albastră-vînătă (Radu Popescu). Căpeteniile lor erau aga (comandantul întregii pedestrimi) și marele căpitan de dorobanți, care participau la divanul domnesc. D. Cantemir îi socotește pe **dorobanți** între „oștenii cu înțelesul cel adevărat", iar în 1711, cu ocazia luptelor antiotomane, între slujitorii săi de credință se numără și marele căpitan al acestora. **Dorobanții** sînt amintiți pînă în vremea Regulamentului Organic, după această dată numele lor fiind atribuit unor regimente de infanterie din armata modernă.

FUȘTAȘII — (de la latinescul fustis, la români fuște = suliță) — erau un corp de gardă domnească pedestru, înarmat cu sulițe lungi, în veacul XVII, sau „darde" în veacul următor. În Țara Românească au fost menționați la 1590, în vremea lui Mihnea Turcitul, iar în Moldova la 1604 sub Ieremia Movilă. Erau recrutați din rîndul țăranilor sau al orășenilor din București, Tîrgoviște și Iași (uneori chiar dintre meseriași), stăpînind proprietăți la sate și case în orașele amintite, de multe ori chiar în vecinătatea curții. Aici făceau de gardă, cu schimbul, cîte o săptămînă, timp în care primeau hrană de la curte, bucurîndu-se de scutiri fiscale. Comandantul lor era un vătaf, în Moldova, și un iuzbașă, în Țara Românească, acesta din urmă participînd la ședințele divanului. D. Cantemir arăta că, în timp de pace, **fuștașii** păzeau odăile doamnei (aceștia fiind numiți **„fuștașii despre doamna")** și închisoarea de la curte, în care se închideau curtenii pentru vini mai ușoare, pedepseau cu toiege din porunca domnului, pe care-l escortau la ceremonii, același serviciu făcîndu-l și în timpul expedițiilor militare. În Țara Românească aveau atribuții asemănătoare, veghind locuința doamnei, poarta cea din urmă a cetății, și marele divan. În vremea lui C. Brîncoveanu, efectivul lor era destul de mare, de vreme ce alcătuiau două steaguri. În sec. XVIII s-au menținut îndeosebi **fuștașii de divan.**

JOIMIRII — erau, în veacul XVII, călăreți moldoveni care slujeau pentru soldă (jold) în oastea polonă. În vremea lui Vasile Lupu o seamă de **joimiri** moldoveni s-au întors în țară, închinîndu-se domnului, care i-a așezat la hotarele țării dinspre Polonia. Neculce amintește **joimirii** moldoveni și în timpul lui C. Cantemir. La începutul veacului XVIII din oastea cu care Antioh Cantemir a pornit împotriva tătarilor din Bugeac făcea parte și căpitanul Turculeț, cu vreo 2 000 slujitori, care mai înainte fuseseră **joimiri.** În timpul primei domnii, în Moldova, Grigore II Ghica (1726-1733) a creat 120 **joimiri roșii,** numiți astfel după culoarea uniformei lor, și care aparțineau de „steagul cel mare agesc", adică erau sub ascultarea agăi ; ei au fost amintiți și în a doua jumătate a veacului XVIII, în timpul domniei lui Grigore III Ghica (1774-1777).

LEVENȚII — (soldați voluntari) — erau oșteni moldoveni călări care serveau în armata munteană (Miron Costin), amintiți sub acest nume începînd din vremea lui Matei Basarab; în vreme ce **leventii** din Moldova erau recrutați dintre munteni. La mijlocul veacului XVII exista în Țara Românească un mare căpitan de **leventi,** în timpul lui Constantin Șerban aceștia fiind organizați în 8 steaguri a cîte 100 oameni fiecare. În Moldova au fost amintiți pînă în a doua jumătate a sec. XVIII. **Leventii** au fost menționați în sec. XVII și în Transilvania (nu știm însă dacă erau români), în veacul următor sub acest nume fiind cunoscute și unități din armata turcă.

LIPCANII — sau tătarii — erau grupați, în Moldova, spre sfîrșitul veacului XVII, în cadrul a 2-4 steaguri de lefegii. cu un efectiv maxim de 100 oameni, fiind amintiți și în Țara Românească în vremea lui C. Brîncoveanu, unde alcătuiau probabil un steag.

În secolul următor, cei care slujeau domnului Moldovei au dat numele lor tîrgului Lipcani pe Prut. C. Brîncoveanu i-a întrebuințat mai cu seamă în calitate de curieri, trimițîndu-i la hanul Crimeii, la Constantinopol, Belgrad etc. În a doua jumătate a veacului XVIII, căpetenii de **lipcani** (recrutați acum și dintre oameni de țară), erau așezați în orașele de la hotarul sudic al Țării Românești, acolo unde mai înainte fuseseră călărași (de pildă la Lichirești, azi Călărași), în legătură tot cu însărcinarea lor de curieri, fapt pentru care depindeau de marele postelnic.

MARTALOGII — erau un corp de slujitori care în vreme de pace aveau obligația de a impune, cu mijloace armate, respectarea hotărîrilor domnești privind regimul de trecere al hotarelor, plata vămilor și a altor taxe, pe lîngă îndatorirea generală de pază a hotarelor țării, asemănătoare cu cea a **plăieșilor și călărașilor de margine.** Au fost organizați, în Țara Românească, în vremea lui Șerban Cantacuzino sau Constantin Brîncoveanu, ca slujitori „de țară" și satele locuite de ei erau răspîndite în județele de margine și chiar în interiorul țării. Astfel, la 1695, **martalogi** se aflau la Cîineni, Rucăr și Dragoslavele, ascultînd de **schilerii** care păzeau schelele (locurile de trecere) de aici. În județul Argeș există și astăzi satul Martalogi, care le păstrează amintirea, iar în 1704 **plăieșii** din Aref (sat în Argeș) au fost trecuți în rîndul **martalogilor.** După 1718 făceau parte dintre slujitorii care locuiau „din hotarul Brăilei, pînă la Turnu, la gura Oltului". În Oltenia, unde mențiunile despre ei s-au păstrat mai numeroase datorită documentelor din timpul stăpînirii austriece, de la începutul veacului XVIII, căpităniile lor se aflau la Bistrița, la Cerneți (în vecinătatea căruia erau pe la 1720 satele Martalogii Vechi și Noi), la Celei, în Loviștea etc. Referindu-se la veacul XVIII, Dionisie Fotino afirma că sub ascultarea căpitanilor de județe se aflau **cazaci martalogi,** de fapt slujitori români, care purtau, după obiceiul vremii, doar numele cazacilor, lefegii străini.

PANȚÎRII — au fost organizați în Moldova de Grigore II Ghica (1726-1733) ca un corp de pedestrime românească „cu leafă", probabil la începutul domniei, deoarece au luat parte, în 1727-1728, alături de dorobanți, vînători și alți slujitori ai curții la campania împotriva tătarilor din Bugeac. Numărul lor a crescut în cursul aceluiași veac, trecînd de 500, organizați în 11 steaguri, în vremea lui Grigore III Ghica (1774-1777). La început purtau zale sau cuirasă (=Panzer), dar organizarea lor nu a fost influențată de cea a **panțerilor** poloni, deoarece aceștia erau oșteni **călări** ; de altfel, un panțîr (în sensul de oștean înzăuat) român a fost amintit și în Țara Românească într-un document de la începutul sec. XVI, dovadă că termenul era de mult cunoscut la noi. Mai apoi, părăsind probabil cuirasele, au fost organizați în ținuturile de șes, ca trupe călări, îndeosebi la hotarele de răsărit ale țării, sub ascultarea căpitanilor de ținut, și a celor de călărași, pe lîngă „paza marginii" fiind folosiți și pentru transmiterea poruncilor și scrisorilor stăpînirii. În ținuturile de munte, de pildă în Vrancea, făceau de pază pedestru la hotare, alături de **plăieși** și **străjeri,** fiind amintiți în documente pînă în vremea Regulamentului Organic.

ROȘII — erau, în țara Românească, o categorie de călăreți asemănătoare **curtenilor** moldoveni. La 1653 cronicarul Georg Kraus arăta că **roșii** sînt „oameni liberi și boieri, toți călări". Numele le vine de la culoarea dolmanului (uniformei) pe care o purtau încă de la înființare, în a doua jumătate a veacului XVI (Paul de Alep). În timpul lui Mihai Viteazul constituiau o unitate numeroasă în armata țării, fiind amintiți cu admirație în relatările externe. În veacul XVII erau răspîndiți cîte unul sau doi într-un sat, iar alteori erau recrutați chiar dintre orășeni. Față de domnie aveau obligația, în timp de pace, de a veghea la menținerea ordinii în județe și la strîngerea birurilor, iar în vreme de război participau la oaste cu cai și arme proprii. Se bucurau de scutiri de dări, plăteau totuși un „bir de roșii" sau „rușală", precum și „talerul", dare introdusă de Matei Basarab. Din rîndul roșiilor munteni și a curtenilor moldoveni se recrutau păhărnicei, spătărei, vistiernicei și alți subalterni ai marilor dregători, ale căror sarcini fiscale erau mai scăzute decît ale roșiilor și curtenilor simpli. În vreme de război, ei slujeau de asemenea în oastea călare. În veacul XVII, **roșii** participă cu vitejie la războaiele lui Radu Șerban, iar în 1653 luptă în bătălia de la Finta alături de Matei Basarab,

„cot la cot cu întreaga oştire" (G. Kraus). Cîţiva ani mai tîrziu, pregătind răscoala antiotomană, Mihnea III hotărăşte „să adune ceva oaste, iar roşii să fie chemaţi sub arme". Spre deosebire de curtenii moldoveni, amintiţi în documente şi în prima jumătate a veacului XVIII, **roşii** nu mai sînt amintiţi de la sfîrşitul sec. XVII.

SARAGELE — corp de călăreţi organizat, în Ţara Românească, în vremea lui Mihnea III şi Gh. Duca, recrutaţi atunci din elemente sud-dunărene (sîrbi, bulgari etc.). Ceva mai tîrziu, în timpul lui Şerban Cantacuzino, aceştia au fost înlocuiţi, în parte, cu oşteni români, între care am întîlnit şi un căpitan de **saragele** cu numele de Mănăilă. Sub Constantin Brîncoveanu acest corp era alcătuit numai din elemente locale ; într-un act din 1706 octombrie 25, fiind amintit Radu **sarageaua** din Tîrgşor. Îndeplineau misiuni care cereau iuţeală şi îndrăzneală, de pildă prinderea unor „hicleni" care ameninţau domnia. Sporind numărul lor, C. Brîncoveanu i-a aşezat la hotarul dunărean al ţării „să fie de treaba şi de paza marginii", la Ciocăneşti, în judeţul Ialomiţa ; după 1718 saragelele fiind amintite între slujitorii care locuiau „din hotarul Brăilii pînă la Turnu, la gura Oltului". Pentru acelaşi domn îndeplineau şi diverse porunci la Poartă. În 1718 o căpitănie de **saragele** se afla la Focşani, iar la 1739 existau 258 **saragele** conduşi de 8 căpitani şi 12 ofiţeri inferiori (zapcii). Slujeau pentru leafă sau venitul pămîntului domnesc pe care erau aşezaţi, iar nu pentru scutiri fiscale, singura excepţie cunoscută în acest sens fiind cea a saragelelor din Ciocăneşti.

SĂRĂŢEII — sau **sărăceii** au apărut după 1739, înlocuind probabil **saragelele** în Ţara Românească. În a doua jumătate a veacului XVIII erau conduşi de căpitani şi făceau parte din rîndul călărimii din Bucureşti, care se afla sub autoritatea marelui spătar. La începutul veacului următor, D. Fotino menţiona faptul că au existat 500 sărăţei călări, sub un căpitan al spătăriei, dar care nu mai fiinţau la data cînd scria el. Numele lor nu provine de la vreo ocupaţie sau de la situaţia lor materială, ci de la cuvîntul saragele, transformat în sarigele, sărăgele, sărăţei etc. În Moldova, un act din 6 octombrie 1658 aminteşte pe „Bejan **săraciul, feciorul** lui Coste". Cum nu am întîlnit aici saragele, ca în Ţara Românească, este posibil ca un corp de **sărăţei** să fi existat în a doua jumătate a veacului XVII.

SCUTELNICII — după cum îi arată şi numele — erau o categorie de oşteni călări şi pedeştri recrutaţi din rîndul ţăranilor liberi şi orăşenilor, care în schimbul slujbei lor se bucurau de scutiri fiscale. În vremea lui Constantin Brîncoveanu, în Ţara Românească, erau iertaţi de peste 25 de dări anual, fiind categoria de slujitori care beneficia de cele mai multe scutiri. Au fost organizaţi de Gh. Duca în timpul domniei lui din Moldova (1668-1672), unde însă nu s-au menţinut multă vreme, şi mai apoi, în vremea celei din Ţara Românească (1673-1678). Nu au înlocuit pe **călăraşi** şi **dorobanţi,** alături de care apar în Ţara Românească în mai toate judeţele ţării, ocupînd însă o poziţie inferioară acestora, în urma cărora erau menţionaţi în cărţile de scutiri sau catastifele de bir. Erau organizaţi pe steaguri şi comandaţi de căpitani, care în vremea lui Şerban Cantacuzino se aflau sub ascultarea agăi, probabil pentru că numărul **scutelnicilor** pedeştri era atunci mai mare. În 1702, sub Constantin Brîncoveanu, erau însă 14 steaguri de **scutelnici** călări, şi 6 de pedeştri. Însoţeau, la poruncă, oştile turceşti în campanii militare şi de reconstrucţie a unor cetăţi din vecinătatea ţării. Probabil cei care se aflau la Focşani, sau la Zimnicea şi în alte localităţi pe malul Dunării aveau şi obligaţii de pază a hotarelor. În 1788, în timpul războiului cu austriecii (1787-1792), N. Mavrogheni a înfiinţat 8 steaguri noi de scutelnici. În a doua jumătate a veacului XVIII, în vreme de pace, împreună cu **sărăţeii, scutelnicii** alcătuiau călărimea din Bucureşti, aflată sub autoritatea spătarului. D. Fotino afirmă că numărul lor se ridica pînă la 500 oameni; la începutul veacului XIX **scutelnicii** au fost desfiinţaţi.

TALPOŞII — erau pedestraşi români, care slujeau la curtea domnească a Ţării Româneşti. J.L. Carra şi D. Fotino afirmă că au fost creaţi de Şerban Cantacuzino, în urma reducerii numărului **dorobanţilor.** Ştirile despre ei sînt foarte puţine. În vremea lui C. Brîncoveanu alcătuiau o breaslă privilegiată, compusă din mai multe steaguri, al căror efectiv nu-l cunoaştem. La curtea domnească sînt amintiţi la 1698 şi 1701, iar mai tîrziu, în vremea celei de-a treia domnii a lui C. Mavrocordat (1735-1741) exista un steag de **talpoşi,** numărînd între 35-59 oameni. Efectivul de 2 000 „**talpi**" sub conducerea agăi, care ar fi existat după părerea lui D. Fotino, în sec. XVIII, este desigur exagerat. Slujeau pentru leafă, nefiind cunoscută vreo scutire a lor de dări.

VINĂTORII — (de la latinescul venator) se ocupau în vreme de pace cu dobîndirea vînatului pentru hrana curţii sau plăcerea domnului. Mînuiau cu dibăcie arcul cu săgeţi, dar şi armele de foc, pentru procurarea plumbului şi a prafului de puşcă primind o sumă de bani din partea domniei. Erau oameni îndrăzneţi, capabili să vîneze chiar bouri („boi" cum îi numea D. Cantemir, folosind terminologia populară ; o dovadă că acest animal nu dispăruse în Moldova la sfîrşitul sec. XVII). Ca atare aveau obligaţia de a însoţi pe domn în expediţiile militare, pentru serviciile lor fiind scutiţi de unele dări. Într-o vreme cînd vînătoarea era considerată un adevărat exerciţiu militar (fapt pentru care la vînătorile lui Matei Basarab, după Paul de Alep, participau pînă la 10 000 oşteni, cronicarul G. Kraus consemnînd în acelaşi timp că voievozii Moldovei „au obicelul să plece la vînătoare cu cîteva mii de oameni"), era firesc ca şi numărul **vînătorilor** domneşti să fi fost ridicat. Erau recrutaţi dintre ţăranii liberi, dar uneori în rîndul lor se înscriau şi oameni aserviţi, fugiţi de la stăpînii lor. În sec. XVII erau grupaţi de obicei în sate, care purtau de multe ori numele de Vînători. Astfel de **vînători** domneşti erau în judeţul Vlaşca, în Ţara Românească, unde spre sfîrşitul veacului XVII apare chiar un iuzbaşă (locotenent) de vînători. În Moldova, D. Cantemir menţiona **Vînătorii Pietrii** pe lîngă Tîrgul Piatra (Neamţ), sat de vreo 100 case, în frunte cu un vătaf de vînători, precum şi **Vînătorii Neamţului,** numiţi astfel după tîrgul şi cetatea cu acelaşi nume din apropiere. **Alţi vînători** domneşti erau

în Braniștea Bobotinului (ținutul Iași) și lîngă Galați. Impresionat de rezistența pe care la 1691 vînătorii Neamțului au opus-o regelui polon Ioan Sobieski, care se retrăgea după o campanie infructuoasă desfășurată în Moldova împotriva oștirii turco-tătare, D. Cantemir a povestit episodul atît în biografia tatălui său C. Cantemir (unde vorbea de 9 vînători în frunte cu o căpetenie, din care 6 supraviețuitori s-au predat numai după ce regele, folosind un șiretlic, le-a trimis false „cărți domnești" de încuviințare), cît și în **Istoria Imperiului otoman** (unde dintr-o eroare, probabil, sînt amintiți 19 vînători) și **Descrierea Moldovei,** lucrări de circulație europeană. În sec. XVIII numărul lor a sporit. Grigore II Ghica a organizat în Moldova (1726-1733) două steaguri de vînători, conduse de căpitani, echipate cu o uniformă specială și care prestau numai serviciu militar. Ei au participat la campania domnului împotriva tătarilor din 1727-1728. În Țara Românească, în timpul celei de-a treia domnii a lui C. Mavrocordat, existau două steaguri de vînători. În 1776, aceștia erau socotiți pedestrași și se aflau sub conducerea agăi. D. Fotino afirmă că în sec. XVIII ar fi existat aici 500 vînători pedeștri și tot atîția călări.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

Izvoarele documentare și narative ale Moldovei și Țării Românești din a doua jumătate a sec. XVI — începutul sec. XIX (a căror listă nu poate fi publicată din lipsă de spațiu — *n.r.*).

C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, III², București, 1946.

N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova*, București, 1971.

N. Iorga, *Istoria armatei românești*, București, 1970.

N. Stoicescu, *Curteni și slujitori*, București, 1968 ; *Unele categorii de slujbași ai statelor feudale Țara Românească și Moldova*, în *Studii și articole de istorie*, XII (1968).

L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, 2 vol., București, 1900.

M. Vasič, *The Martaloses in Macedonia*, în *La Macédonie et les macédoniens dans le passé*, Skoplje, 1970.

GESTAPOUL SUB BOMBE

(urmare din p. 85)

nie de om (mai tîrziu aveam să aflu că soția și fiul meu, în vîrstă de 15 ani, asistaseră la bombardament din adăpostul unei prăvălii situate la vreo 500 m de Casa Shell).

Am avut senzația, pentru o clipă, că întregul oraș era la discreția noastră, că eram singurii săi locuitori, singurii săi stăpîni. Dar, la exact un minut și jumătate după ieșirea noastră din clădirea Gestapoului, o bubuitură înspăimîntătoare ne făcu să întoarcem capetele : etajele superioare ale Casei Shell se prăbușiseră în flăcări.

Ne risipirăm repede, fiecare în altă direcție. La mai puțin de șapte minute de la „evadare" mă aflam în casa unui vechi prieten și tovarăș de luptă.

În seara aceea, ascultînd postul de radio Londra, am aflat numeroase amănunte despre raid — unul dintre cele mai îndrăznețe atacuri întreprinse de Royal Air Force în cursul războiului. Lansat în strînsă colaborare cu Rezistența daneză care furnizase hărți și indicații extrem de precise, bombardamentul fusese condus de vicemareșalul aerului, Sir Basil Embry. Pierderile R.A.F. se ridicau la patru bombardiere, două avioane de vînătoare și nouă membri ai echipajelor.

Dar raidul își atinse țelul. Deși opt prizonieri fură uciși cu acest prilej, bilanțul se dovedea pozitiv. Numărul deținuților care se salvaseră se ridica la 28. Și mai important era faptul că întreaga arhivă a Gestapoului fusese făcută scrum. Sute, poate chiar mii de luptători din Rezistența daneză ieșeau astfel de sub amenințarea unei iminente căderi în ghearele naziștilor.

Pentru noi, cei scăpați din celule, ca și pentru familiile noastre, noaptea care urmă fu o noapte de sărbătoare. Pînă în ziua de azi sărbătorim evenimentul. Aceia dintre noi care au mai rămas în viață se strîng laolaltă în fiecare an, la data de 21 martie. E un prilej să ne amintim de trecutul întunecat, de greutățile înfruntate și de tovarășii căzuți în luptă. Dar lecția pe care ne-au dat-o cele întîmplate în temnița Gestapoului mai are un tîlc — acela că, oricît de gravă, oricît de disperată ar părea o situație, speranța nu trebuie pierdută niciodată.

ANTHONY EDEN

MEMORII

(IV)

În fragmentele publicate pînă acum, l-am văzut pe Eden împotrivindu-se politicii de conciliere promovată de Neville Chamberlain în anii premergători celui de-al doilea război mondial. Am aflat apoi unele detalii asupra modului cum funcționa guvernul condus de Winston Churchill, care a ajuns la cîrma Angliei într-unul din cele mai critice momente ale istoriei britanice — 10 mai 1940. Ca membru al acestui guvern și al Cabinetului de război — o formație restrînsă, cu rol operativ, alcătuită din cîțiva miniștri sub președinția lui Churchill — Eden a fost nu numai martor apropiat, ci și participant activ la dramaticele episoade ale crîncenei încleștări cu hitlerismul. În ultimul fragment, care apare în numărul de față, asistăm la două finaluri, desfășurate aproape simultan : sfîrșitul războiului și sfîrșitul guvernării lui Churchill. Ne-am oprit asupra acestor secvențe, deoarece lumina strălucitoare în care se scaldă victoria coaliției antihitleriste este vehement contrapunctată de tonurile livide, care marchează prăbușirea temporară — dar nu mai puțin amară — a bătrînului om de stat britanic.

Hess și ducii din Anglia...

Primul ministru îmi telefonase în primele ore ale dimineții de luni 12 mai, dar, cum în ultimele zile fusesem obosit, soția mea nu voise să mă trezească. Primul ministru nu insistase, lăsînd vorbă că dorea să mă vadă îndată după întoarcerea mea la Londra.

A urmat, așa cum reiese din jurnalul meu, o zi de neînchipuit. Churchill mi-a relatat că ducele de Hamilton încercase să ia legătura cu Sir Alexander Cadogan la Ministerul de Externe, dar că el, Churchill, îl interceptase și îl trimisese la Ditchley.

„12 mai : Hamilton ne-a încunoștiințat că un pilot german, zburînd cu un avion M-110, aterizase în fosta sa circumscripție electorală spunînd că-l cheamă Horn, și ceruse să-l vadă. Cînd Hamilton a luat legătura cu el, pilotul i-a dezvăluit că era (Rudolf) Hess (adjunctul Führerului). Hamilton mi-a arătat o serie de fotografii și i-am spus că păreau într-adevăr să fie ale lui Hess.

Primul ministru a fost foarte impresionat, mai ales că pînă atunci nu crezuse în venirea lui Hess".

I-am spus lui Churchill că aș fi vrut să trec peste drum, împreună cu ducele Hamilton, la Ministerul de Externe, ca să controlăm fotografiile. Acolo, Cadogan și cu mine am ascultat toată povestea și am fost de părere să trimitem imediat după Ivone Kirkpatrick, care îl cunoștea pe Hess. Kirkpatrick a identificat fotografiile, dintre care unele erau foarte cunoscute ca fiind ale lui Hess. Am hotărît să-l trimitem, cu un avion în Scoția, împreună cu Hamilton, să-l vadă pe oaspete. Primul ministru a fost de acord.

„În timpul prînzului, a sosit comunicatul telegrafic german despre Hess. Winston m-a sunat, foarte emoționat, fiind de părere că și noi trebuia să dăm de îndată un comunicat". M-am dus imediat să-l văd și la miezul nopții am căzut de acord asupra unei declarații pentru presă.

„14 mai: Winston m-a sunat noaptea tîrziu în legătură cu textul declarației referitoare la Hess, ce urmează s-o facă mîine în Cameră, expunîndu-mi punctajul. Am protestat, subliniind că trebuie să păstrăm față de germani secretul celor spuse de Hess. Atunci Winston mi-a cerut să fac alt proiect. M-am dat jos din pat, l-am redactat și i l-am comunicat prin telefon. Cîteva minute mai tîrziu, Winston m-a sunat să-mi spună că versiunea mea nu-i place și că ea l-a indispus și pe Duff (Cooper, ministrul Informațiilor). Pe de altă parte, Max (Beaverbrook) a fost de acord cu mine. Ce era preferabil: să dea publicității declarația inițială sau să se abțină de la orice declarație? Am răspuns: «Nici o declarație». «Bine, nici o declarație» a răspuns el furios! și a trîntit telefonul. Ora 1,30 a.m."

Impreună cu secretarul său, în drum spre Downing Street 10

Cîteva zile mai tîrziu, într-o ședință a Cabinetului, Primul ministru a citit totuși declarația sa cu privire la Hess, dar n-a avut niciun ecou, căci n-a plăcut nimănui.

Întîmplarea cu Hess a constituit una dintre cele mai ciudate drame personale ale războiului. Chiar și zborul a fost un act temerar executat cu mult vicleșug. Ce s-a petrecut în mintea tulbure a acestui om nu se poate ști. S-a presupus că îl neliniștea perspectiva unui atac german împotriva Rusiei și consecințele lui și că încerca să facă un efort pentru a opri războiul înainte de a începe, dar nu există dovezi că Hess ar fi cunoscut planurile lui Hitler. Pare mai probabil ca această întreprindere riscantă să fi fost urmarea influenței lui Karl Haushofer — profesor de geo-politică — și a fiului său, Albrecht, amîndoi anglofili. Haushofer furnizase cîndva anumite argumente pseudoștiințifice de ordin istoric și geografic, pentru teoria expansiunii germane, care se potriviseră ideologiei naziste. Hess i le expusese lui Hitler și ele își găsiseră loc în *Mein Kampf*. Astăzi știm, așa cum reiese dintr-un memorandum al lui Haushofer, că încă din 1940 el, împreună cu fiul său și cu Hess, discutaseră despre eventualitatea unor avansuri pașnice făcute Angliei, fără a avea însă încredere în succesul lor. Fiul adresase ducelui de Hamilton o scrisoare și, neprimind răspuns, Hess hotărîse să plece personal în Scoția. Se crede că momentul a fost ales la întîmplare. Hess avea o încredere oarbă în puterea ducilor în Anglia, încredere care ilustrează ignoranța totală a cercurilor

conducătoare din preajma lui Hitler în privința țărilor străine.

Atac la Răsărit

Serviciul nostru de informații ne demonstrase că atacul Germaniei împotriva Rusiei devenise iminent ; Churchill mă chemase la Chequers [reședința din-afara Londrei a prim-miniștrilor britanici — *n. r.]* sîmbătă 21 iunie pentru a petrece sfîrșitul săptămînii împreună. După masă am discutat despre consecințele care s-ar abate asupra noastră dacă atacul va avea cu adevărat loc. Consilierii noștri erau pesimiști în privința posibilităților rușilor.

Cînd m-am dus la culcare, nu-mi făcusem încă o părere limpede, dar eram convins că dacă în Rusia, germanii vor avea de suferit, chiar pentru scurt timp, pierderi mult mai mari decît acum, situația noastră va fi ușurată. Nu mi-am dat seama de uriașa forță a mașinii de război naziste pe uscat decît după invazia Rusiei. Deși bătălia pentru Anglia fusese prima noastră izbîndă hotărîtoare din timpul războiului, trebuia să fim recunoscători forței noastre maritime că supraviețuisem o vreme atît de îndelungată fără ajutor dinafară.

A doua zi de dimineață, pe la șapte și jumătate, Sawyers, valetul Primului ministru, a venit în dormitorul meu și mi-a spus : „Salutări din partea Primului ministru. Trupele germane au invadat Rusia". După aceea, mi-a întins o tăviță de argint cu o țigară mare de foi. Mi-am pus halatul și m-am dus în dormitorul Primului ministru. Am resimțit din plin o senzație de ușurare dar n-am mai savurat plăcerea de a fuma trabucul, și am discutat despre ceea ce trebuia făcut imediat. Churchill a hotărît să se adreseze în aceeași seară țării proclamîndu-și intenția de a-i trata pe ruși ca parteneri în lupta împotriva lui Hitler. Eu am fost de părere să-l văd pe Maiski și să-i vorbesc în numele guvernului. Primul ministru a fost de acord și a sugerat să-l chem pe ambasador la Ministerul de Externe, în cursul dimineții. Trebuia apoi să mă întorc la Chequers să-i relatez întrevederea, după aceea urmînd să discutăm cuvîntarea lui la radio.

Maiski a intrat, de rîndul acesta neînsoțit, în biroul meu de la Ministerul de Externe și era în aparență liniștit. După aprecierea sa, atacul nazist era un act de banditism curat. Apoi, ca răspuns la o întrebare pusă de mine, ambasadorul m-a informat că aștepta să primească, în cîteva ore, instrucțiuni privitoare la sugestia noastră asupra misiunilor militare și economice. Apoi mi-a pus el întrebări. Voia să știe dacă putea să-și asigure guvernul că nu ne schimbasem poziția și politica. Era sigur că Germania avea să încerce să îmbine acțiunea ofensivă împotriva Rusiei, cu o manevră de pace în politica față de puterile occidentale. Putea fi asigurat guvernul sovietic că eforturile noastre de război nu vor slăbi ? L-am sfătuit să transmită cu toată convingerea această asigurare și să meargă chiar mai departe, încunoștiințînd guvernul său că în loc să slăbim eforturile de război, le vom intensifica. Remarcase și el, probabil, citind ziarele de dimineață, că forțele noastre aeriene dăduseră o bătălie victorioasă în Franța, inițiativă luată în mod deliberat pentru a ușura situația Rusiei.

Cînd ambasadorul mi-a vorbit de îngrijorarea sa în legătură cu atitudinea Statelor Unite, l-am povățuit să aibă o convorbire cu d-l. Winant, care tocmai se întorsese din America. La 30 iunie, Maiski mi-a cerut să precizez amploarea colaborării anglo-ruse ; dacă ea avea să fie doar militară sau militară și economică, sau militară, economică și politică. I-am răspuns că atît Primul ministru — în discursul său radiodifuzat din 22 iunie — cît și eu — în cuvîntul meu din Camera Comunelor — arătasem clar că vom acorda tot ajutorul militar și economic posibil, dar că o colaborare politică era o chestiune mai dificilă.

1945 – moment final

Către sfîrșitul lui iunie [1945 — *n.r.*] am fost în stare să rezolv acasă cîteva din lucrările mai importante ale Ministerului de Externe, dar eram departe de a fi complet restabilit ; nu mă simțeam, și nici nu arătam încă bine. Munca mi se părea obositoare și această stare explica, chiar dacă nu scuza, o anumită impacientă din partea mea.

„5 iulie : Am început să mă îndoiesc dacă voi putea continua munca la Externe. Nu munca în sine — la care mă pricep — ci hîrtuiala de fiecare clipă cu Winston. Alec (Cadogan) mi-a spus azi la telefon că Churchill i-a promis lui Truman că va recunoaște mîine guvernul polonez.

La 10 iulie m-am întors la Londra ca să preiau conducerea guvernului în timpul celor cîteva zile în care Churchill, imediat după alegeri, urma să se ducă la Biarritz. La 15 iulie am plecat împreună la Potsdam, însoțiți de Attlee ★.

La 17 iulie, Președintele [Truman — *n.r.*] i-a spus Primului ministru că la Alamogordo avusese loc explozia primei bombe atomice. În ciuda acestui succes, mai exista încă o oarecare incertitudine în legătură cu eficacitatea bombei și amiralul Leahy continua să aibă îndoieli. Mai tîrziu, la 22 iulie, cînd

★ Lider al Partidului Laburist, care avea să iasă învingător în alegerile generale de la 24 iulie 1945. Prezența sa la Potsdam avea drept scop ca Marea Britanie să fie reprezentată la conferință tocmai într-o asemenea eventualitate — *n.r.*

Churchill şi cu mine ne-am întîlnit cu Truman şi James Byrnes, [secretarul de stat al S.U.A. — *n. r.*] am decis că trebuia să aruncăm o bombă atomică în Japonia, dacă aceasta nu accepta capitularea necondiţionată. Rușii refuzaseră încercările anterioare ale Japoniei de a-i folosi ca mediatori, lucru pe care ni l-au relatat mai tîrziu. De fapt, aceste încercări fuseseră nesemnificative, nevenind din cercurile ce deţineau pe atunci puterea în Japonia. Cel de-al doilea bombardament atomic, la Nagasaki, a avut loc fără ca noi englezii, să fim consultaţi.

Churchill şi cu mine discutaserăm în prealabil dacă să-i spunem lui Stalin de explozie şi, dacă da — cînd : înainte sau după explozia bombei. Dacă îi spuneam ne-ar fi cerut oare imediat informaţii tehnice ? Ar fi fost penibil să-l refuzăm, dar inevitabil. Oricare din alternative era stînjenitoare ; eu am înclinat să-i spunem lui Stalin. Principalul meu argument a fost că Statele Unite şi Anglia vor trebui să refuze să dea informaţii secrete. Le va veni mai uşor dacă îl vom încunoştiinţa dinainte pe Stalin că posedam arma şi aveam de gînd s-o folosim. Nu era mare lucru, dar Primul ministru a considerat aceasta drept cea mai bună cale.

S-a căzut de acord ca Preşedintele Truman să-i spună lui Stalin, după încheierea uneia dintre şedinţele noastre. Asta s-a întîmplat la 24 iulie şi atît de repede, încît Churchill şi cu mine, care îi urmăream pe ascuns, ne-am întrebat dacă Stalin înţelesese despre ce era vorba. A răspuns printr-o înclinare din cap şi un scurt „Mulţumesc". Fără comentariu.

„25 iulie. Noi (miniştri de Externe) am avut dimineaţa o şedinţă, în care nu s-a întîmplat nimic. La sfîrşit, Molotov, înconjurat de Vişinski, de (Arkadi) Sobolev (consilier politic al administraţiei sovietice din

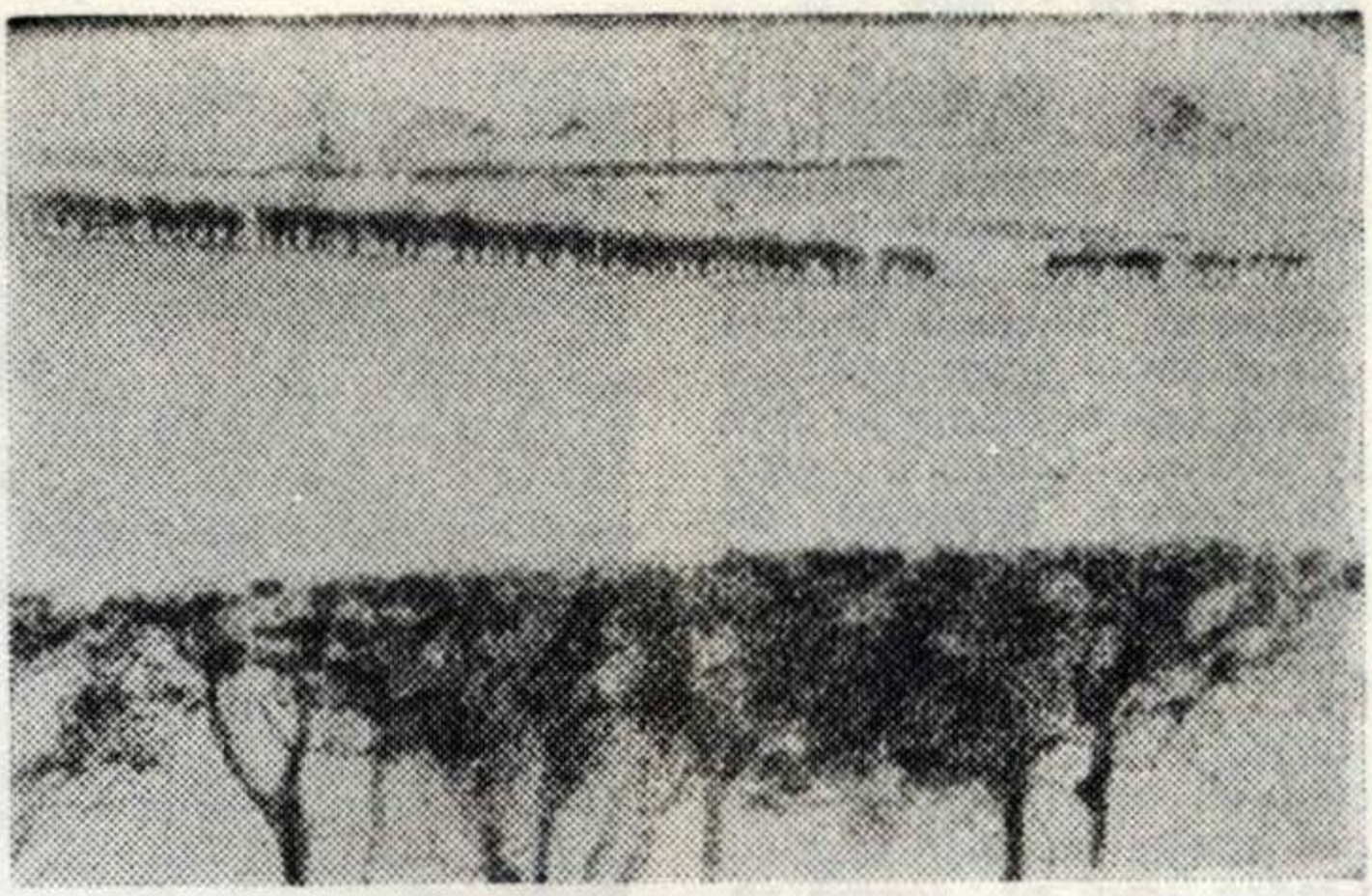

Aici a aterizat avionul pilotat de Hess

Germania), şi alţii mi-au adresat urări de succes în termenii cei mai călduroşi, spunîndu-mi că sperau cu toţii în victoria mea şi încă multe altele *. Probabil că am fost un prost ministru de Externe cedînd prea des, de aceea mă doreau în continuare la postul meu. Şi americanii s-au arătat la fel de călduroşi, fiind şi Attlee de faţă, situaţia devenise aproape stînjenitoare. A urmat o discuţie cu Byrnes. Winston a intrat şi mi-a spus că pleacă la aeroport întrebîndu-mă dacă nu merg şi eu. I-am explicat că voi pleca singur mai tîrziu."

S-au scris multe despre influenţa personalităţilor asupra politicii externe a ţărilor lor, exagerîndu-se uneori. Din experienţa mea am tras concluzia că personalităţile pot face munca în domeniul diplomaţiei mai vie sau mai plicticoasă, fără să influenţeze însă politica. După cîţiva ani de practică, e firesc ca în muncă să intervină rutina. Încrederea sau lipsa de încredere în reprezentantul unui aliat, ca şi gradul de suspiciune faţă de un dusman, pot modifica tactica, dar nu modifică ţelurile.

Chiar şi în timpul acestei conferinţe au existat momente agreabile. Cu ocazia participării mele la o masă comemorativă unde am fost invitat de Regimentul 11 Husari, [britanic], am primit multe complimente. Acest regiment luptase în cadrul Diviziei 7 blindată — ai cărei ostaşi fuseseră supranumiţi „şobolanii deşertului" — din primele zile ale campaniei din Africa pînă la intrarea lor în Berlin. M-am simţit cu atît mai onorat, cu cît am constatat că eram singurul civil ; la sosire am fost salutat cu marşul regimentului meu, care luptase în campania din Africa, alături de Regimentul 11 Husari. Această atenţie mi-a fost adresată nu în calitate de politician, ci de soldat.

În amintirea acelei seri, mi s-a oferit o bucăţică de lemn din masa de lucru a lui Hitler ; eu însă voiam să-mi aduc aminte de regiment, nu de Führer, aşa încît gazdele au înrămat insigna regimentului şi mi-au dăruit-o.

Cine va fi urmaşul

La 25 iulie, după micul dejun, am zburat spre casă, pentru a afla rezultatele alegerilor. Nu eram pe deplin liniştit. Într-una din

* E vorba de atitudinea politicoasă a reprezentanţilor sovietici faţă de miniştrii conservatori care înfruntau proba alegerilor. — *n.r.*

ultimele scrisori ale fiului meu Simon, expediată din Birmania, el îmi dăduse să înțeleg că armata nu va vota probabil pentru noi și prin contactele pe care le aveam eu însumi în armată ajunsesem la aceeași părere. Totuși, pronosticurile pe care le primea Churchill erau optimiste și băgasem de seamă că îndoiala mea nu era agreată.

Seara, agentul meu electoral, om cu multă experiență, mi-a telefonat făcînd un raport optimist asupra poziției mele în district. Credea mai cu seamă că atitudinea armatei era foarte favorabilă. Am fost mirat și mulțumit și primul impuls a fost să-i telefonez Primului ministru, pentru a-i ridica moralul. Dar m-am răzgîndit: vestea cea bună se putea referi doar la o situație locală.

„26 iulie: Nicholas și cu mine am plecat de la Ditcheley imediat după ora 9 dimineața și am ajuns la Warwick pe la 10. Am avut de așteptat destul, numărătoarea luînd mai mult timp decît crezusem. După toate calculele — cu excepția a două — aveam două voturi la unul față de laburiști".

După cum am aflat mai tîrziu, am ieșit al șaselea sau al șaptelea dintre deputații conservatori, în ordinea numărului de voturi obținute.

„Pe la ora 12 am făcut o declarație (despre alegeri) în fața unui mic grup. Am plecat cu mașina la Leamington, unde se adunase o mulțime mai mare de alegători, aparent cu toții de partea noastră. Primarul laburist a citit rezultatele. Mare entuziasm. Cum se zvonise că în alte părți alegerile mergeau prost, ne-am oprit la Clubul conservatorilor unde cele mai sumbre informații ne-au fost confirmate.

Ne-am dus la Snittertfield, unde am ajuns la timp, ca să aflăm știrile de la ora 1. Mai proaste ca niciodată. Era clar că am pierdut. L-am chemat la telefon pe

„Salutări din partea Primului ministru. Trupele germane au invadat Rusia"

Churchill și i-am spus tot ce am fost în stare să-i spun".

Pe atunci, Churchill nu avea de gînd să demisioneze ci să vină în fața Parlamentului ca reprezentant al guvernului și să-i lase pe laburiști să ne scoată. L-am sfătuit să nu ia nici o hotărîre pînă nu vom avea mai multe informații despre rezultatele alegerilor. Dacă înfrîngerea avea să fie categorică, era mai bine să ne retragem imediat. Primul ministru a mormăit ceva și mi-a cerut să mă întorc la Londra cît mai curînd posibil.

În timpul călătoriei m-am gîndit la efectul ce-l va avea în străinătate înfrîngerea Primului ministru și la cine va fi urmașul meu la Foreign Office. La sfîrșitul lui mai, înainte de reunirea Parlamentului, Churchill oferise colegilor săi din Cabinetul de război o recepție în Downing Street 10. Cu această ocazie, avusesem o convorbire cu Ernest Bevin, și îl întrebasem ce minister voia să ia, în cazul în care avea să cîștige partidul său. El îmi spusese că intenționa să ceară Finanțele. Îmi exprimasem uimirea: „Pentru ce? Acolo nu e altceva de făcut în afara unor socoteli cu niște bani pe care nu-i avem". Bevin clătinase din cap, susținînd că problemele financiare îl interesaseră întotdeauna. Era adevărat, dar mă gîndeam că în această perioadă a tatonărilor de pace, munca de acolo era incomparabil mai puțin importantă decît cea de la Foreign Office. I-am spus-o și lui Bevin, rugîndu-l să mai reflecteze. Îmi făgăduise, dar nu cred că reușisem mai mult decît să-l pun pe gînduri, să-i furnizez un subiect de meditație. Și în orice caz, nu era el omul care să anticipeze asupra victoriei.

Acum mă întreb dacă el sau altul va fi ministru de Externe. Dacă chestiunea nu era hotărîtă, eram decis să forțez împrejurările, fiind sigur că Bevin era potrivit pentru această funcție.

Cînd am sosit la Londra, i-am făcut o vizită Primului ministru care mi-a spus că-și dăduse demisia. Oferise noului guvern, pentru un timp, colaborarea mea la conferința de la Potsdam,

dacă era socotit necesar, dar i se răspunsese negativ. Căzuserăm de acord să facem această ofertă în cazul înfrîngerii în alegeri. Am luat apoi masa cu Churchill și familia sa.

N-am vorbit prea mult despre viitor, căci îmi era aproape cu neputință. Aveam o foarte mare simpatie pentru acest om, copleșit de înfrîngerea personală pe care o suferise. Fusese adînc mișcat de mulțimile entuziaste cărora li se adresase în fiecare oraș din țară în timpul campaniei, deși de fapt oamenii nu spuseseră decît : „Mulțumim. Ne-ați condus în chip admirabil. Vă vom păstra întotdeauna recunoștința noastră". Era greu de presupus ca el să fi distins un adio în cuvintele lor. Dacă ar fi simțit, nu ar mai fi fost Winston Churchill.

Treizeci de ani într-o cameră

Înainte de începerea campaniei, fusesem aproape sigur că laburiștii vor cîștiga. Nu mă așteptasem însă la o asemenea cădere a noastră. Nici nu cred că așa ar fi trebuit să fie. Am dus prost campania. A fost o nebunie să încercăm să cîștigăm bizuindu-ne numai pe personalitatea lui Winston Churchill în loc să elaborăm și un program. Alegătorii din ziua de azi sînt prea inteligenți pentru această metodă și nici nu le place să li se vorbească sub un anumit nivel.

În sfîrșit, în vreme ce lui Winston — conducător al războiului — oamenii îi purtau o mare recunoștință, față de el, ca Prim ministru pe timp de pace, nu manifestau același entuziasm. Cred că oricum tot am fi fost înfrînți, dar majoritatea laburistă ar fi trebuit să fie mai mică.

Churchill în campania electorală

„27 iulie : La amiază Churchill a convocat ședința de adio a Cabinetului. A fost o treabă destul de tristă. După ce s-a terminat, tocmai mă îndreptam spre ușă, cînd Winston m-a chemat înapoi și am petrecut o jumătate de oră singuri. Era destul de amărît, sărmanul. A spus că nu se resemnase ci, dimpotrivă, durerea lui crescuse ca cea a unei răni care doare mai tare după primul șoc. Avea sentimentul că fusese tratat așa cum nu meritase. Mi-a spus, printre multe altele : «Treizeci de ani din viață mi i-am petrecut în această cameră. N-am să mai șed niciodată aici. Dumneata da, eu însă nu».

Încercînd să-l consolez, i-am răspuns, că locul în istorie îi era asigurat. M-a aprobat și în cele din urmă ne-am despărțit. Îndreptîndu-mă spre ieșire, n-am putut să nu reflectez la ce a însemnat pentru mine munca în această sală a Cabinetului în timpul anilor de război. În felul acesta s-au încheiat cei aproape șase ani în care am fost, fără întrerupere, ministru în guvern și, aproape tot timpul, membru al Cabinetului de război. Privind înapoi, trăsătura dominantă a acestei perioade mi se pare că a fost munca — mereu mai multă muncă, adeseori într-o cursă contra cronometrului — dar o muncă suportabilă, ba chiar plăcută din pricina sentimentului înălțător pe care ni-l dădea. Au existat certuri și chiar dezbateri aprinse, ieșiri de furie, și de indignare, inevitabile între oameni cu caracter și opinii ferme, ce lucrează laolaltă, dar nu au existat supărări de durată, nici intrigi. Dimpotrivă, cei care au dus greul au avut, unii față de alții, respect, prietenie și chiar afecțiune. Mă îndoiesc că altfel am fi rezistat.

Aparatul de conducere militară și politică a războiului a fost alcătuit cu chibzuință și a dat randament, rezistînd la tensiune și la

istovitorul program de noapte, îndrăgit de Primul ministru. Churchill a știut să-l folosească cu maximă eficiență, fără să se menajeze niciodată el însuși, dar fără să se cheltuiască inutil. „Nu te lăsa dus de curent", mi-a spus el o dată ; cît despre el, s-a conformat întocmai acestei devize. Șefii de stat-major, în calitatea lor de profesioniști calificați și încercați, trebuiau să înghită toate teoriile și sugestiile care li se ofereau într-una și să știe cînd și pe care dintre ele să le accepte. Aveau însă libertatea să propună propriile lor idei ceea ce și făceau, chiar dacă momentul nu era întotdeauna potrivit.

În concluzie — mergînd de-a lungul atît de familiarei Downing Street — în acea după masă de vară, nimic nu mă îndreptățea să sper că voi mai face vreodată parte dintr-un asemenea colectiv.

„28 iulie. Puțin după ora 10 dimineața am plecat spre palat să predăm sigiliile".

Am avut un sentiment de părere de rău cînd m-am despărțit de ele. Regele mi-a spus că Bevin avea să fie succesorul meu la Foreign Office. Am răspuns că eram încîntat, fiind sigur că era o alegere bună.

Churchill insistase să-i dau voie să mă recomande pentru Ordinul Jaretierei. Regele mi-a pomenit de aceasta și m-a întrebat dacă știam că îl oferise Primului ministru și că el îl refuzase. Am răspuns că nu știam și că în aceste condiții, nu-l puteam accepta nici eu. Regele a replicat că se așteptase să reacționez astfel.

A doua zi i-am relatat discuția lui Churchill, care m-a aprobat, deși nu a fost de acord, spunînd că situația mea nu era aceeași cu a lui. Nu putuse accepta ordinul după ce fusese respins de națiune, în timp ce pentru mine Jaretiera era răsplata meritată pentru munca de ministru de Externe.

„1 august. Winston și cu mine am luat masa singuri într-un separeu la *Claridge*. Către miezul nopții, l-am lăsat singur. Ce uluitoare diferență față de situația lui cu o săptămînă în urmă cînd, la un simplu gest, veneau la el alergînd miniștrii și șefii de stat major. Îl doare lovitura primită și își simte mîndria rănită. Dar poate că pentru celebritatea sa în istorie e mai bine așa."

Soarta joacă uneori feste ciudate. Dacă Churchill, trecut de 70 de ani, s-ar fi retras din viața politică în momentul victoriei și i-aș fi luat eu, locul, s-ar fi spus în legătură cu înfrîngerea noastră în alegeri : dacă ar fi fost Churchill la conducere, conservatorii ar fi învins !

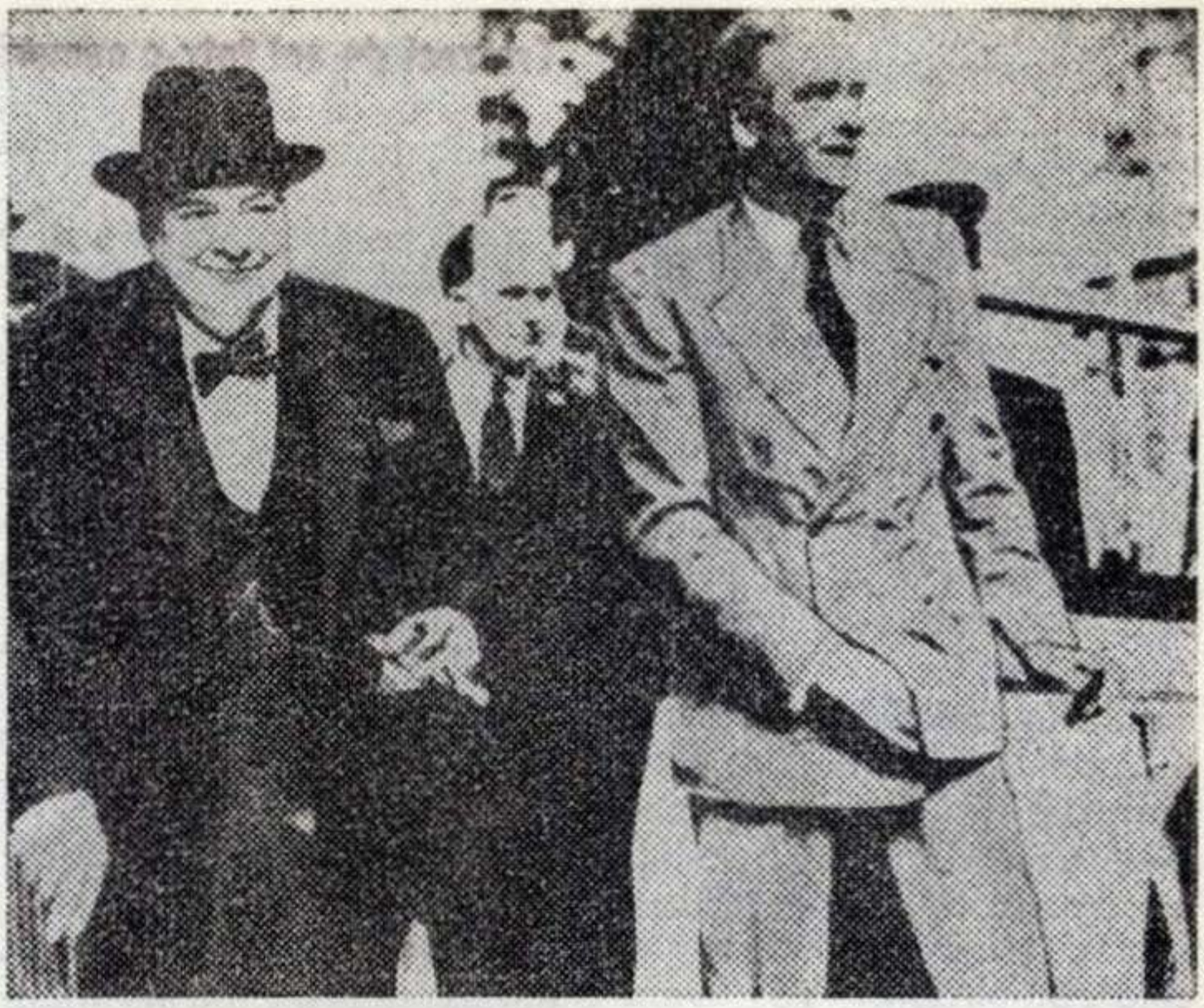

Zîmbete pentru fotografi... Dar amărăciunea îi copleșește pe cei doi lideri conservatori, după eșecul suferit în fața urnelor

Epilog

La 14 august 1945, Japonia a capitulat. S-au încheiat cei șase ani de încercări, prin care trecusem de la iminența înfrîngerii, pînă, la echilibrul de forțe și în cele din urmă la victorie. Pretutindeni, în țară, oamenii se bucurau. În seara aceea, Churchill a invitat un număr de colegi din Partidul Conservator să ia masa cu el, la *Claridge*. Dineul acesta a fost pentru mine ceva ireal, părîndu-mi-se de neconceput ca Churchill să ia masa într-un hotel, în loc să se afle în centrul festivităților populare.

După cină, am trecut într-o altă încăpere și ne-am așezat în cerc în jurul unui aparat de radio deschis. L-am auzit pe Attlee lătrînd cîteva fraze scurte și anunțînd apoi că japonezii capitulaseră. Războiul se terminase.

S-a făcut tăcere. Churchill nu fusese solicitat să se adreseze poporului britanic. Ne-am dus spre casele noastre. Era sfîrșitul călătoriei.

poșta MI

SERGENTUL CRAIOVEANU ERA TATĂL MEU?

ION CRAIOVEANU, *din* Craiova, *ne scrie*: „Am avut ocazia să citesc articolul *Zile incandescente*, apărut în nr. 10 (31), 1969, în care se vorbește despre un sergent, pe nume Craioveanu; făcea parte din Regimentul 26 infanterie Craiova. Vă întreb: cine era acel sergent? De unde era? Oare acel sergent era tatăl meu? Vă cer toate aceste date deoarece și tatăl meu, pe nume Nunu Craioveanu, se afla pe atunci, tot la Craiova, și tot în Regimentul 26, și era sergent descazarmat, de meserie tipograf... A murit în 1946..."

Sîntem în măsură să vă oferim o posibilitate de a afla. La acțiunea respectivă, printre ofițeri, a participat și căpitanul Emil Tîrnăveanu, a cărui adresă v-o indicăm: com. Ibănești, jud. Mureș.

N-ar fi exclus să știe ceea ce vă interesează.

UN ALT ROMAN ÎN MEXIC

Articolul nostru Pe urmele doctorului Ilarie Mitrea în Mexic, *nr. 5(26), 1969 a prilejuit mai multe scrisori [vezi și* Poșta redacției *(din nr. 9(42), 1970)]. De data aceasta ne scrie* ION NEDELESCU *din* București, *care ne comunică unele date despre George Bibescu, menționat de noi a fi fost și el în Mexic ca ofițer. Spicuim din corespondența primită:* „S-ar cuveni, poate, să amintiți că este vorba de fiul fostului domnitor al Țării Românești, Gheorghe Dimitrie Bibescu.

George Bibescu a absolvit cunoscuta școală militară St. Cyr, devenind ofițer de stat-major al armatei franceze. În această calitate a luat parte la nenorocita aventură militară imperială din Mexic, iar în timpul războiului franco-german din 1870 a căzut prizonier la Sedan, alături de Napoleon III. A fost membru-corespondent al Academiei de Științe a Franței, membru-asociat al Institutului Franței, ofițer al Legiunii de Onoare, laureat al Academiei Franceze pentru una dintre lucrările sale. De menționat că George Bibescu a apreciat cu luciditate agresiunea armată a lui Napoleon III împotriva libertății și independenței poporului mexican, faptele consemnate de el bazîndu-se pe o documentație densă și cutremurătoare totodată".

NESERIOZITATE — UNDE?

ANONIM. București, *ne reproșează ca* „o lipsă de seriozitate față de factura sobră a revistei publicarea notei de la p. 38, nr. 6 (51), 1971, «Fripturiștii»".

Ne pare rău că l-am indispus pe nesemnatul nostru cititor. Dar asta e istoria — și ea nu se împacă cu recomandarea pe care o găsim în scrisoare: „...E bine să nu mai amintim de lucruri neplăcute". *Ba nu, trecutul trebuie evocat chiar și atunci cînd (iar, uneori, mai ales atunci cînd) este compus din fapte mai puțin agreabile.*

In ceea ce privește lipsa de seriozitate, dată fiind nonsemnarea misivei, nu știm, zău, de partea cui înclină mai mult balanța.

NOI, BĂRBAȚII, AȘA ȘTIM!

IOAN CORJUC, Poienile de sub Munte, jud. Maramureș, *ne întreabă:* „Cum se numește cetatea, construită, după o legendă, numai de femei în sec. XIV?"

Nu cunoaștem legenda, nu cunoaștem cetatea, nu cunoaștem femeile!

Departe de noi intenția de a nega meritele sexului frumos, dar în acest domeniu mitul nu are nici un corespondent în realitate, cel puțin așa știm noi, bărbații! Așa cum se știe însă, femeile au „construit" pe constructorii tuturor cetăților din lume.

EU SÎNT ACEL ȘOFER

ILIE NICOLAE, sat Perii-Broșteni, com. Olteni, jud. Teleorman, *ne scrie:* „Eu sînt acel șofer de care amintiți în nr. 11 (44), 1970, că a descoperit cadavrul lui Iorga. Subsemnatul eram șofer la școala de aviație a aeroportului Strejnic. În dimineața zilei de 28 noiembrie 1940, transportînd de la aeroportul Strejnic la aeroportul Roșiori materialele școlii de pilotaj de aici, la mijlocul distanței dintre Strejnic și Ploiești am observat în partea dreaptă, la cîțiva metri de șosea, un om căzut la pămînt.

Bineînțeles, am oprit imediat mașina și am fugit să văd ce anume se întîmplase.

Cu adîncă durere am constatat că era cadavrul lui Nicolae Iorga.

M-am înapoiat cu mașina în comuna Strejnic, am luat jandarmii de acolo și i-am adus la fața locului".

Așteptăm detaliile pe care ni le făgăduiți în încheierea scrisorii.

RECITIȚI-NE... SAU CITIȚI!

GH. ZAMFIR, *din* Fundeni, jud. Ilfov: *O parte dintre cele ce ne scrieți că vă amintiți despre dictatorul Ion Antonescu le-ați citit în „Magazin istoric" nr. 9 (42), 1970, p. 27 și nr. 11 (44), 1970, p. 42. Detaliile cu privire la așa-zisa* „tentativă de sinucidere" *nu știm de unde le dețineți.*

★

DRAGOMIR DINCA, Craiova. *La prima întrebare găsiți răspunsul în nr. 1, 1967. Pentru cea de-a doua, consultați lucrarea* Tudor Vladimirescu, *de A. Oțetea, apărută recent în Editura Științifică.*

★

GH. BATRINU, Slobozia, str. Viilor nr. 2, jud. Ialomița. *Vom mai scrie despre participarea României la primul război mondial.*

P. S. LA COȚOFĂNEȘTI

GEORGE IONESCU, *din* Vitioara de Sus, jud. Prahova, *ne trimite ceea ce el însuși numește* „o completare tardivă" *la articolul* Coțofănești! Jos Hohenzollernii! *din „Magazin istoric", nr. 3 (48), 1971. Din informațiile pe care le deține corespondentul nostru,* „de la un ofițer rănit ușor și venit din acest spital în garnizoana Botoșani", *ar exista unele deosebiri de detaliu în modul cum s-au desfășurat evenimentele în cuibul de desfrîu monarhic de lîngă satul moldovenesc.*

Astfel, focul ar fi fost pus nu de ostaşi, ci „de un ofiţer revoltat la culme de ceea ce se petrecea în acest spital". *Poate că aşa s-a întîmplat: date fiind împrejurările, şi ţinînd seama mai ales de presiunile exercitate de oficialităţi pentru a înăbuşi scandalul, este foarte greu — dacă nu imposibil — de stabilit care versiune corespunde întru totul adevărului.*

La fel de dificil este de precizat cît de îmbrăcate (sau dezbrăcate) erau participantele la orgie, ca şi distanţele parcurse de ele după declanşarea incendiului.

Toate acestea sînt numai amănunte neesenţiale. Ceea ce are efectiv importanţă este comportarea lamentabilă a reginei Maria şi a unor reprezentanţi de ambe sexe din protipendadă, într-unul dintre cele mai dramatice momente ale istoriei României. Ne indignăm şi astăzi de faptul că în vreme ce privilegiaţii chefuiau cu nerusinare, în imediata lor vecinătate, aşa cum scrie dr. G. Ionescu, „răniţii şi bolnavii erau neglijaţi cu desăvîrşire şi mureau pe capete".

CALDE ŞI RECI

GEORGICA MARAŞESCU, *din* Tecuci, *ne adresează felicitări şi multe cuvinte frumoase cu prilejul trecerii revistei noastre de pragul celor 50 numere. În încheiere corespondentul ne promite :* „Dacă nu mă va împiedica ceva independent de voinţa mea, cu prilejul apariţiei celui de-al 100-lea număr, vă voi face o plăcută surpriză".

Mulţumim cu anticipaţie, abia aşteptînd să vedem în ce va consta surpriza. Deşi pentru că veni vorba de aşteptare, va trebui să avem răbdare vreme de patru ani !

MILIVOI DOBRITY, Sînicolaul Mare, str. Comloşului nr. 26, jud. Timiş. *Într-adevăr, în nr. 5(50), 1971, s-a strecurat o greşeală de tipar, şi anume Gheorghe (Iordache) Golescu s-a născut în 1768, nu în 1786, şi era într-adevăr fratele mai mare, nu* „ca statură", *al lui Dinicu Golescu, născut în* 1777.

Ne cerem scuze pentru eroarea comisă.

SILVESTRU PINZARIU, Siret, jud. Suceava. „Sper că anumite observaţii şi sugestii sînt întotdeauna binevenite. Mi se pare că multe dintre coperţile revistelor apărute sînt prea *înzorzonate*. Aspectul estetic al revistei ar avea numai de cîştigat prin mai *multă sobrietate*.

Excelente au fost coperţile nr. 2 şi 4 din 1971 şi mai ales nr. 9/1970.

Materialele prezentate sînt extrem de atractive şi bine scrise. Aş remarca, din ultimele numere, articolele : *Tudor din Vladimiri ; Albert Speer sau falsul pocăit ; Ştefan cel Mare ; Iustinian-Teodora — un cuplu celebru*".

In ceea ce priveşte oraşul Baku, corespondentul nostru are perfectă dreptate : este vorba de capitala Azerbaidjanului.

NICOLAE NAGY, satul Bogata, str. Principală nr. 81, jud. Cluj, *ne scrie :* „Sînt trei ani şi cîteva luni de cînd cititorul se întîlneşte lunar cu revista «Magazin istoric», revistă aşteptată cu viu interes de toţi cititorii ei.

O dată cu apariţia nr. 50, ţin să felicit pe toţi cei care contribuie la întocmirea ei, cît şi pe cei care, printr-o muncă nu prea uşoară, tipăresc aceste exemplare.

La mulţi ani, «Magazin istoric» !"

Ne-au mai felicitat : GH. DALINSKI, Şcoala generală nr. 1, Arbore, jud. Suceava : „Sînt sigur că numărul celor pasionaţi de istorie se măreşte pe zi ce trece tocmai datorită apariţiei acestei reviste" ; GHEORGHE ŞURUBARU, Bucureşti, str. Ghirlandei nr. 56, bl. 75, sc. 2, et. 1, ap. 27, sect. 7 ; ARSENIE CUCU, Bacău, str. Tecuciului nr. 26 : *Mulţumim pentru aprecierile şi sugestiile dumneavoastră şi promitem că în viitorul apropiat o să vă satisfacem dorinţa publicînd temele cerute.*

★

GHEORGHE VLAD, str. Paul Chinezul nr. 5, Cluj. *Avem cam 500 000 cititori. Dacă fiecare ne-ar pune o dată pe an cîte nouă întrebări ar mai încăpea altceva în revistă ?*

★

MIHAI CRIŞAN, Braşov, str. Simion Bărnuţiu nr. 3. *Tema articolului dv. nu se potriveşte profilului revistei noastre.*

★

SILVIU POP PAPIOIU, com. Buciumi nr. 144, jud. Sălaj. *Adresaţi-vă Institutului de Istoria Artei.*

★

ŞTEFAN VRABIE, satul Tisa, com. Săndulени, jud. Bacău. *Ca mai sus !*

★

VIOREL MITRU, *din* Bucureşti, str. Sf. Ecaterina nr. 2, sect. 5. *Am publicat un articol despre calendare. Deci...*

ATENŢIE, RESTAURATORI !

TOV. CORNEL HOGMAN şi OCTAVIAN PATRAŞCU, *din* Petroşani, jud. Hunedoara, *ne trimit un scurt istoric al bisericii Sinonilor din fostul sat Lunca Jiului, astăzi făcînd parte din oraşul Petroşani. Monumentul a fost* „construit din bîrne de frasin, procurate din pădurea locului de către ţăranii şi păstorii aşezaţi în urmă cu secole pe aceste meleaguri". *Actuala biserică a înlocuit o alta, mai veche,* „incendiată de către trupele otomane în invazia din anul 1788. Turcii, pătrunzînd prin Pasul Vulcanului, au pustiit toate satele din Valea Jiului, au dat foc caselor şi bisericilor de lemn, care existau încă din vremuri vechi şi au luat mulţi locuitori în robie. În aceste împrejurări, românii din Lunca Jiului s-au refugiat în pădurea de peste Jiu — actuala Dîlja —, iar după retragerea trupelor turceşti şi-au reluat viaţa obişnuită, reconstruindu-şi casele şi biserica ce le fuseseră arse". *In interiorul bisericii se păstrează numeroase icoane pe sticlă şi o serie de vechi şi preţioase tipărituri.*

Se pare însă că lăcaşul — unul dintre rarele vestigii istorice cu care se pot mîndri localnicii — are nevoie urgentă de mîna restauratorului. Va lua în considerare Direcţia Monumentelor Istorice acest apel ?

CONFUZIE

ION PĂUNESCU, *din* Bucureşti, Bd. Schitu Măgureanu nr. 23-33, *ne întreabă :* „De ce în interiorul bisericii mănăstirii Cozia, în partea dreaptă, lîngă mormîntul lui Mircea cel Bătrîn, se află şi mormîntul mamei lui Ştefan cel Mare, ştiind faptul că bărbaţii stau în dreapta, în biserici, iar femeile în stînga".

Se impune mai întîi o precizare : la Cozia a fost îngropată Teodora, mama lui Mihai Viteazul, nu „mama lui Ştefan cel Mare", *aşa cum aţi reţinut dv... Cît priveşte* „anomalia" *care v-a făcut să ne scrieţi, ea nu are un temei real. Există alte numeroase exemple de morminte de femei pe latura din dreapta, sudică, a bisericilor medievale româneşti.*

Pentru celelalte probleme adresaţi-vă Institutului de Arheologie din Bucureşti şi Ministerului Turismului.

E BINE AŞA ?

E. VICTOR, *din* Craiova, *ne trimite o scrisoare care, deşi începe cu* „îmi iau îngăduinţa să sugerez", *continuă pe un ton destul de imperativ. Faptul nu ne deranjează, întrucît epistola d-sale ni se pare întemeiată în aproape toate privinţele. Ne vom strădui să ne procurăm* O mie de ani de istorie a ţiganilor, *lucrarea lui François Vaolx de Foletier, care a luat anul acesta premiul de istorie al Academiei Franceze. Vom publica o serie de materiale legate de cea de-a 2 500-a aniversare a Iranului, ca şi articole în legătură cu epoca fanarioţilor şi cu istoria grecilor de după 1453.*

Rog să nu-mi răspundeţi : *adresaţi-vă unei edituri.* NU ! Dumneavoastră, «Magazin istoric», trebuie să organizaţi un dialog deschis între edituri şi cititori, ce propun şi doresc unii şi ceilalţi în domeniul istoric, deoarece treaba priveşte pe toţi".

Ne conformăm şi nu răspundem : adresaţi-vă unei edituri. Ne vom adresa noi înşine cu o serie *de întrebări unei* serii *de edituri pe o* serie *de probleme care interesează pe toţi iubitorii de istorie. E bine aşa, tovarăşe E. Victor ?*

PATRIARHI CU TURBANE

GEORGE CONSTANTINESCU, *din* Craiova, *ne trimite, în legătură cu articolul* Menelik II — Unificatorul Etiopiei din *nr. 6 (51), 1971, o interesantă ilustraţie : este vorba de o pictură murală din biserica pe care săpăturile arheologice au dat-o de curînd la iveală în localitatea etiopiană Guh. Cele trei portrete reprezintă pe patriarhii Isaac, Abraham şi Iacob. După cum se vede, pictorul anonim i-a zugrăvit purtînd... turbane.*

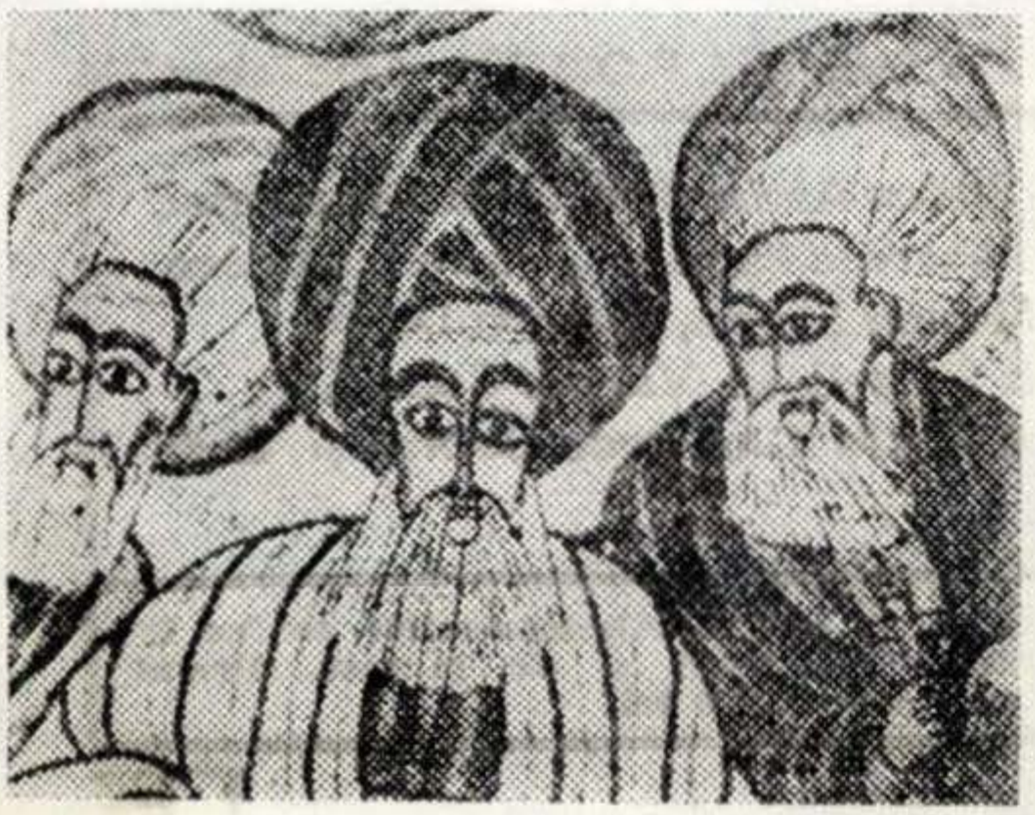

ILIZIBILUL NU SE CITEŞTE !

Regretăm, dar, cu toate eforturile depuse, nu reuşim să descifrăm numeroase dintre scrisorile ce ne parvin. Pe schema redacţiei noastre nu sînt încadraţi grafologi, aşa încît profităm de prilej pentru a face un călduros apel către corespondenţi :

SCRIEŢI CITEŢ !

In caz contrar se nasc dezavantaje pentru ambele părţi : nouă ne cresc dioptriile la ochelari, iar dumneavoastră vă sporeşte termenul de aşteptare a răspunsului.

Nicolae MINEI

SOLICITĂ NUMERE DIN REVISTA „MAGAZIN ISTORIC"

STELIAN VASILESCU, Focşani, str. Dogăriei nr. 11 ; ELEONORA PREDOIU, Buftea, blocurile C.P.C., bl. C, sc. C, et. 2, ap. 8, jud. Ilfov ; NICOLAE BORCEA, Făgăraş, str. Eminescu, bl. C, sc. B, et. 2, ap. 8 ; IULIAN BOCO, com. Balşa, jud. Hunedoara ; NICOLAE GH. TIRZIU, sat Rădineşti, com. Dănciuleşti, jud. Gorj, of. poşt. Dănciuleşti ; ION BOLDAŞU, com. Dorneşti, jud. Suceava ; OCTAVIAN MIHALŢEANU, com. Bogata, jud. Mureş, IOAN SERB, sat Valea Mare nr. 8, com. Gurahonţ, jud. Arad, of. poşt. Gurahonţ ; PETRE BEKE, Bucureşti, str. Tunari nr.76, sect. 6 ; GHEORGHE PANAIT, Arad, str. Privighetorii nr. 49 ; IOAN OANCEA, Bistriţa, str. C. A. Roşii nr. 24, jud. Bistriţa-Năsăud ; NICOLAE I. VOICU, sat Tîrnava, com. Botoroaga, jud. Teleorman ; MARIA URSU, Luduş, Liceul de cultură generală nr. 2, jud. Mureş ; RISTA BELEAN, sat Miniş nr. 130, com. Ghioroc, jud. Arad.

OFERĂ

KOMLODI EMERIC, Arad, str. Cocorilor nr. 63, jud. Arad ; PANAIT CONSTANTIN, Galaţi, str. Grădina Veche nr. 53 ; S. SCHOSS, Bucureşti, str. Doina nr. 13, sc. 2 B, et. 2, ap. 24, sect 6, of. poşt. 14, tel 63.31.63 ; IOAN DAMIAN, Salonta, str. Muncii nr. 48, jud. Bihor ; GH. POPA, Roman, str. Unirii nr. 3, jud. Neamţ ; GHEORGHE VADUVA, Tg. Jiu, str. Amarodia nr. 9, jud. Gorj ; C. MARTINESCU, Municipiul Gh. Gheorghiu-Dej, B-dul Republicii nr. 37, ap. 17, jud. Bacău ; MIRON D. PETRU, Bacău, str. Sucevei nr. 3 ; DUMITRU CRISTESCU, Bucureşti, str. Berzei nr. 111, sect. 7, tel. 56.15.09 ; VASILE MOLDOVEANU, Bucureşti, str. Petre Ionescu nr. 39, sect. 4 ; B. SCHWARTZ, Bucureşti, str. Alecu Constantinescu nr. 7, et. 3, ap. 18, sect. 7 ; OVIDIU STANCIU, Bucureşti, str. Viitorului nr. 21, sect. 2, of. poşt. 9 ; IOLANDA KOWACS, Sibiu, str. Karl Marx nr. 1.

CONTENTS

* A Masterly Programme, an Inexhaustible Source of Lessons 2
LUCREȚIU PATRAȘCANU The Preparation of the Act of August the 23rd 1944 4
* Foreigners' Opinions on August the 23rd 5
* United on the Barricades of Liberty 8
K. HOREDT Natives and Migrators (the Aboriginal Population of Transylvania and the Migrating Populations) 9
ALEKSANDR KAJDAN Andronik Komnen 16
OLIMPIU MATICHESCU Front against Terror (1940-1944) ... 22
M. MAMINA The Habsburgs 26
ION CONSTANTINESCU Parliamentary Debates 1920 Bucharest 37
GABRIEL COHEN Recollections from Year I („Scînteia" 1931-1971) 44
MIHAI MAXIM The Captivity and Death of Bajazet I 46
N. COPOIU Dragoman L.A. Neaga about the History of the Romanians 54
VAL TEBEICA Epic and Tragedy at the South Pole 59
ILIE CORFUS Miron Costin — A New Chronicle Page 67
VIOREL FAUR The Followers of Dacian Architects; Wooden Churches in the South of Bihor 71
FLORIAN TĂNĂSESCU Leaves from the Al. Dobrogeanu-Gherea Dossier (1922-1924) 73
IURI KOROLKOV Richard Sorge, the Secret Agent of the Century 77
CHRISTEN LYST HANSEN Bombs over the Gestapo 83
ANTHONY EDEN Memoirs (IV) 90

SOMMAIRE

* Un programme magistral, source intarissable d'enseignements 2
LUCREȚIU PATRAȘCANU La préparation de l'acte du 23 Août 1944 4
* Opinions étrangères sur le 23 Août 5
* Fraternisation sur les barricades de la liberté 8
K. HOREDT Autochtones et migrateurs (la population indigène de Transylvanie et les populations migratrices) 9
ALEKSANDR KAJDAN Andronic Comnène 16
OLIMPIU MATICHESCU Front contre la terreur (1940-1944) ... 22
M. MAMINA Les Habsbourgs 26
ION CONSTANTINESCU Débats parlementaires 1920 Bucarest .. 37
GABRIEL COHEN Mémoires de l'an I („Scînteia" 1931-1971) 44
MIHAI MAXIM La captivité et la mort de Bayazid Ier 46
N. COPOIU Le dragoman L.A. Neaga parle de l'histoire des Roumains 54
VAL TEBEICA Epopée et tragédie au Pôle Sud 59
ILIE CORFUS Miron Costin — une nouvelle page de chronique 67
VIOREL FAUR Les successeurs des architectes daces; églises en bois dans le sud du Bihor .. 71
FLORIAN TĂNĂSESCU Feuilles du dossier Al. Dobrogeanu-Gherea (1922-1924) 73
IURI KOROLKOV Richard Sorge, l'agent secret du siècle 77
CHRISTEN LYST HANSEN La Gestapo sous les bombes ... 83
ANTHONY EDEN Mémoires (IV) 90

СОДЕРЖАНИЕ

* Грандиозная программа, неиссякаемый назидательный источник 2
ЛУКРЕЦИУ ЦАТРАШКАНУ Подготовка к 23-му Августу 1944-го г. 4
* Зарубежные мнения о 23-ем Августе 5
* Объединенные братством на баррикадах свободы 8
К. ХОРЕД Коренные жители и переселенцы в Трансильвании 9
АЛЕКСАНДР КАЖДАН Андроник Комнин 16
ОЛИМПИУ МАТИКЕСКУ Фронт против террора (1940-1944) ... 22
М. МАМИНА Габсбурги .. 26
ИОН КОНСТАНТИНЕСКУ Парламентские дебаты. Бухарест 1920 37
ГАБРИЕЛ КОХЕН Воспоминания I-го года («Скынтея» 1931-1971) 44
МИХАЙ МАКСИМ Плен и смерть Баязида Молниеносного 46
Н. КОПОЮ Драгоман Л.А. Нига про историю Румынии 54
ВАЛ ТЕБЕЙКА Эпопея и трагедия на Южном Полюсе .. 59
ИЛИЕ КОРФУС Мирон Костин — новая страница хроники 67
ВИОРЕЛ ФАУР Потомки дакийских архитекторов; деревянные церкви на юге Бихора .. 71
ФЛОРИЯН ТЭНЭСЕСКУ Страницы досье А. Доброджану-Геря (1922-1924) 73
ЮРИЙ КОРОЛЬКОВ Рихард Зорге, разведчик века .. 77
КРИСТЕН ЛИСТ ХАНСЕН Гестапо под бомбами 83
ЭНТОНИ ИДЭН Мемуары (IV) 90

INHALT

* Ein meisterhaftes Programm, als unerschöpfliche Quelle wertvoller Lehren 2
LUCREȚIU PATRAȘCANU Die Vorbereitung des Aktes vom 23. August 1944 4
* Ansichten des Auslands über den 23. August 5
* Verbrüdert auf den Barrikaden der Freiheit 8
K. HOREDT Einsässige und Wanderer (die eingeborene Bevölkerung Transylwaniens und die Wandervölker) 9
ALEKSANDR KAZHDAN Andronik Komnen 16
OLIMPIU MATICHESCU Front gegen den Terror (1940-1944) .. 22
M. MAMINA Die Habsburger 26
ION CONSTANTINESCU Parlamentsdebatten 1920 Bukarest .. 37
GABRIEL COHEN Erinnerungen aus dem Jahre I („Scînteia" 1931-1971) 44
MIHAI MAXIM Die Gefangenschaft und der Tod Bajazets I 46
N. COPOIU Dragoman L.A. Neaga über die Geschichte der Rumänen 54
VAL TEBEICA Epos und Tragödie am Südpol 59
ILIE CORFUS Miron Costin — eine neue Chronikseite 67
VIOREL FAUR Die Nachfolger dakischer Architekten; Holzkirchen im Süden Bihors 71
FLORIAN TĂNĂSESCU Blätter aus dem Dossier Al. Dobrogeanu Gherea (1922-1924) 73
JURI KOROLKOW Richard Sorge, der Geheimagent des Jahrhunderts 77
CHRISTEN LYST HANSEN Bomben über der Gestapo 83
ANTHONY EDEN Memoiren (IV) 90

ABONNEMENTS: ICE — LIBRI Bucarest, Roumanie: Calea Victoriei 126, P.O.B. 134—135; Telex: 226

magazin istoric

București, str. Onești nr. 5. — Sectorul 1, Oficiul poștal Nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ștefan Andreescu, Geta Apreotesei, Dana Crivăț, Elisabeta Petreanu, Vasile Șimanaan, I.M. Ștefan, Marian Ștefan, Valentin Urum
SECRETAR DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre și Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.
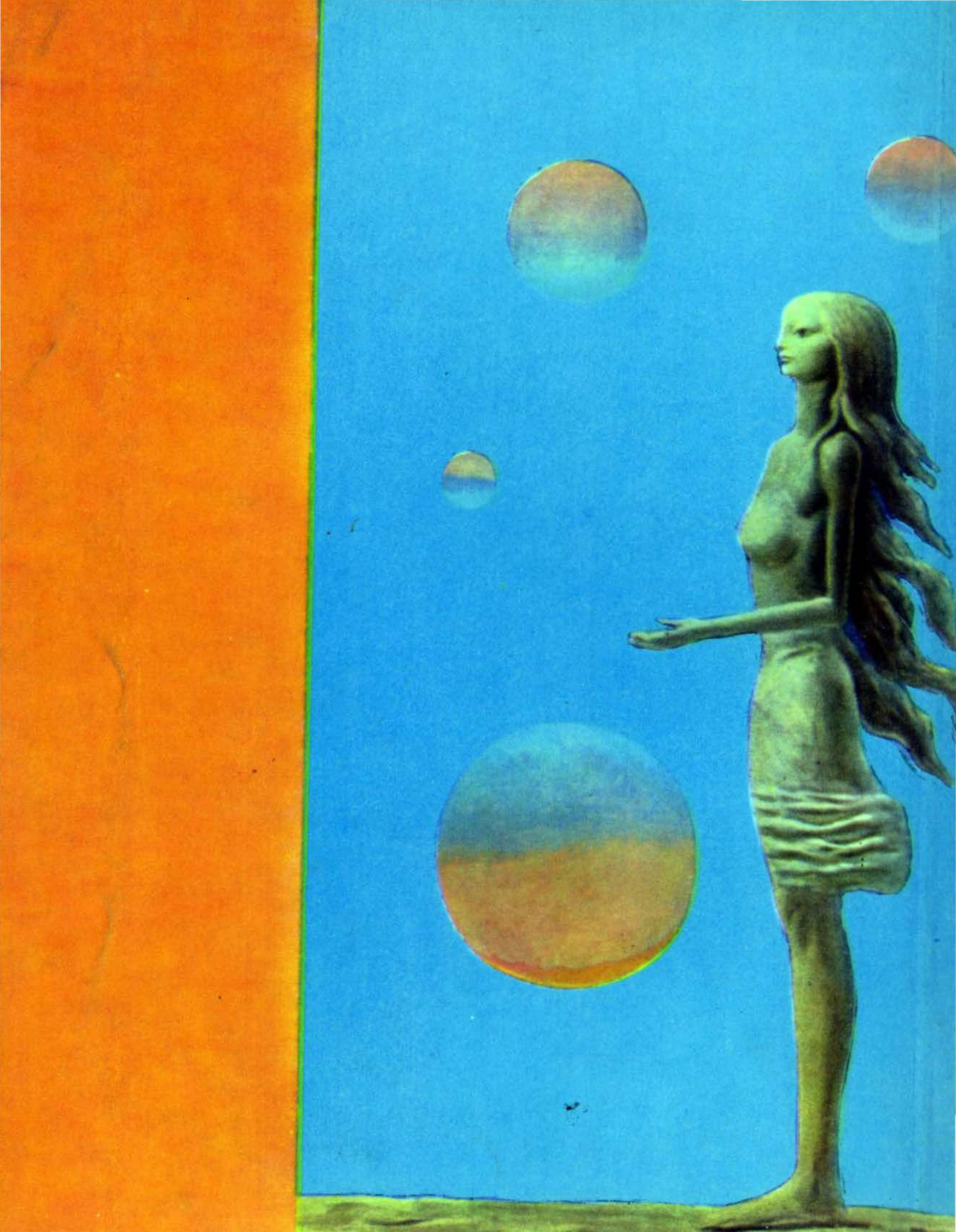
Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București